अथ

अग्नि स्थापना-विधि

नेपाली भाषा-टीका सहितम्

प्रकाशक : बाम्बई पुस्तक भवन, कचौड़ी गली, वाराणसी।

प्रकाशक–
बम्बई पुस्तक भवन
सी.के. २६/५ कचौड़ीगली, वाराणसी-२२१००१
फोन : (०५४२) २४१००१७
मोबाईल- ०९४५०१८२३८२

संस्करणः– सन् २०११
संवत् २०६८

मुद्रक-
बम्बई पुस्तक भवन २
कचौड़ीगली, वाराणसी

सर्वौषधयः– मुरा मासि वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीद्वयम् ।
शुठी चम्पक मुस्ता च सर्वौषधिगणः स्मृतः ।।

अ० स्व० वि० सप्तमृदः– अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात् संगमाद्ध्रदात् ।
राजद्वाराच्च गोष्ठाच्च मृदमानीय निक्षिपेत् ।।

पञ्चपल्लव– अश्वत्थोदुम्बर प्लक्ष चूत न्यग्रोध पल्लवाः ।
पञ्चपल्लवमित्युक्तं सर्वकर्मणि शोभनम् ।।

पञ्चरत्न– सुवर्ण रजतं मुक्ता लाजावर्त प्रबालकम् ।
रत्नपञ्चकमाख्यतं नारदेन महर्षिणा ।।

हवनमा चाहिने सामग्री

१. पंचगव्य-गोमूत्र १, गोबर २, दूध ३, दही ४, घिउ ५ र कुश, जल, दूर्वा ।

२. पञ्चामृत- दूध, दही, घिउ, मह, चीनी ।

३. पञ्चपल्लव- वट, पीपल, आँप, दुम्री, पाख्री ।

४. पञ्चरत्न-सुन, चाँदी, मुँगा, मोती, पुवाँलो ।

५. सप्तमृत्तिमा-हात्तीशालाको, घोडाशालाकी, गोशालाको, रथको चक्रको, चौबाटोको र संग्राम-भूमिको एवं धमिराको ।

६. सर्वौषध्यः- मुरा, जटामसी, बोझो, कुष्ठक शिलाजीत, हर्रो, अम्बाहर्दी, शुठो, चाँप र मोथे ।

७. पूजा सामग्री- गङ्गाजल, पंचपात्र, पंचपात्र, चन्दन, अक्षता, अबी, बूप-दीप-नैवेद्य, फलफूल रोरी, वस्त्र आदि ।

८. रेखीको पीठो अबीर समेत ।

९. धान टपरी पाँच ।

१०. चामल टपरी ।

११. क्लश पाँच ।

१२. दियो १

१३. पुण्याहवाचनको सामग्री-
वस्त्र, जनै ४, द्रव्य, अक्षता, दूर्वा र फूल ।

१४. ब्राह्मण वरणको सामग्री-
धोती, उपनी औंठी, आसनी, पचपात्र, माला, फूल र सुपारी ।

१५. समिधा ।

१६. मानोमा घिउ ।

१७. चरु, चामल, तिल र घिउ ।

१८. नरिवल ३ (गणेश-पूजा समेत)

१९. काँचो धागो र रातो-सेतो कपड़ा

२०. रक्षाबन्धनको सावग्री-
काँचो धागा, हर्दी, दूबो, जौ सरस्यूँ, दही र गोबर ।

२१. अर्घ बनाउने सामग्री-
दही, तिल, दूभो, चन्दन, सरस्यूँ, कुश, फूल र अक्षता ।

२२. प्रणीता र प्रोक्षणी ।

२३. शूरो, घृतछाया-पात्र (काँसको कटौरा)

२४. आज्यस्थाली (घिउ राख्ने पात्र)

२५. पूर्णपात्र गोदान र दक्षिणा आदि ।

२६. शण्डामर्क हवनमा कनिका र भलायो चाहिन्छ ।

पञ्चगव्यम्

निर्माणप्रकारः—कपिला गोपलं मूत्रमर्द्धांगुष्ठन्तु गोमयम् । दुग्धं सप्त पलं दद्यात् दधिचैव पलत्रयम् ।। घृतमेकपलं दद्यात् परलोकं कुशोदकम् । पञ्चगव्यं पवित्रन्तु आहरेत् ताम्रभाजने ।।—कृत्यकल्पतरौ ।

सम्मेलनन्, गोमूत्रम्—ॐ तत्सवितु० ।।१।। गोमयम्—ॐ गन्धद्वारान् दुराधर्षां नित्यपुष्टाङ्करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ।।२।। दुग्धम्—ॐ आप्यायस्व समेतुतेविश्वतः सामवृष्ण्यम् । भवावाजस्य संगथे ।।३।। दधि—ॐ दधिक्राव्णोऽकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिना । सुरभिनोमुखाकरत्प्रणऽआयू ꣳ षितारिषत् ।।४।। घृतम्—ॐ तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसिधामनामासि । प्रितन्देवानाम-

नाधृष्टन्देवयजनमसि ।।५।। कुशोदकम्ॐ देवस्यत्त्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ।।६।। एवम् निर्माय प्रथमं रुद्राय निवेदनम् पश्चात् प्राशनम्—यत्वगस्थिगतं पापं देहे तिष्ठति मामके । प्राशनात् पञ्चगव्यस्य दहत्यग्निरिवेन्धनम् ।।१।। इति जाताशौचान्ते मृताशौचान्ते उपाकर्मादिनित्यनैमित्तिककर्मारम्भे, शरीरशुद्ध्यर्थं च पञ्चगव्यप्राशनं कुर्यात् ।

अग्निस्थापन-होमकार्येषु कुण्ड-स्थण्डिलविषये-'कुण्डे च बहवो दोषाः स्थण्डिले बहवो गुणाः' इत्युक्तत्वात् स्थण्डिलमेव विचिन्त्यन् । वेदी च मेखलात्रययुता भवेत् । विशेषहोमविधौ कुण्डविधिः।

***

कर्मपात्रनिर्माणविधिः

कर्मपात्रनिर्माणम् तत्रादौ पात्रस्थापनम्–ॐ यद्देवाडेवहेडनन्देवासश्चकृमावयम्। अग्निर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वꣳ हसः। यदिदिवा-यदि नक्तमेनाꣳकिचकृमावयम्। वायुर्म्मातिस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्व-हसः। यदि जाग्रद्यदिस्वप्नऽ एनाꣳ सिचकृमावयम्। सूर्य्योमातन्मादेन-सोविश्वान्मुञ्चत्वꣳ सहः।। तत्पात्रे पवित्रक्षेपणम्–ॐ पवित्रेस्थो-वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः।। देवीरापोऽअग्रेगुवोऽअग्रेपुवोग्रऽइममद्ययज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिꣳसधातु यज्ञपतिं देवयुवम्।। जलम्–ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽआपोभवन्तु पीतये। शय्योरभिस्त्रवन्तुनः।। तिलान्–ॐ तिलोसिसोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄल्लोकान् पृणाहिनः। यवान् प्रक्षिपेत्– ॐ यवोसियवयास्मद्द्वेषोयवयारातीर्दिवेत्वान्तरिक्षायत्वा पृथिव्यैत्वाशुन्धन्ताँल्लोकाः पितृषदनाः पितृषदनमसि।। पुष्पम्–ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम्। इष्णन्निषाणामुम्मऽइषाणसर्वलोकम्म इषाण।। चन्दनम्–ॐ गन्धद्वारान् दुराधर्षान्नित्यपुष्टाङ्करीषिणीम्।। ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्।। अक्षतान्–ॐ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्रियाऽअधूषत।। अस्तोपस्वभानवोविप्रानविष्ठयामतीयोजान्विद्रन्ते हरी।। इति कर्मपात्रं जलादिकं निर्माय तत्रस्थपवित्रपुष्पेण जलमभिषिञ्चेत् सर्वत्र–ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा। यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः।।

पुण्डरीकाक्षः पुनातु (३)। इति कर्मपात्रविधिः।

***

वेदी कुण्डमेखलादि निर्माण विधिः

पूजनविधिः। पूर्वाभिमुखो भूत्वा पश्चिमदेशे आचार्योत्तरमुखो दक्षिणे यजमानः। ततो सङ्कल्पं कुर्यात्–ॐ अद्य यथोक्तविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ, अमुककर्मणि, अग्निस्थापनं तदङ्गतया कुण्डमेखलादीनां सम्मार्जनपूजनादिकं च करिष्ये। आचम्य प्राणानायम्य,

---

श्रीगणेशाय नमः।। कुनै पनि ठूलो यज्ञ जस्तै सोमयाग कोटिहोम विष्णुयज्ञ अथवा साने भए पनि कार्य गर्दा कुण्ड मेखला वेदी बनाउनु र त्यसको शास्त्रानुसार संस्कार गर्नु सबै तरहले उत्तम र फलदायक मानिन्छ। त्यसमा पहिले देवी बनाउँदा सात हात लामो र त्यति नै चाक्लो हुनुपर्दछ। नैऋत्यतिर वास्तुवेदी, उत्तरतर्फ ग्रहवेदी र आग्नेय कोणमा मातृका पूजा गर्ने वेदी बनाउनु पर्दछ! कुनै-कुनै ग्रन्थमा पाँच हात लामो र त्यति नै चाक्लो वेदी बनाउनू भन्ने पनि पाइन्छ। ग्रन्थानुसार दुवै नियम मान्य छन्। मुख्य कार्य मध्यमार्गमा गर्नुपर्दछ कुण्ड चाहिं हवनको संख्या अनुसार गहीरो राख्ने प्रचलित छ।

वेदीको पूजन विधि आचार्य पूर्वतिर फर्केर पश्चिमतर्फ बस्नू र यजमान उत्तरतिर फर्केर दक्षिणतर्फ बस्नुपर्दछ। अनि यजमानले सकंल्प लिनु र आचार्यले देश-काल स्मरण गरेर संकल्प पढ्नू। अनि आचमन प्राणायम गरेर पंचगव्य र सद्स्युँ वेदीको वरिपरि 'अपसर्पन्तु ये भूता॰' यो

सर्षपं विकीर्य। ॐ अपसर्पन्तु ये० पञ्चगव्यं सिंचेत्०। ततः कुशैः कुण्डपरिसमूहनम्। अञ्जलिं बध्वा कुण्डमावाहयेत्। ॐ आवाहयामि तत्कुण्डं विश्वकर्मविनिर्मितम्। शरीरं यच्च तैर्दिव्यमन्यधिष्ठानमद्भुतम् ॐ भूर्भुवः स्वः कुण्डाय नमः। आवाहयामि पूजयामि। गन्धाक्षतपुष्पादिभिः सम्पूज्य प्रार्थयेत्।। ॐ ये च कुण्डे स्थिता देवा कुण्डांगे ये च संस्थिताः। ऋद्धिं यच्छन्तु ते सर्वे यज्ञसिद्धिं मुदान्विताः।।१।। हे कुण्ड! तव निर्माणं रचितं विश्वकर्मणा। निहत्य कर्मणश्छिद्रं यज्ञसिद्धिं ददातु भोः।।२।। कुण्डमध्ये विश्वकर्मपूजा–ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वकर्मन् इहागच्छ इह तिष्ठ इत्यादि। ॐ विश्वकर्मणे नमः आवाह्य सम्पूज्य प्रार्थना–ॐ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि

मन्त्र पढेर छर्कनु अनि कुशले कुण्डको वरिपरि बढारेर कुश ईशानतर्फ फालिदिनू। अनि हात जोरेर कुण्डको आवाहन–'आवाहयामि तत्कुण्डं० भनेर गर्नु। अनि कुण्डको पूजा गर्दा–ये च कुण्डे० दक्षतु भोः। यहाँसम्म मन्त्र पढ्नू। अनि कुण्डको माझमा विश्व-कर्माको आवाहन, पूजन र 'अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि' यस मन्त्रले प्रार्थना गर्नु। त्यसपछि मेखला पूजा–पहिलो सेतो

दोषास्युः खननोद्भवाः नाशयत्वं हि तान् सर्वान् विश्वकर्मन् नमोऽस्तु ते । अथ मेखलापूजा—प्रथमं श्वेतरंगमेखलायाम्—ॐ विष्णो यज्ञपते देव दुष्ट दैत्य निषूदन । प्रभो यज्ञस्य रक्षार्थं कुण्डे सन्निहतो भव ।। ॐ भूर्भुवः विष्णो आवाहनपूजनम्—ॐ इदं विष्णुः०। प्रथम-मेखालायै नमः। विष्णुदैवत्ये श्वेतवर्णाय नमः। द्वितीय मेखलापूजा तत्र ब्रह्माणं पूजयेत् । ॐ हंसपृष्ठ समारूढ देवगणावृत । रक्षार्थं मम यज्ञस्य कुण्डेऽस्मिन् सन्निधो भव ।। ॐ भू० ब्रह्मन्निहागच्छ०, ब्रह्मणे नमः। ॐ ब्रह्मयज्ञानमिति संपूज्य मध्यममेखलायै नमः रक्तवर्णायै लंकृतायै ब्रह्मदैवत्यै नम इति मेखलापूजां कृत्वा । तृतीयमेखालायाम् ! रुद्रावाहनम् । ॐ गङ्गाधर महादेव वृषारूढ महेश्वर । आगच्छ

रंगको मेखलालाई—ॐ विष्णो यज्ञपते० र इदं विष्णुर्विचक्रमे, यी दूई मन्त्रले आवाहन, पूजन गर्नु । अनि दोस्रो रातो वर्णको मेखलालाई ॐ हंसपृष्ठ समारूढ० र ॐ ब्रह्मयज्ञानं प्रथमं पुरस्ता द्विसी० यी दुइ मन्त्रले आवाहन, पूजन गर्नू । अनि रातो वर्णको मेखलामा

भगवन् रुद्र कुण्डेऽस्मिन् सन्निधो भव । ॐ भूर्भुवः स्वः रुद्राय नमः आवाहनं पूजनं विधाय, मेखलापूजा—ॐ तृतीय मेखालायै रुद्रदैवत्यै कृष्णावर्णालङ्कृतायै नमः। इति सम्पूज्य। योनिपूजा—ॐ भूर्भुवः स्वः योने इहागच्छ हतिष्ठ—जगदुत्पत्तिहेतुकायै योन्यै नमः ॐ क्षत्रस्य योनिरसि क्षत्रस्य नाभिरसि मात्वाहिꣳसीन्मा-माहिꣳसीः इति संपूज्य, प्रार्थना सेवन्ते महतीं योनिं देवर्षिसिद्ध-मानवाः।। चतुरशीतिः लक्षाणि पन्नगाद्याः सरीसृपाः।।१।। पशवः पक्षिणः सर्वे संसरन्ति यतो भुवि । योनिरित्येव विख्याता जगदुत्पत्ति-हेतुका ।।२।। मनोभवयुता देवी रतिसौख्यप्रदायिनी । मोहयन्ति सुरान् सर्वान् जगद्धात्रि नमो नमः ।। कुण्ठपूजा—ॐ जीवनं सर्वभूतानां स्त्रगादिस्थानमुत्तमम् । उत्तमाङ्गस्य चाधारं कठमावाहयाम्यहम् । ॐ

रुद्रको—ॐ गंगाधर महादेव० र नमः सम्भवायचमयो० यी दुवै मन्त्रले आवाहन पूजन गरिसकेपछि योनिको आवाहन र जगदुत्पत्ति० क्षत्रस्य योनिरसि० यसले पूजन तथा सेवन्ते

भूर्भुवः स्वः कण्ठाय नमः, आवाहनं पूजनं विधाय प्रार्थना—ॐ कण्ठं मङ्गलरूपेण सर्वकण्ठ प्रतिष्ठितः। परितो मेखलास्त्वत्तो रचितं विश्वकर्मणा । इति प्रार्थना ।। ततो नाभिपूजनम्—ॐ पद्माकाराथवा कुण्डसदृशाकृति—बिभ्रति आधारः सर्वकुण्डानां नाभिमावाहयाम्यहम्—ॐ भूर्भुवः स्वः नाभे इहागच्छ, ॐ नाभिमे चित्तं विज्ञानं पायुर्मे प्रचितर्भसत् । आनन्दनन्दावाण्डौ मे भगः सौभाग्यं पथः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि विशिराजा प्रतिष्ठितः।। नाभये नमः। एवं सम्पूज्य प्रार्थना—ॐ नाभे त्वं कुण्डमध्ये तु देवैः सह प्रतिष्ठिता । अतस्त्वं पूजिता देवि शुभदा ऋद्धिदा भव । कुण्डनैर्ऋत्यकोणे वास्तुपुरुषं पूजयेत् । आवाहयामि देवेशं पुरुषं च महाबलम् । देव देव गणाध्यक्ष

अ० स्थ० वि०

महती० देखि विश्वयोने नमोऽस्तु ते । यहाँसम्मका मन्त्रले प्रार्थना गर्नू । अनि नाभिको पूजा—ॐ पद्माकराथवाकुण्ड० नाभये नमः सम्मका मन्त्र पढ़ आवाहन, पूजन र प्रार्थना गर्नू । त्यसपछि कुण्डको नैऋत्यकोणमा वास्तुपुरुषको पूजनमा आवाहयामि देवेशं० वास्तोपर्श प्रतिजानीह मात्मने आवाहन, पूजन गरेर 'यस्य देहे स्थिता यसले प्रार्थना गरी बलिदिंदा एष

पातालतलवासिनम् । ओं वास्तोष्पतये०। ॐ भूर्भुवः स्वः वास्तोष्पते इहागच्छ इह तिष्ठ, ॐ वास्तोष्पते प्रतिजानी ह्यस्मान्त्स्वावेवशो अनमीवो भवतः। यत्तेमहे प्रतिन्नो जुषष्व शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे । वास्तोष्पतये नमः इति सम्पूज्य—ॐ वास्तोष्पतये माषदध्य-क्षताभावे एष दध्यक्षतबलिर्न मम । इति कलिं दत्त्वा प्रार्थयेत्—ॐ यस्य देहे स्थिता क्षोणी ब्रह्माण्डं विश्वमण्डलम् । व्यापितं भीमरूपं च सुरूपं विश्वरूपिणम् । पितामह सुती मुख्यस्तुभ्यं वास्तुपते नमः। इति कुण्डमेखलादिपूजां कृत्वा पञ्चवारं भूसंस्कारं कुर्वन्ति । तत्र यद्देवा इति द्रव्यपरिसमूह्यनम् इत्यारभ्य, तिस्रः समिधा प्रक्षेपणविधिपर्यन्तम् कुशकण्डिकाविधिरिति वदन्ति कर्मकाण्डविशेषज्ञाः।। इति वेदी-कुण्डमेखलानिर्माणविधिः।।

अ० स्थ० वि०

दध्यक्षत बलिर्न मम यो मन्त्र पढ़नू । यसपछि पंचभूसंस्कार गरी यद्देवेति द्रव्यपरिसमूहनम्' यहाँबाट थालेर तिस्र समिधा प्रक्षेपणविधिसम्म कर्मकाण्ड गराउने विद्वान्हरू कुशकण्डिका विधिले गराउनू भन्दछन् । कुण्डको रूप तस्वीरमा हेरे स्पष्ट बुझिन्छ ।

अग्निस्थापनविधिः प्रारम्भः

भूरसीति भमिशोधनम्- ॐ भूरसिभूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री । पृथिवीं यच्छ पृथिवीन्दृꣳह पृथिवीम्माहिꣳसीः ।।१।। अश्मा च मे, इति मृत्तिकास्थापनम्—ॐ अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरश्चमे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यञ्च मे यश्च मे श्यामञ्च मे लोहञ्च मे सीसञ्च मे त्रपु च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ।।२।।

एषवस्तोम इति दर्भं गृहणामि ।। ॐ एषवस्तोमों मरुषऽइयङ्गी-र्मान्दार्य्यस्यमान्यस्यकारोः।। एषायासीष्टतन्त्वेव्वयां विद्यामेषं वृजन-

---

श्रीगणेशाय नमः।। भूरसिभूमिरस्य दितिरसि विश्वधाया० यसमन्त्रले भूमिलाई संशोधन अर्थात् पवित्र पार्नु । ॐ अश्माचमे मृत्तिकाचमे गिरियश्चमे० । यस मन्त्रले वेदीको लागि माटो स्थापित गर्नू एषवतो मोमरूपऽइयङ्गीर्मान्दार्यस्य० ! यस मन्त्रले लामो कुश दाहिने हातमा लिनु । ॐ यद्देवादेव हेडनन्देवासश्च कृमावयम् यस मन्त्रले कुशद्वारा वेदी बढार्नु ॐ मानस्तोकेतनये

ञ्जीरदानुम् ।।३।। यद्देवा इति त्रिभिर्दर्भैः परिसमूहनम् । ॐ यद्देवादेवहेडनन्देवासश्च कृमावयम् ।। अग्निर्मातस्मादेनसोविश्वा-न्मुत्वꣳहसः।।४।। मानस्तोऽकेति उपलेपनम् गोमयेन—ॐ मानस्तो-केतनयेमानऽआयुषिमानो गोषुमानोऽश्वेषुरीरिषः। मानोवीरान्रुद्र-भामिनोवधोर्हविष्मन्तः सदमित्त्वा हवामहे ।।५।। त्यामिद्धित्युल्लिख्य श्रुवेण ।। ॐ त्वामिद्धि हवामहे सातौवाजस्यकारवः।। त्वां वृत्रेष्वि-न्द्रसत्पतिन्नरस्त्वाङ्काष्ठा सर्वतः।।६।। प्रथमा-द्वितीयैरित्यादिभिः प्रागग्रै रेखात्रयं दक्षिणोत्तरक्रमेण तन्मण्डले श्रुवेण कुर्यात् ।। ॐ प्रथमा द्वितीयैर्दितीयास्तृतीयैः तृतीया सत्येन सत्यं यज्ञेन यज्ञो यजुर्भि-र्यजूꣳषि सामभिः सामान्यृग्भिर्ऋचः पुरोनुवाक्याभिः पुरोनुवाक्या

मानऽआयुषिमानो० । यो मन्त्र पढ्दै गाईको गोबरले वेदी लीन-पोत गर्नु । ॐ त्वामिद्धि हवामहे सातौ व्वाजस्य० यस मन्त्रले सुरोको टुप्पाले वेदीको माटो तीन पल्ट कोट्याएर मास्तिर उफार्नु । प्रथमा द्वितीयैर्द्धितीयास्तृतीयांसत्येन सत्यं० । दक्षिणामारोह त्रिष्टुप्त्वा वतुबृहत्साम०

याज्ज्याभि- र्य्याज्यार्वषट्कारैवषट्काराऽ आहुतिभिराहुतयो मे कामान्
समर्द्धयन्तु भूः स्वाहा ।।७।। ॐ दक्षिणामारोह त्रिष्टुप्त्वावतु बृहत्साम ।।
पञ्चदशस्तोमी ग्रीष्मऋतुः क्षत्रन्द्रविणम् प्रतीचीमारोह ।।८।। ॐ
अ० प्रतीचीमारोह जगतीत्वावतु वै रूपछं साम सप्तदशस्तोमो वर्षा ऋतुर्विड्
स्थ०
वि० द्रविणमुदीचीमारोह ।।९।। ॐ उदीचीमारोहानुष्टुप् त्वावतुवैराजछं
सामैकविंछं शस्तोमः शरदृतुः फलन्द्रविणमूर्द्धामारोह ।।१०।। सद-
सस्पतीति अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां त्रिरुद्धरणम् ।। ॐ सदसस्पयपति-
मद्भूतम्प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् ।। सनिम्मेधामयासिष छं स्वाहा ।।११।।
व्रतङ्कृणुतेति वेद्यां श्रवेणोद्धृत्य पांशूनामिकांगुष्ठाभ्यामुद्धृत्य । ॐ
व्रतङ्कृणुतव्रतङ् कृणुताग्निब्रह्माग्निर्यज्ञोवनस्पतिर्य्यज्ञियाः।। दैवी-

---

प्रतीचीमारोह जगतीत्वावतु० । प्रतीचीमारोहा जगती त्वावनुवैरूप० । उदीचीमारोहानुष्टुप्त्वावतु-
वैराज० सदसत्पतिमद्भूतं० इस्यादि मन्त्रहरूले वेदीको उत्तर दक्षिण पारेर तीन रेखा
बनाउनु । व्रतङ्कृणुताग्नि० । यसमन्त्रले अनामिका (साँहिली) औंलाले र बुढी, औंलाले वेदी १८

न्धियमम्मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्च्चोधांयज्ञवाहसछं सुतीर्थानोऽस-
द्वशे । ये देवा मनोजाता मनोयुजो दक्षक्रतवस्तेनो वन्तु ते नः पान्तु
तेभ्यः स्वाहा ।।१२।। शन्नोदेवीरिति जलमभ्युक्ष्य ।। ॐ शन्नोदवी-
रभिष्टयआपो भवन्तु प्रीतये । शंय्योरभि स्त्रवन्तु नः।।१३।। इत्येवं
अ०
स्थ० पञ्च भूसस्कारा भवन्ति । अथ स्वस्तिवाचनम्—ॐ स्वस्तिनो मिमीता-
वि०
मश्विना भगः स्वस्तिदेव्यदितिरथर्वणः। स्वस्तिपूषाअसुरो दधातु नः।।
स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचेपना ।।१।। ॐ स्वस्तये वायुमुवब्रुवा-
महे ! सोम स्वस्ति भुवनस्य यज्ञपतिः। बृहस्पतिछंसर्वगणछंस्वस्तये
स्वस्तयः, आदित्यासो भवन्तु नः।।२।। ॐ विश्वेदेवा नोऽअद्या
स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पात्वछंहसः।।३।। ॐ स्वस्ति मित्रावरुणा

को माटो सुरोद्वारा उठाएर मास्तिर छर्कनु । शन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये० । यस
मन्त्रले वेदीमा जल छर्कनु । यसपछि स्वस्तिवाचनका मन्त्रहरू पढ्दै वेदीमा रेखी हाल्नु । १९
त्यसपछि आशुः शिंशानोवृशभो यहाँ देखि आकृष्णेनरजसावर्तमानो० सम्म रुद्रींको तेस्रो
अध्याय पाठ गर्नु । अब आठ दिशाको पूजा स्वयं यजमानले अथवा ब्राह्मणद्वारा गरे पनि

स्वस्तिपथ्थ्येरेवती । स्वस्तिन इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्तिनोऽदिते कृधि ।।४।। ॐ स्वस्तिपन्थामनुचरेमसूर्य्याश्चन्द्रमसाविव ।। पुनर्दधताघ्नताजानतासंगमे महि ।।५।। ॐ स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमरिष्टनेमिमहदद्भुतं वायसन्देवतानाम् ।। असुरघ्नमिन्द्रसखं समत्सुबृहद्यशोनावमिवारुहेम ।।६।। ॐ अᳬहोमुचमांगिरसंजयन्तः स्वस्त्यात्रेयं मनसा च तार्क्ष्यम् । प्रणतपाणिः शरण प्रपद्ये । स्वस्तिसंवादेष्वभयन्नो वृद्धिः ।।७।। आशुः शिशानः० समग्रं पठेत् ।।

अथाष्टदिक्षु पूर्वादिक्रमेण पूजनम्—ॐ पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरिष्यामः ।।१।। अग्निश्चेति दक्षिणे—ॐ अग्निश्च पृथिवी च सन्नतेते-

हुन्छ—ॐ पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमंगिर० यस मन्त्रले पूर्वतिर चन्दन, अक्षता, फलले पूजा गर्नु ॐ अग्निश्च पृथिवी च सन्न तेतेमे० यस मन्त्रले दक्षिण दिशाको पूजा गर्नु । ॐ वायोयेतेसहस्त्रिणोरथासस्ते० यो मन्त्रले पश्चिम दिशाको पूजा गर्नू । ॐ सोमाधेनु० यस

मेसन्नमतामदोवायुश्चान्तरिक्षञ्चसन्नतेतेमेसन्नमतामदऽआदित्यश्चद्यौश्च सन्नतेतेमेसन्नमतामदऽआपश्च वरुण श्चसन्नतेतेमेसन्नमतामदः ।। सप्तसᳬ सदोऽष्टमीभूतसाधनीसकामाँ २।। अध्वनस्कुरुसंज्ञानमस्तु ते मुना ।।२।। वायोयेतेति पश्चिमे—ॐ वायोयेतेसहस्त्रिणोरथासस्ते भिरागहि ।। नियुत्वान्सोमपीतये ।।३।। सोमोधेनमित्युक्तये—ॐ सोमोधेनुᳬ सोमोऽअर्वन्तमाशुᳬसोमोवीरङ्कर्मण्यन्ददाति । सादन्यं विदत्थ्यᳬसभेयम् पितृश्रवणं य्योददासमस्मै ।।४।। अग्निन्दूतमित्यग्नये—ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधे हव्यवाहमुपब्रुवे ।। देवाँ ।।२६ आसादयादिह ।।५।। कयानश्चित्रेति नैर्ऋत्याम्—ॐ कयानश्चित्रऽआभुवदूतीसदावृधःसखा । कयाशचिष्ठयावृता ।।६।। वायुरनिलमिति वायव्ये—

मन्त्रले उत्तर दिशाको पूजा गर्नु । ॐ अग्निन्दूतं पुरोदधे हब्यवाह यस मन्त्रले आग्नेय दिशाको पूजा गर्नु । ॐ कयानश्चित्रऽआभूवद्दती० यस मन्त्रले नैर्ऋत्य दिशाको पूजा गर्नु । ॐ वायुरनिलममृतमथेदम्भ० यस मन्त्रले वायव्य दिशाको पूजा गर्नु । ॐ ईशावास्यमिद० यस मन्त्रले ईशान दिसाको पूजा गर्नू । ॐ सूर्यरश्मिहरिकेशः०, प्रजापतेनत्वदेयान्यन्यो विश्वरूपाणि०

ॐ वायुरनिलममृतमथेदम्भस्मान्तꣳशरीरम् । क्रतोऽस्मर क्लीबेऽस्मर
कृतꣳस्मर ।।७।। ईशावास्ये त्यैशान्यम्–ॐ ईशावास्यमिद ꣳ
सर्वं यत्किञ्च जगत्याञ्जगत् ।। तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मागृधः
अ० कस्यस्विद्ध-नम् ।।८।। ततस्तिसृभिर्मध्ये–ॐ सूर्य्यरश्मिहरिकेशः
स्थ० वि० पुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाऽअजस्रम् ।। तस्य पूषाप्रसवेयातिविद्वान्तसम्प-
श्यन्विश्वा-भुवनानि गोपाः।।९।। ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्न्यन्न्योविश्वा-
रूपाणि परिताबभूव ।। यत्कामास्ते जुहुस्तन्नोऽअस्तुवयꣳस्यामप-
तयोरयी-णाम् ।।१०।। ॐ सदसस्पतिमद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्यकाम्यम् ।।
सनि-म्मेधामयासिषꣳस्वाहा ।।११।। कस्त्वासत्येति इन्धनं शोधयेत्
ॐ कस्त्वासत्योमदानामꣳहिष्ठोमत्सदन्धसः ।। दृढाचिदारु-

सदसस्पतिमद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्य० यी तीन मन्त्रले माझमा पूजा गर्नु । ॐ कस्त्वासत्योमदानां०
यस मन्त्रले दाउरा जम्मा पार्नु । त्यसको क्रम यस प्रकार छ-पञ्च त्रीणि तथा त्रिणि
पुनःपञ्चभिरेव च । अर्थात् ५ + ५ + ५ + ३ + ३ + ३ + ५ = २१ यस क्रमले वेदीमाथि

जेवसु ।।१२।। त्वामिद्धितिदारुकं स्थापयेत् तत्प्रकारः–
५+५+५+३+३+३+५=२९ एवं उनत्रिंशत्संख्याकानि दारूणि
भवन्ति । ॐ त्वामिद्धिहवामहेसातौवाजस्यकारवः।। त्वांविंवृत्रे-
ष्विन्द्रसत्पतिन्न रस्त्वाङ्काष्ठा-सर्वतः।।१३।। अग्नावग्निश्चरतिप्प्रविष्ट-
अ० स्थ० वि० ऋषीणाम्पुत्रोऽभि शस्तिपावा ।। सनः स्योनः सुयजायजेहदेवेभ्योहव्यꣳ
सदमप्रयुच्छनः स्वाहा ।।१४।। मयि गृहणा-मित्यग्नि गृहणामि-
ओं मयि गृहणाम्यग्नेऽअग्निꣳ रायस्पोषाय-सुप्प्रजास्त्वायसुवोर्य्याय ।।
मामुदेवताः सचन्ताम् ।।१५।। गर्ब्भो-ऽअस्योषधीनामिति गर्भाधानम्–
ॐ गर्ब्भोऽअस्यो-षधीनाङ्गर्ब्भोवन-स्पतीनाम् । गर्ब्भोविश्वस्यभूत-
स्याग्नेगर्ब्भोअपामसि ।।१६।। विवस्व न्नादित्येति पुंसवनम्–ॐ

दाउरा राख्दै ॐ त्वामिद्धि हवामहे सातौ० यो मन्त्र पढ्नु । ॐ आग्नावग्निश्चरतिप्प्रविष्ट०
यस मन्त्रले आगो खोज्नु । ॐ मयिगृह्णाम्यग्नेऽअग्नि रायस्पोषाय० यस मन्त्रले आगो लिनू ।
ॐ गर्भोऽस्योषधीनाङ्गर्भो वनस्पती० यसले अग्नि को गर्भाधान गर्नू । विवश्वन्नादित्यैषते

विवस्वन्नादित्यैषते सोमपीथस्तस्मिन्मत्स्व ।। यदस्मै नरोवच-
सेदधातनयदाशीर्दादम्पतीवाममश्नुतः ।। पुमान्पुत्रो जायते- विन्दतेवस्वधा-
विश्वा हारपएधते गृहे ।।१७।। अजीजनोहीति सीमन्तोन्नयनम्-
ॐ अजीजनो हिपवमानसूर्य्यं विधारेशक्मनापयः ।। गोजोरयाꣳ
अ० स्थ० वि० हमाणः पुरन्ध्या ।।१८।। एजतु दशवास्येति जातकर्म- ॐ एजतु
दशमास्योगब्भोंजरायुणा सह । यथायं वायुरेजतियथा- समुद्रऽएजति ।।
एवायन्दशमास्योऽअस्त्रज्जरायुणा सह ।।१९।। यदापिपेष इति
नामकरण्- ॐ यदापिपेषमातरम्पुत्रः प्रमुदितोधयन् ।। एतत्तदग्नेऽ-
अनृणोभवाम्म्यहतौ पितरौ मया ।। सम्पृचस्थसम्माभद्रेण- पृङ्क्तम्

सीमपी० यस मन्त्रले पुंसन गर्नू । ॐ अजीजनोहिपवमानं० यस मन्त्रले अग्निको सीमन्तोन्यन गर्नू । ये एजतुदशामास्योगर्भोजररायुणा० यस मन्त्रले जातकर्म गर्नु । ॐ यदपिपेषमातरम्पुत्रः प्रमुदितो० यस मन्त्रले नामकरण (न्वारान) गर्नु । ॐ पूषा पञ्चाक्षरेण पञ्चदिशमुदजय० यस मन्त्रले अग्निको निष्क्रमण गर्नु । ॐ अन्नपतेननस्यनोदेह्यनमीवस्य० यस मन्त्रले अन्नप्राशन

विपृचस्थविमापाप्मनापृङ्क्त ।।२०।। पूषापञ्चाक्षरेणेति निष्क्रमणम्-
ॐ पूषा पञ्चाक्षरेण पञ्चदिशऽउदजयत्ताऽउज्जेषꣳसविताषडक्षरेण
षड्तुनुदजयत्तानुज्जेषम्मरुतः सप्ताक्षरेणसप्तग्राम्यान् पशूनु- दजयँस्ता-
नुज्जेषम्बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयत्तामुज्जेषम्मित्रो नवाक्ष- रेण
अ० स्थ० वि० ।।२१।। अन्नपतेन्नस्येति अन्नप्राशनम्- ॐ अन्नपतेन्नस्यनोदेह्यनमी-
वस्यशुष्मिणः। प्रदातारन्तारिषऽऊर्ज्जन्नोधेहि द्विपदे चतुष्पदे ।।२२।।
अग्नआयाहीति चूडाकरणम्- ॐ अग्नऽआया हवी तयेगृणा-
नोहव्यदातये । निहोतायस्य बर्हिषि ।।२३।। भद्रङ्कणेभिरिति
कर्णवेधः- ॐ भद्रङ्क- र्णेभिः श्रृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।।
स्थिरै रंगैस्तुष्टवाꣳसस्त- नूभिर्व्यशेमहिदेवहितं यदायुः ।।२४।।

गर्नु । ॐ अग्नऽआयाहिवीतयेगृहाणोहव्य० । यस मन्त्रले चूड़ाकर्म गर्नू । ॐ भद्रङ्कर्णेभिः श्रृणुयामदेवा० यस ले अग्निको कर्णवेध (कान छेड़ने) काम गरिदिनु । ॐ अग्रिेका क्षरेणप्रामणमुदजयत्ता० यस मन्त्रले उपनयन (व्रतवन्धन) गर्नू । ॐ व्रतङ्कृणुतव्रतङ कृणुताग्नि०

अग्निरेकाक्षरेणेति उपनयनम्–ॐ अग्निरेकाक्षरेणप्प्राणमुदजयत्तामुज्जेषमश्विन द्व्यक्षरेण द्विपदो मनुष्यानुदजयत्तानुज्जेषं विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रींल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषंꣳ सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजयत्तानुज्जेषं पूषापञ्चाक्षरेण ।।२५।। व्रतंकृणुतेति समावर्तनम्–ॐ

व्रतकृणुतव्रतंकृणुताग्निर्ब्रह्माग्निर्यज्ञोव्वन-स्पतिर्यज्ञियः।। दैवीन्धियम्मनायहेसुमृडीकामभिष्टये वर्च्चोधांय्यज्ञ-वाहस–ꣳ सुतीर्थानोऽअसद्वशे ये देवा मनोजातामनोयुजोदक्षक्रतवस्तेनावन्तु ते नः पान्तु तेभ्यः स्वाहा ।।२६।। अत्र व्याहृतिसहितां गायत्रीं श्रावयेत्–ॐ भूर्भुवः स्वः वैश्वानराय विद्महे सप्तजिह्वाय धीमहि ।। तन्नोऽग्निः प्रचोदयात् ।।२७।। गावऽउपेति गोदानकर्म ॐ गावऽउपावता वतम्मही

यस मन्त्रले समावर्तन गर्नु । त्यसपछि ॐ भूर्भुवः स्वः वैश्वनराय० यस मन्त्रले गायत्री मन्त्र सुनाउनु । ॐ गावऽउपावतम्मही यज्ञस्य० यसले गोदान र ॐ भगःएव भगवाँ २।। ऽअस्तुदेवास्तेन० । यस मन्त्रले अग्निको विवाह संस्कार गर्नु । ॐ अग्निमूर्धा दिवः ककुत्पतिः०

यज्ञस्यरप्सुदा ।। उर्भाकर्णाहिरण्यया ।।२८।। भग एवेति विवाहः– ॐ भग एव भगवान् २।। ऽअस्तुदेवास्तेन वयं भगवन्नः स्याम ।। तन्त्वाभगसर्वऽइज्योहवीतिसनोभगपुरऽएताभवेह ।।२९।।अग्निर्मूर्द्धेति कांश्यपात्रेणाग्निं गृहीत्वा–ॐ अग्नि-मूर्द्धादिवः क्ककुत्पतिः पृथिभ्या-

ऽअयम् अपाꣳरेताꣳसिजिन्वति ।।३०।। ऋतावानमित्यादि पठन् कुण्डे बह्निं प्रवेशयेत्–ॐ ऋतावानवैश्वा-नरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रङ्घर्ममीमहे । उपया मगृहीतोसिवैश्वा-नरायत्वैषतेयोनिर्वैश्वानराय-त्वा ।।३१।। वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम-राजाहिकम्भुवनामभिश्रीः।। इतोजातोविश्वमिदं विचष्टैवैश्वानरो यतते सूर्येण । उपयामगृहीतोसि-वैश्वानरायत्वैषतेयोनिर्वैश्वानरायत्वा ।।३२।। वैश्वानरो नऽऊतयऽ-

---

यस मन्त्रले काँसको भाँडामा आगो राख्नु । ऋतावान वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्० वैश्वानरस्य सुमतौ०, वैश्वानरोनऽऊनयऽआप्रयातु परा० यी तीन ऋचा पढेर कुण्डमा आगो आफुतिर फर्काएर हालिदिनु । अनि ॐ स्थिरोभववीड्वङ्गऽआशु० यस मन्त्रले आगो बाल्नु ।

अग्निरेकाक्षरेणोति उपनयनम्–ॐ अग्निरेकाक्षरेणप्प्राणमुदज-
यत्तामुज्जेषमश्शिन द्व्यक्षरेण द्विपदो मनुष्यानुदजयत्तानुज्जेषं विष्णुस्त्र्यक्षरेण
त्रींल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषंꣳ सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजयत्ता-
अ० नुज्जेषं पूषापञ्चाक्षरेण ।।२५।। व्रतंकृणुतेति समावर्तनम्–ॐ
स्थ०
वि० व्रतकृणुतव्रतंकृणुताग्निर्ब्ब्रह्माग्निर्यज्ञोव्वन-स्पतिर्यज्ञियः।। दैवीन्धियम्म-
नायहेसुमृडीकामभिष्टये वर्च्चोधांय्यज्ञ-वाहस- ꣳ सुतीर्थानोऽअसद्वशे
ये देवा मनोजातामनोयुजोदक्षक्रतवस्तेनावन्तु ते नः पान्तु तेभ्यः
स्वाहा ।।२६।। अत्र व्याहृतिसहितां गायत्रीं श्रावयेत्–ॐ
भूर्भुवः स्वः वैश्वानराय विद्महे सप्तजिह्वाय धीमहि ।। तन्नोऽग्निः
प्रचोदयात् ।।२७।। गावऽउपेति गोदानकर्म ॐ गावऽउपावता वतम्मही

यस मन्त्रले समावर्तन गर्नु । त्यसपछि ॐ भूर्भुवः स्वः वैश्वनराय० यस मन्त्रले गायत्री मन्त्र सुनाउनु । ॐ गावऽउपावतम्मही यज्ञस्य० यसले गोदान र ॐ भगःएव भगवाँ २।। ऽअस्तुदेवास्तेन०। यस मन्त्रले अग्निको विवाह संस्कार गर्नु । ॐ अग्निमूर्धा दिवः ककुत्पतिः०

यज्ञस्यरप्सुदा ।। उर्भाकर्णाहिरण्यया ।।२८।। भग एवेति विवाहः–
ॐ भग एव भगवान् २।। ऽअस्तुदेवास्तेन वयं भगवन्नः स्याम ।।
तन्त्वाभगसर्वऽइज्योहवीतिसनोभगपुरऽएताभवेह ।।२९।।अग्निर्मूर्द्धेति
अ० कांश्यपात्रेणाग्निं गृहीत्वा–ॐ अग्नि-मूर्द्धादिवः क्कुत्पतिः पृथिभ्या-
स्थ०
वि० ऽअयम् अपाꣳरेताꣳसिजिन्वति ।।३०।। ऋतावानमित्यादि पठन् कुण्डे
वह्निं प्रवेशयेत्–ॐ ऋतावानवैश्वा-नरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् ।
अजस्रङ्घर्ममीमहे । उपया मगृहीतोसिवैश्वा-नरायत्वैषतेयोनिर्वैश्वानराय-
त्वा ।।३१।। वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम-राजाहिकम्भुवनामभिश्रीः।।
इतोजातोविश्वमिदं विचष्टैवैश्वानरो यतते सूर्येण । उपयामगृहीतोसि-
वैश्वानरायत्वैषतेयोनिर्वैश्वानरायत्वा ।।३२।। वैश्वानरो नऽऊतयऽ-

---

यस मन्त्रले काँसको भाँडामा आगो राख्नु । ऋतावान वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्० वैश्वानरस्य सुमतौ०, वैश्वानरोनऽऊनयऽआप्रयातु परा० यी तीन ॠचा पढेर कुण्डमा आगो आफुतिर फर्काएर हालिदिनु । अनि ॐ स्थिरोभववीड्ङ्गऽआशु० यस मन्त्रले आगो बाल्नु ।

आप्रयातुपरावतः ।। अग्निरुक्थेनवाहसा ।। उपया-मगृहीतोसि वैश्वानरायत्वैषतेयोनिर्वैश्वानरायत्वा ।।३३।। स्थिरो भव इति प्रज्वालयेत्—ॐ स्थिरो भववीड्वङ्गऽआशुर्भववाज्यर्वन् ।। पृथुर्भव-सुखदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहणः ।।३४।। ततः अग्नि प्रार्थयेत् अनेन—ॐ आवाहये त्वां पुरुषं महान्तं सुरासुरैर्वन्दितं पादपद्मम् ।। ब्रह्मादयो-यस्य मुखे वसन्ति प्रविश्य कुण्डे सुरलोकनाथ ।।३५।। आब्रह्मन् इति षड्भिर्दर्भैः अग्नेर्दक्षिणतः ब्रह्मासनमास्तीर्य—ॐ आब्र-ह्मन्ब्राह्मणोब्रह्मवर्चसीजायतामाराष्ट्रे राजन्यः शूरऽइषव्योतिव्याधी-महारथो जायतान्दोग्ध्रीधेनुर्व्वोढानड्वानाशुः शप्तिपुरन्धिर्य्योषाजिष्णु-रथेष्ठाः समेयोयुवास्ययजमानस्यवीरोजायतान्निकामे निकामे नः पर्जन्यो

आवाहये त्वां पुरुषम्० । यसले प्रार्थना गर्नु । ॐ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामा० यस मन्त्रले ६ ठुक्रा कुश अग्निको दक्षिणतर्फ ब्रह्माको आसन राखिदिनु । ॐ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्यजातः० यस मन्त्रले पचास कुशको ब्रह्मा बनाउनु र अग्निको दक्षिणतिर फर्काएर स्थापन गर्नु । ॐ यस्यकुर्मो हविस्तमनेवर्धयास्वम् । यसले होतालाई आसन दिनु । ॐ

वर्षतु फलवत्योनऽओषधयः पच्यन्ताम् योगक्षेमो नः कल्पताम् ।।३६।। हिरण्यगर्भ इति पञ्चशद्भिः कुशैः ब्रह्मपवित्रकरणम्—ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रेभूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ।। सदाधार पृथिवीन्द्या-मुतेमां कस्मै देवाय हविषाविधेम ।।३७।। अग्नेर्दक्षिणतः ब्रह्माणम्, उत्तराभिमुखं स्थापयेत् ।। ततो यस्य कुर्म इति होतुरासनम् ।। ॐ यस्यकुर्मो गृहेहविस्तमग्नेवर्धयात्वम् । तस्मै देवाऽअधिब्रुवन्नयञ्च ब्रह्मणस्पतिः ।।३८।। अग्नेप्रेहीति ब्रह्मणो निकटे यजमानासनम्—ॐ अग्नेप्रेहि प्रथमो देवयताञ्चक्षुर्देवानामुतमर्त्यानाम् । इयक्षमाणा-भृगुभिः सजोषाः स्वर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ।।३९।। ततः अग्नि-कुण्डादुत्तरे प्रागग्रम् कुशद्वयं प्रणीताशनं कल्पयित्वा । प्रणिताग्न्योर्मध्ये प्रोक्षण्यासनं च विदध्यात् ।। ततः परीक्ष्यभूता० । इति । अनेन

अग्नेप्रेहि प्रथमो देवयता० यस मन्त्रले ब्रह्माको नगीच यजमानको आसन राखिदिनु । त्यसपछि अग्निकुण्डको उत्तरतिर दुई टुक्रा कुशको प्रणीताको आसन कल्पना गर्नु । प्राणीमा र

प्रणीतासनम्—ॐ परीत्यभूतानि परीत्यलोकान् पीरक्ष्यसर्वाः प्रदिशो दिशश्च ।। उपस्थाय प्रथमजामृतस्यात्क्मानमभिः संविवेश ।।४०।। ततः इन्द्र आसन्न, इति द्वादशांगुलदीर्घं चतुरंगुलविस्तारं, प्रणीता पात्रं वामहस्तेनादाय । ॐ इन्द्रऽजासान्नेताबृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुरऽ-

अ० स्था० वि० एतु सोमः। देव सेनानामभिभञ्जतीनाञ्जयन्तीनां मरुतोयनत्वग्रम् ।।४१।। उदुत्तममिति दक्षिणहस्तेन उदकं पूरयित्वा ब्रह्मोमुखमवलोक्य प्रणीतासनेः निदध्यात्—ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं विमध्यमꣳश्रथाय अथा वयमादित्यव्रते तवा नागसोऽदितयेस्याम् ।।४२।। ततो येतेशतमिति बर्हि मुष्टिमादाय उतराग्रैः ईशानात् आग्नेयान्तम्, पूर्वाग्रैर्ब्रह्मणोऽग्निप-र्यन्तम् । उदग्रैः नैर्ऋत्याद्वायव्यान्तं, पूर्वाग्रैरग्नितः प्रणीतापर्यन्तं परिस्तरणं

अग्निको प्रोक्षणीको आसन राख्नु । ॐ परीत्य भूतानि परीत्य लोकान्० यसले प्रणीतालाई आसन दिनु । ॐ इन्द्रऽआसन्नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा० यस मन्त्रले वाह्र अंगुल गहीरो, चार अंगुल लामो प्रणीतालाई बायाँ हातमा लिनु । ॐ उदुत्तमं वरुणपासमस्म दवा धमम्० । यस

कुर्यात् । ॐ ये ते शतं वरुणं येसहस्रं यज्ञियाः पाशावितता महान्तः । तेभिर्न्नोऽअद्य सवितोतद्विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा ।।४३।। तत्वायामि इति पात्रासादनम्—ॐ तत्वायामिब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्तेयजमानो हविर्भिः।। अहेडमानो वरुणेहबोध्युरुशꣳ समानऽआयुः

अ० स्था० वि० प्रमोषीः।।४४।। त्र्यम्बकमिति पवित्रछेदनार्थानि त्रीणि कुशतरुणानि ।। ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिम्पुष्टिबर्द्धनम् ।। उर्बारुकमिव बन्धमान्मृत्योर्मु क्षीयमामृताम् ।।४५।। पवित्रेस्थ, इति साग्रे अनन्तगर्भे द्वे कुशपवित्रे, कुशद्वयस्य । ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवउत्पुनाम्य-च्छिद्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः। देवीरापोऽअग्रेगुवोऽअग्रे पुवोग्रऽइममद्य यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिꣳ। सुधातुं यज्ञपतिन्देवयुवम् ।।४६।। इमम्मे वरुणश्रुधीहव मद्या च मृडय । त्वामवस्यु राचके ।।४७।। धृतवति,

---

मन्त्रले दाहिने हातले जल हालेर (भरी पारिदिनु) र ब्रह्माको मुख हेरेर प्रणीताको आसनमा राग्नु । त्यसपछि मुठिमा बर्हि (लामा-लामा) कुश लिएर येतेशतं वरुणं ये सहस्रं यज्ञिया पाशा० यो मन्त्र पढ्दै उत्तरतिर टुप्पो पारी ईशानदेखि आग्नेयसम्म र पश्चिमतिर टुप्पो पारेर

इति तैजसधातुमयी वा मृन्मयी द्वादशांगुलविस्तृता प्रादेशोच्च, आज्य-स्थाली । ॐ घृतवती भुवनानामभिश्रियोर्वी पृथ्वीं मधुदुधे सुपेशसा । द्यावा पृथिवी वरुणस्य धर्मणा विष्वक्भितेऽअजरे भूरिरेतसा ।।४८।। अन्नपतेन्नस्य इति (आज्यस्थालीमिव) चरुस्थालीं विदध्यात् ।। ॐ अन्नपतेन्नस्यनोदेह्यन मीवस्य शुष्मिणः ।। प्रप्रदातारन्तारिषऽऊर्जन्नो-धेहि द्विपदे चतुष्पदे ।।४९।। सम्मार्जनदर्भास्त्रिप्रभृतयः। ॐ शादन्द-द्भिरवकान्दन्तमूलैर्मृदंवस्वस्तोगानन्दꣳस्त्राबभ्याꣳसरस्वत्याऽअग्र-जिह्वायाऽउत्सादमवक्त्रन्देनतालुवाजꣳ हनुभ्यामपऽआस्येन वृषण माण्डाभ्यामादित्याँ२।। श्मश्रुभिः पन्थानम्भ्रूभ्यान्द्यावापृथिवी वर्त्तोर्म्यां विद्युतङ्कनीनकाभ्यार्ठ० शुल्काय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा पार्याणि पक्ष्माण्यवार्याऽइक्षवोवार्याणि पक्ष्माणिवार्याऽईक्षवः।।५०।। उप-

---

नैऋत्य देखि वायव्य सम्म तथा पूर्बतिर टुप्पो पारेर अग्निदेखि प्रणीतासम्म राख्न । ॐ तत्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्त० यसले पात्र साधन गर्नू । ॐ त्र्यम्वकं यजामहे सुगन्धिं

यामगृहीतोऽसि । इति उपयमनं कुशास्त्रयोदशः।। ॐ उपयामगृहीतो-स्यन्तर्यच्छ मघवन् पाहि सोमम् । उरुष्यराय एषो यजस्व ।।५१।। समिधाग्निम्, इति, तिस्रः समिधः पालाशस्य, पृथक्स्थापनीयाः। ॐ समिधाग्निन्दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् अस्मिन्हव्याजुहोतन ।।५२।। खादिरस्रुवः, स च हस्तमात्र खातः परिणाहवर्तुलपुष्करः। गव्यमा-ज्यम् । चरवो ब्रीहितण्डुलाः। दक्षिणार्थं हिरण्यादिद्रव्यम् । पञ्च-पञ्चाशदधिकशतमुष्टिपरिमितम् तण्डुलपूर्णपात्रम् । अन्यानि होमोप-

---

पुष्टिवर्धनम्० यस मन्त्रे पवित्र छेदनको निम्न तीन लामा लामा कुश लिनु अनि ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुना० यस मन्त्रले टुपा भएको दुइ कुशको पवित्र उनाउनु । ॐ इमम्मेवरुण श्रुधीवमद्या० यस मन्त्रले प्रोक्षण बनाउनु—यो बाह्र अंगुल लामो र मुट्टीमित्र आउने कमलको पात जस्तो होस् अथवा कमल जस्तै प्रोक्षणी पात्र बनाउनु । ॐ धृतवती भुवनाना मर्थिश्रियोर्वी० यस मन्त्रले तेजिलो धातुको अथवा माटाको बाह्र अंगुल विस्तुत घिउ राख्ने भाँडो ल्याउनु । ॐ अन्नपतेन्नस्यनोदेह्यनमीवस्य० यस मन्त्रले आज्यस्याली जस्तै चरुस्थाली राखोस् । ॐ शादन्दद्भिरबकान्दन्तमूलैमृदम्बस्वस्तेगान्० सम्मार्जन गर्ने कुश तीन ओटा आदि । ॐ उपयाम-गृहीतोस्यन्तर्यच्छमघघन् पाहिसोमम् ।। उरुष्य० यस मन्त्रले

युक्तानि द्रव्याणि अग्नेरुत्तरभागे निदध्यात् । पवित्रेस्थ इति द्वे पवित्रे निर्माय पवित्राभ्यां प्रोक्षणीपात्रं प्रणीतोदकेन संसिच्य प्रोक्षणीपात्रस्थजलेन पवित्राभ्यामासादितद्रव्यम् आसिञ्चेत्–ॐ देवस्यत्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ।। अग्नीषोमाभ्यान्त्वाजुष्टं
अ० स्थ० वि० नियुनज्मि ।। अद्भ्यस्त्वौषधीभ्योनुत्वामातामन्यतामनुपितानुभ्राता सगर्भ्योनुसखासयूत्थ्यः। अग्नीषोमाभ्यान्त्वा जुष्टं प्रोक्ष्यामि ।।५१।। ततः प्रणीताग्न्योर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं स्थापयेत् । घृताच्यसीति आज्यं

तेह्रवटा कुशलाई धागो वा वस्त्रले बेरेर उपयमन कुश बनाउनु । ॐ समिधाग्निन्दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम्० यस मन्त्रले तीन ठुक्रा समिधा पलाशको भित्र राख्नु । खड्गको एक हात लामो, टुप्पामा बाटुलो भएको सुरो, घिउ, चरु (चामलको आधा तिल र तिलको आधा घिउ) मा अवश्य हाल्नु । दक्षिणाको निम्ति द्रव्य । दुइ सय छपन्न मुठीचामलको पूर्णपात्र तथा अरु पनि हवनमा चाहिने समस्त सामग्री अग्निको उत्तरतिर राखोस् । पवित्रेस्थो० यो मन्त्र पढेर दुई पवित्र बनाई चरु र घिउमा प्रोक्षणपात्रको जलले सेचन गरेर एक-एक गरी हालिदिनू । अनि प्रणीता र अग्निको माझमा प्रोक्षणी पात्र 'देवस्यत्वा' देखि 'जुष्टं प्रोक्षामि' सम्मको मन्त्र पढेर राख्नु । अनि घृता० घिउ र चरूको पात्र राख्नु । 'तेजोसी शुक्रमस्यँ' यस

चरुम् च तण्डुलादर्धतिलं प्रोक्तं तिलादर्धमाज्यमुच्यते । स्वे स्वे पात्रे निदध्यात्–ॐ घृताच्यसिजुहूर्नाम्ना सेदम्प्रियेण धाम्ना प्रियठं० सदासीद घृताच्यस्युपभृन्नाम्नासेदम्प्रियेणधाम्नाप्रियछं सदऽआसीद-घृताच्यसिध्रुवानाम्नासेदम्प्रियेणधाम्ना प्रियछं सदऽआसीद । ध्रुवाऽअसदन्नृतस्य-
अ० स्थ० वि० योनौताविष्णो पाहि पाहि यज्ञपतिम्पाहिमां यज्ञन्नम् ।।५४।। तेजोसीति आज्यमग्नौ प्राप्य तत्रैव स्थापयेत् ॐ तेजोसि शुक्रमस्यामृतमसिधामनामासि ।। प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ।।५५।। पशुभिः पशूनाप्नोतिपुरोडाशैर्हवीछंष्या ।। छन्दोभिः सामधेनीर्याज्याभिर्वषट्कारान् ।।५६।। धृष्टिरसि इति ज्वलदुल्मुकम् आज्यचर्वोः समन्तादुपरि भ्रामयित्वा अग्नौ क्षिपेत्–ॐ घृष्टिरस्य वाग्नेऽअग्निमामाद-

मन्त्रले घिउ अग्निमा तताएर अघिकै स्थानमा राख्नू । चरूको पनि त्यही नियम गर्नु । त्यसको निम्ति 'पशुभिः पशूनाप्नोति०' यो मन्त्र पढ्नुपर्दछ । ॐ धृष्टिरस्यपाग्नेऽअगिनमामादञ्जहि० यो मन्त्र पढ्दै तीनवटा पलाशका ससाना दाउरा घिउरा चोभेर चरू र धिउको पात्रसहित

अहिनिष्क्रव्यादꣳसेधादेवयजं वह । ध्रुवमसिपृथिवीन्दꣳ हब्रह्म-
वनित्वाक्षत्रवनिसजातवन्युपदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ।।५७।। स्रुचश्चम
इति दक्षिणहस्तेन स्रुवग्रहणम्—ॐ स्रु चश्चमे चमसाश्चमे वामव्यानिचमे
अ० द्रोणकलशश्चमे ग्रावाणश्चमे धिखवणेचमे पूतभृच्चमऽआधवनीयश्चमे
स्था० वि० वेदिश्चमे बर्हिश्चमे बभृथश्चमे स्वगाकारश्चमे यज्ञेन कल्प्य-
न्ताम् ।।५८।। पुनन्तु मेति अधोमुखं स्रुवमग्नौ तापयेत्—ॐ पुनन्तु-
मादेवजनाःपुनन्तु मनसाधियः।। पुनन्तु विश्वाभूतानि जातवेदः पुनी-
हिमा ।।५९।। स्रुवं वामहस्तेन धृत्वा दक्षिणहस्तेन सम्मार्जनकुशेन
स्रुवस्य मूलतः अग्रपर्यनतम् सम्मृज्य—ॐ प्रत्युष्ट ꣳ रक्षः प्रत्युष्टाऽअ-

---

अग्निको प्रदक्षिणा गरी बल्दो स्थितिमा अग्निमा हालिदिनू । ॐ सुचश्चमे चमसाश्चमे० यस मन्त्रले सुरो दाहिने हातमा लिनू । अनि पुनन्तु मां देवजनाः पुनन्तु० यसले आगोतिर सुरोको मुख पारेर तताउनु । अनि सुरो बायाँ हातमा लिएर सम्मार्जनकुशले सुरीको फेददेखि टुप्पासम्म मुसार्नु र ॐ प्रत्युष्ट ठं० रक्षः प्रत्युष्टाऽअरा० यो मन्त्र पढ्दै जानू । ॐ

रातयो निष्टसꣳ रक्षो निष्टप्ताऽअरातयः। उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ।।६०।।
अनिशितोसीति दर्भमूलैः स्रुवस्य अग्रभागमारभ्य मूलपर्यन्तम् अग्रेण
अग्रम् मध्येन मध्यं मूलेन मूलं सम्मार्जनम्—ॐ अनिशितोसिसप-
अ० त्क्रजिद्वाजिनीत्वावाजेध्यायै सम्मार्ज्मि ।।६१।। शन्नोदेवीरिति प्रणी-
स्था० वि० तोदकेन श्रुवमभिषिञ्चेत्—ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये ।।
शय्योरभिस्रवन्तुनः।।६२।। तत्वायामि इति पुनः श्रुवं प्रतप्य—ॐ
तत्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हबिर्भिः।। अहेड-
मानोव्वरुणेहवोद्ध्युरुशꣳ समानम् आयुः प्रमोषि ।।६३।। तमुत्वेति
श्रुवमुदङ्मुखं निधाय—ॐ तमुत्वादध्यङ् ऋषिः पुत्रऽईधेऽअथर्वणः।।

अनिशिसितोऽसि० यस मन्त्रले सुरोलाई वर्म पात्रको जलले मुसार्नु ! तत्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्त० यस मन्त्रले फेरि-फेरि सुरो तताउनु । तमुत्वादध्यङऋषि पुत्रऽईधे० यस मन्त्रले सुरो उत्तरतिर फर्काएर राखिदिनु । ॐ देवस्यत्वासवितुः प्रसवऽउत्पुना म्यच्छिद्रे० यस मन्त्रले पवित्र-द्वारा घिउ तीनपल्ट मास्तिर उफार्नू । ॐ आत्वाहार्षमगतरभूर्दध्रु वस्तिष्ठाविचाचलि०। यस मन्त्रले होम गरिने सबै सामग्री (घिउ चरू) मा कुनै अपद्रव्य परेको भए झिकेर हेर्नु । ॐ

वृत्रहणम्पुरन्दरम् ।।६४।। देवस्यत्वेति आज्यं त्रिरुत्पवनम्—ॐ देव-
स्यत्वासवितुः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः ।।
तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुनेतच्छकेयम् ।। ६५ ।।

आत्वाहार्षमिति आज्यादिहोमद्रव्यापद्रव्यनिरसनम्—ॐ आत्वाहार्षमन्त
रधूद्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ।। विशस्त्वा सर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्र-
मधिभ्रशत् विष्णोरराटमिति द्वे पबित्रे आज्ये चरौ च निधाय ।। ॐ
विष्णोरराटमसि विष्णोः श्नप्त्रेस्थोविष्णोः स्यूरसिविष्णोर्ध्रुवोसि ।।
वैष्णवमसि विष्णवेत्वा ।।६६।। आब्रह्मन् इति ब्रह्मार्चनम्—ॐ
आब्रह्मन् ब्राह्मणोब्रह्मवर्चसीजायतामाराष्ट्रे राजन्यः शूरऽइषभ्योतिव्या-
धीमहारथो जायतां दोग्ध्रीधेनुर्वोढानड्वानाशुः सप्तिः पुरन्धिर्य्योषाजि-
ष्णूरथेष्ठाः सभेयोयुवास्य यजमानस्य वीरोजायतान्निकामे निकामेन

विष्णोरराटमसिविष्णोः०। यस मन्त्रले दुइटा पवित्र घिउ र चरूमा हाल्नू । अनि आब्रह्मन्
ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाराष्ट्रे राजन्यः० यस मन्त्रले ब्रह्माको र इदं विष्णुको तथा ॐ

पर्जन्यो वर्षतु फलवत्योनऽओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो नः कल्प्य-
ताम् ।।६८।। इदं विष्णुरिति विष्णोरर्चनम्—ॐ इदं विष्णुर्विचक्र-
मेत्रेधानिदधेपदम् । समूढमस्यापांꣳसुरे स्वाहा ।।६९।। प्रजापते
इति प्रजापतिपूजनम्—ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यो विश्वरूपाणि परि-

ता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नोऽअस्तु वयꣳस्यामपतयोरयी-
णाम् ।।७०।। हिरण्यगर्भ इति हिरण्यं निधाय—ॐ हिरण्यगर्भः
समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ।। सदाधारपृथिवीन्द्या-
मुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ।।७१।। तदेवाग्निरिति अग्निम्
अर्चयेत्—ॐ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदुचन्द्रमाः ।। तदेव शुक्रन्तद्-
ब्रह्मताऽआपः सम्प्रजापतिः ।।७२।। ततः पूर्वं स्थापितसमिधस्तिस्रो

प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वारूपाणि० यस मन्त्रले प्रजापतिको पूजा गर्नु । हिरण्यगर्भः
समवर्तनाग्रेभूतस्व जातः० यस मन्त्रले यज्ञको सबै स्थानमा द्रव्य हाल्नु । ॐ
तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदु० यस मन्त्रले अग्निको पूजन गर्नु । पहिले अलग्ग राखेको
समिधा बाहेक अर्को तीन वटा समिधा घिउमा चोभेर एक एक गरी आगोमा हाल्नू र यो मन्त्र

विहाय अपरसमिधादानम्–ॐ समिधाग्निन्दुवस्यत घृतैर्वोधयता तिथिम्।। आस्मिन् हव्या जुहोतन ।।७३।। ततः अग्नेः समन्ताद् वेदाँश्च पूजयेत्। तथा पूर्वे–ॐ अग्निमीडे इति ऋग्वेदाय नमः ।।
अ० दक्षिणे–ॐ इषेत्वा इति यजुर्वेदाय नमः। पश्चिमे–ॐ अग्न आयाहि
स्थ०
वि० इति सामवेदाय नमः। उत्तरे–ॐ शन्नोदवी० इति अथर्ववेदाय नमः।।
ततः आप्यायस्व इति चरुम् ब्रह्मणे समर्पयेत् ।। ॐ आप्यायस्व समेतुते विश्वतः सामबृष्ण्यम्। भवा वाजस्य सङ्गथे ।।७४।। ततः अग्निं प्रार्थयेत्। तत्रादौ विनियोगः–ॐ चत्वारीत्यस्य वामदेवऋषि-

---

पढ़नु–ॐ समिधाग्नि न्दुवस्यत धृतैर्बोधयताातिविम्। अस्मिन् हव्या जुहोतन। अनि पूर्वादि क्रमले चारैं वेदको पूजा गर्दा पहिले ॐ अग्निमीडे पुरोहितं यसमन्त्रले ऋग्वेदको, इषेत्वोर्जेत्वावायवस्थदेवोव० यस मन्त्रले यजुर्वेदको, दक्षिणतिर पूजा गर्नु र ॐ अग्नऽआयाहिवीतये यसले सामवेदको उत्तरतिर तथा ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु० यसले अथर्ववेदको ४०
पूजा गर्नु। अनि आप्यायस्व समुतिविश्वतः० यस मन्त्रले चरु ब्रह्मालाई अर्पण गर्नु। यसपछि

स्त्रिष्टुप्छन्दो यज्ञपुरुषवैश्वानरो परमात्मा देवता अग्निप्रार्थने विनियोगः।। प्रार्थनामन्त्रः–ॐ चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासोऽस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवोतिमहो देवो मर्त्याम् २।।
अ० आ ववेश ।।७५।। अग्निं प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम्।
स्थ०
वि० सुवर्णवर्णममलं समिद्धं सर्वतो मुखम्। स्वाहा शक्तियुताय, अग्नये जातवेदसे नमः। अत्र–ॐ नमो यज्ञपुरुषः वैश्वानरः परमात्मा देवता ब्रह्मा ऋषिः कपिलवर्णो विष्णुश्छन्दो रुद्रो देवता यजुर्वेदा ऋषयो होमे विनियोगः–

नारद उवाच– प्राङ्मुखस्तु स्थितोवह्निः प्राङ्मुखा एव ऋत्विजाः।
प्राङ्मुखा देवताः सर्वे कथं प्रत्यङ्मुखो भवेत्।।१।।

अग्नि प्रार्थना ब्राह्मणद्वारा वा स्वयं यजमानले गरे पनि उत्तम हुन्छ। पहिले विनियोग ४१
चत्वारीत्यस्य पछि देवऋपि० पढेर प्रार्थना गर्दा चत्वारि शृङ्गा त्रयोऽअस्यपादा० देखि

ब्रह्मोवाच- आवाहयेत् ततो वह्निं मन्त्रपूतेन वारिणा।
अनलश्च जलं दृष्ट्वा भित्वा प्रत्यङ्मुखो भवेत्।।२।।

नारद उवाच- पावकस्य तु किं रूपं किं वर्णः किं च लक्षणम्।
शिरो बाहूदराङ्घ्रीणां चक्षुः श्रोत्रमुखस्य च।।३।।

अ० स्व० वि०

ब्रह्मोवाच- पावकं द्विजरूपं च त्रिनेत्रं च चतुर्भुजम्।
त्रिशिखं सप्त जिह्वं च पञ्चलक्षणसंयुतम्।।४।।
त्रिभागं तु मुखं तस्य अधिकं वक्रमुच्यते।
उत्तरास्ये स्थितो विष्णुः दक्षिणास्ये प्रजापतिः।।५।।
मध्यवक्त्रे तु ईशान एवं ब्रह्म प्रभाषितम्।
मूर्ध्नि चैव त्वहं ब्रह्मा मुखे चैव तु शङ्करः।।६।।
जिह्वायां संस्थितो विष्णुः दंष्ट्रायां च ग्रहाः स्मृताः।
नासायां देवताः सर्वाश्चक्षुषीन्दु दिवाकरौ।।७।।
ऋग्वेदो हृदयस्थाने वाह्वोङ्गुल्योर्यजुस्तथा।
उदरे कटि गुह्ये च सामवेदः प्रकीर्तिताः।।८।।

अथवा जंघपादौ च ग्रीवायां प्रणवस्तथा।
पृष्ठे चैव तु गायत्री एवं स्यात् तु षडङ्गकम्।।९।।

हरकमल लोचन पिङ्गल लोहिताक्षः सर्वपापप्रणाशनम्।। इति वैश्वानरलक्षणम्।।
शृङ्गीगोत्रः शाण्डिल्य पिता, अरणी माता, उदान कुक्षिः ऊर्ध्वमुखं ललाटः।।१०।।

अ० स्व० वि०

काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता चैव सुधूम्रवर्णा।
स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपा च चण्डी लोलायमाना इति सप्तजिह्वा।।११।।
त्रिशिखं च चक्रधरं साक्षसूत्रमकमण्डलुम्। व्याघ्रपम्तं तथा पुष्पं गन्धाभरणभूषितम्।।
अजास्कन्धं समारूढं कृष्णाजिनोत्तरीयकम्। ऋग्यजुसामवेदानामथर्वध्वनिभूषितम्।।
होमार्थं प्रार्थयेऽहं त्वां चर्वाज्याभ्यां हुताशनः।।

ॐ अमुकनाम वैश्वानर आवाहितो भव।। तावत्तिष्ठत्र मे ब्रह्मन् यावत् कर्म समाप्यते। अथ कर्मविशेषे अग्निर्नामानि-

अग्निश्च भरतो नाम गर्भाधाने विधीयते। तथा पुंसवने चैव सीमन्ते जातकर्मणि।।१।।
नाम्नि वै पार्थिवो वह्निः प्राशने तु शुचि स्मृतः। चूडायां मङ्गलो नाम व्रतदाने समुद्भवः।।२।।

गोदाने सूर्यनामा च विवाहे योजकस्तथा। शान्तिके दारुणो नाम पौष्टिके बलवर्द्धनः।।३।।
आवसथ्ये भवेदाग्नि अग्निष्टोमे प्रदायकः। वनदाहे दूतकाख्यः प्रकोष्ठे जठरः स्मृतः।।४।।
वायव्ये दारुणो नाम स्थावरे पावको भवेत्। क्रव्यादो मृतभक्षी च समुद्रे वडवानलः।।५।।
युगान्ते चाक्षयो नाम वत्सरे प्रलयं गतः।

अ० स्व० वि०

ततः गन्धपुष्पादिभिः अग्निम् पूजयेत्--आग्नेये ॐ ब्रह्मणे नमः। नैर्ऋत्ये-ॐ पौष्टिकाय नमः। वायव्ये-ॐ बलवर्धनाय नमः। ऐशान्ये-ॐ प्रजापतये नमः। मध्ये-ॐ विष्णवे नमः।

अथ ब्राह्मणवरणम्—आदौ वरणसामग्री-गन्ध, पुष्पाक्षत, कुंकुम, ताम्बूल, पूगीफल, धौतोत्तरीयवस्त्र, मुद्रिकादिभूषणानि चादाय पूर्वा-

---

'अमुक नाम वैश्वानर आवाहितो भव' यहाँसम्मपद्दै जानू। त्यसपछि जुन् उद्देश्यले हवन गरिएको हो त्यसै अनुसार अग्निको नाम भन्नू-अग्नि हरूको नाम टिप्पणीमा लेखिएको छ। अनि अग्निका पूजा गरी आग्नेय तिर ब्रह्मणे नमः नैर्ऋत्यतिर पौष्टिकाय नमः, वायव्यतिर बलवर्धनाय नमः, ईशानतिर ॐ प्रजापतये नमः। माझमा ॐ *विष्णवे नमः त्यसपछि*

भिमुखो भूत्वा पश्चिममुखान् ब्राह्मणान् सङ्कल्पपूर्वकं वृणुयात्-हरिः ॐ तत्सत् ३ विष्णुः ३ इत्यादि देशकालादि संकीर्त्य अमुक-शर्माहम् मम अमुककर्मणि निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थम् श्रीगणेशपूजनपूर्वकम् अमुककर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपंब्रह्मकर्म कर्तुं प्रतिदेवतानां मुखे साज्यभागान्तमाहवनीयद्रव्ययुतहोमकर्मकर्तुं अन्यद्यद् यत्कर्मविहितो पयोग्याचारकर्मकर्तुं चतुर्वेदोक्तमन्त्रजपपाङ्गकर्म कर्तुं च नानानाम गोत्रान् नाना नाम शर्मणो ब्राह्मणान् एभिश्चन्दन-पुष्पाक्षत-ताम्बूल-पूगीफलवस्त्र,द्रव्याभरणादिभिर्गणपतिः ब्रह्मा, होतृ, आचार्यत्वेन जापकपाठकत्वेन च युष्मान् अहं वृणे इति वरणसामग्रीं दद्यात्। ब्राह्मणाश्च ॐ वृताः स्म इति ब्रूयुः। अत्र पुण्याहवाचनपर्यन्तं विशेष-वाक्यम्। ब्राह्मणप्रार्थना-यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्ववेदविशारदः।

अ० स्व० वि०

ब्राह्मणवरण गर्ने चन्द्रन, अक्षत, फूल पान-सुपारी (आफ्नू शक्ति अनुसार धोती, उपर्ना, औंठी) आदि राखी यजमान पूर्व र पण्डित पश्चिम फर्की सकल्प गर्नु। ॐ तत्सत् ३ देखि

तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा भव द्विजोत्तम ।। होतृप्रार्थना—भगवन्
सर्वधर्मज्ञ सर्वधर्मविदाम्बर । वितते मम यज्ञेऽस्मिन् नृत्विक् त्वं मे
मखे भव ।। आचार्यप्रार्थना-आचार्य त्वं यथा स्वर्गे शक्रादीनां
बृहस्पतिः। तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् आचार्यो भव सुव्रत ।।३।।

वेदपाठकानां प्रार्थना ।। पूर्वदिशि ऋग्वेदपारायणार्थम्—ऋग्वेदः
पद्मपत्राक्षो गायत्रिः सोमदैवतः। अत्रिगोत्रस्तु विप्रेन्द्रऋत्विक् त्वं मे
मखे भव ।।४।। दक्षिणदिशि यजुर्वेदपारायणार्थम्—कातराक्षो
यजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुदैवतः। काश्यपेयस्तु विप्रेद्र ऋत्विक्त्वं मे मखे
भव ।।५।। पश्चिमदिशि सामवेदपारायणार्थम्—सामवेदस्तु पिङ्गाक्षो
जगतः शक्रदैवतः। भारद्वाजस्तु विप्रेन्द्र ऋत्विक् त्वं मे मखे
भव ।।६।। उत्तरदिशि अथर्ववेदपारायणार्थम्—वृहन्नेत्रोऽथर्ववेदोऽनु-

वृणे' सम्म पढनू र ब्राह्मणहरूले 'ॐ वृतोऽस्मि' भनी उत्तर दिनु । त्यसपछि पुण्याहवाचन
भन्दा पहिले यथा चतुर्मुखोब्रह्मा० ले ब्राह्मणाको प्रार्थना भगवन् सर्वधर्मज्ञ० यसले होताको,
आचार्य त्वं यथा स्वर्गे० यसले आचार्यको०, ऋग्वेद पद्मपत्राक्षो० यसले पुवतिर ऋग्वेद

ष्टुभो रुद्रदैवतः। वैशम्पायन विप्रेन्द्र ऋत्विक् त्वं मे मखे भव ।।७।।
अद्य मम अमुकहोमकर्मणि अमुकदेवता मन्त्रजपकर्म कर्तुं युष्मान्
अहं वृणे । ततः ब्राह्मणान् मधुपर्कादीना सम्पूज्य प्रार्थनां कुर्यात् ।
ॐ ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः। वेदानां चैव

दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ।।८।। जपयज्ञैस्तथादानै— र्होमैश्च
विविधैः पुनः।। देवानां च पितृणां च तृप्त्यर्थं पाठकाः कृताः।।९।।
येषां देहे स्थिता वेदाः पावयन्ति जगत्त्रयम् ।। रक्षन्तु सततं तेऽस्मान्
जपयज्ञे व्यवस्थिताः।।१०।। ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं त्रिषु लोकेषु
विश्रुतम् ।। येषां वाक्यामृते नैव शुद्ध्यन्ति मलिनाः जनाः।।११।।
पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः। सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रा-
र्थकोविदाः।।१२।। श्रोत्रियाः सत्यवाचश्च वेदध्यानरताः सदा ।

पाठ गर्ने ब्राह्मणको, कातराक्षो यजुर्वेदः० यसले दक्षिणतिर यजुर्वेद पाठ गर्नेको, सामवेदोऽस्तु
पिङ्गाक्षो यसले पश्चिमतिर सामवेद पाठ गर्नेको, बृहन्नेत्रोऽथर्ववेदो० यसले उत्तरतिर अथर्ववेद

यद्वाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिं यान्ति नरद्रुमाः ।।१३।। अङ्गीकुर्वन्तु कर्मैतत् कल्पद्रुम समाशिषः ।। यथोक्तनियमैर्युक्ता मन्त्रार्थे स्थिरबुद्धयः ।।१४।। यत्कृपालोचनात् सर्वा ऋद्धयो बुद्धिमाप्नुयुः। मम यज्ञे सदा पूज्याः सन्तु वै नियमान्विताः ।।१५।। अक्रोधनः शौचपराः सततं ब्रह्मवादिनः। ब्रह्मध्यानरताः नित्यं प्रसन्नमनसः सदा ।।१६।। अदुष्टभाषिणः सन्तु मा सन्तु परनिन्दकाः। ममापि नियमा ह्येते भवन्तु भवतामपि ।।१७।।

अथ पुण्याह वाचनम् ।। प्रथमम्—गन्ध, पुष्पाक्षत, ताम्बूल, पूगीफल, द्रव्यवस्त्रादिभिः त्रींश्चतुरः पञ्च वा ब्राह्मणान् सम्पूज्य हस्ते फलादिकं गृहीत्वा—ॐ तत्सत् ३ ॐ विष्णुः ३ इत्यादिकं

पाठ गर्ने ब्राह्मणको प्रार्थना गर्नु । त्यसपछि ब्राह्मणहरूको मधुपर्कादिले स्वागत गरेर ॐ ब्राह्मणा सन्तुमे शास्ताः० यहाँबाट ममापि नियमा ह्येते भवन्तु भवतामपि । यहाँसम्म पढेर सबै ब्राह्मणहरूको प्रार्थना गर्नु । अब पुण्याहवाचन गर्दा—चन्दन, अक्षता, फूल, पान, सुपारी,

देशकालौ स्मृत्वा अद्येहामुकगोत्रस्यऽमुकशर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणाः, ॐ पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् । ब्राह्मणाः—ॐ पुण्याहम् ३ इति त्रिः प्रतिवचनं ब्रूयुः। ॐ पुन्नतु मा देवजनाः पुनन्तु मनसा धियः। पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदाः पुनीहिका: ।।१।। पुनःपूर्ववत्—अद्येह इत्यादि उच्चार्य । भो ब्राह्मणाः, स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् । ब्राह्मणः, स्वस्ति ३ इति त्रिप्रतिवचनं ब्रूयुः—ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषाविश्ववेदाः।। स्वस्तिनस्ताक्ष्योंऽअरिष्टनेमिः स्वस्तिनोबृहस्पतिर्दधातु ।।२।। पुनः पूर्ववत्—ॐ अद्येह इत्यादि उच्चार्य भो ब्राह्मणाः ॐ ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु इति त्रिः श्रावयेत् । ब्राह्मणाश्च—ॐ सत्रस्यऽऋद्धिरस्य-

---

द्रव्य र वस्त्र आदि तीन चार वा पाँच जना ब्रह्मणलाई दिई केही फल लिएर यजमानले हात जोरी रहनू र आचार्यले संकल्प भन्दैजानू अनि पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु' भनेपछि 'पुण्याहम्' तीनपल्ट सबै ब्राह्मणले भन्नू । अनि 'पुनन्तु सा देवजनाः पुनन्तु मनसा०' यो मन्त्र सबै

गन्मजयोतिर मृताऽअभूम ।। दिवं पृथिव्याऽअध्यारुहामा विदाम देवानत्स्वज्योंतिः।।३।। पुनः पूर्ववत्–अद्येह इत्यादि उच्चार्य भो ब्राह्मणाः ॐ वृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् । ब्राह्मणाश्च–ॐ वृद्ध्यन्ताम् ३ इति प्रतिवचनम् ब्रूयुः–ॐ ज्यैष्ठ्यञ्चमऽआधिपत्यञ्च-मेमनयुश्चमेभामश्चमेमश्चमेम्भश्चमेजेमाचमेमहिमाचमेवरिमाचमेप्रथिमाच-मेवर्षिमाचमे द्रघिमा चमे बृद्धञ्चमे यज्ञेनकल्पन्ताम् ।।४।। पुनः पूर्ववत्–ॐ अद्येह इत्यादि उच्चार्य । भो ब्राह्मणाः कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् ।। ॐ कल्याणम् ३ इति त्रिः प्रतिवचनम् । ॐ यथेमां वाचङ्कल्याणी मावदानि जनेभ्यः।। ब्रह्मराजन्याभ्याᳬ

ब्राह्मणले उच्च स्वरले पढ्नु । त्यसपछि आचार्यले फेरि संकल्प पढ्नु र स्वस्तिनऽ इन्द्रोवृद्धश्रवाः ० यो मन्त्र सबैले भनन्नू । यही क्रमले मन्त्र पढेर ॐ) ऋध्यन्ताम् तीनपल्ट भनी सत्रस्य ऋद्धिरस्य जन्मज्योतिर० यो मन्त्र पढ्नु । फेरि सङ्कल्प पढी वृध्यन्ताम् तीनपल्ट भन्नू र ॐ ज्यैष्ठ्यञ्चमऽआधिपत्यञ्चमे मन्युश्चमे भामश्चमे० मन्त्र सबैले ठूलो स्वरमा पढ्नू । फेरि पूर्वसंकल्प पढेर ॐ कल्याणम् तीनपल्ट भनेर ॐ यथेमां वाचङ्कल्याणी भावदानि जनेभ्यः ०।

शूद्रायचार्याय च स्वाराणाय च ।। प्रियो देवानान्दक्षिणायै दातुरिह भूयासमयम्मे कामः समृद्ध्यतामुपमादो नमत ।।५।। पुन पूर्ववत् ॐ अद्येह इत्यादि उच्चार्य । भो ब्राह्मणाः ॐ श्रियम्भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् । ॐ श्रीः ३ इति त्रिः प्रतिवचनम् । ॐ मनसः काममाकूर्तिं वाचः सत्यमशीय । पशूनाᳬ रूपमन्यस्यरसोयशः श्रीः श्रयताम् ।।६।। पुनः पूर्ववत्–ॐ अद्येह इत्यादि उच्चार्य–भो ब्राह्मणाः शान्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु ३ इति त्रिः श्रावयेत् । ॐ शान्तिः ३ इति त्रिः प्रतिवचनम् ।। ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षᳬ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः वनस्पतयः शान्ति-

---

मन्त्र सबैले चर्को स्वरमा भन्नू । फेरि पूर्वसङ्कल्पसिद्धिरस्तु इत्यादि आचार्यले भन्नु र 'ॐ श्रीः' तीनपल्ट सबैले भनी ॐ मनसः काममाकूति वाचः सत्य समोय० । यो मन्त्र सबैजनाले एक स्वरमा भन्नू । अनि आचार्यले सङ्कल्प पढेर 'ॐ शान्तिः इति तीनपल्ट भन्नू र ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्ष० शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः यो पूरा मंत्र उच्च स्वरमा पढी सपत्नीक यजमानलाई फूल, अक्षता र सुपारी दिनु ।

विश्वेदेवाः शान्तिः ब्रह्मशान्तिः सर्वछंशान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
सामाशान्तिरेधि ।।७।। सपत्नीकयजमानाय पुष्पादिकं दद्यात् ।

अथ कलशस्थापनविधिः—वेद्या ईशानदिग्भागे भूमौ धान्यं स्थापयित्वा, तदुपरि दध्यक्षतभूषितम् कलशं स्थापयेत् ।। तत्प्रकारश्च—भूरसीति भूमिशोधनम्—ॐ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री ।। पृथिवीयच्छपृथिवीन्दृछं ह पृथिवीम्माहिछं सीः ।।१।। धान्यमसि इति धान्यं स्थापयेत्—ॐ धान्यमसिधिनुहिदेवान् प्राणात्त्वोदानायत्त्वा व्यानायत्वा ।। दीर्घामनुप्रसीतिमायुषेधान् देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृब्णात्वच्छिद्रेण पाणिना ।।२।। आजिघ्रकलशमिति धान्योपरि अव्रणकलशं स्थापयेत्—ॐ आजिघ्र-

अब वेदीको ईशानतिर भूमिमा धान राखी त्यसमाथि दही, अक्षता, अबीर, सिन्धूर आदिले राम्रो पारेका तामा वा माटोको कलश रापख्नु । अनि यजमान वा आचार्यले फूल, अक्षता आदिले पहिले भूमिमा छर्नु र ॐ भूरसि भूमिरस्य दितिरसि० यो मन्त्र पढ्नु । अनि

कलशम्महृयात्वाविशन्त्विन्दवः ।। पुनरूर्ज्जौनिवर्त्तस्वसानः सहस्रन्धुक्ष्वोरुधारापयस्वती पुनर्माविशताद्द्रयिः ।।३।। वरुणस्योत्तम्भनमसिव्वरुणस्य स्कम्भसर्जनीस्थो वरुणस्यऽऋत सदन्यसि वरुणस्यऽऋतसदमपि वरुणस्यऽऋतसदनमासीद् ।।४।। या ओषधीः इति सर्वौषधीप्रक्षिपेत्—ॐ याऽओषधीः पूर्वाजाता देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ।। मनैनुबभ्रूणामहछं शतन्धामानिशप्तच ।।५।। हिरण्यगब्र्भेति पञ्चरत्नानि—ॐ हिरण्यगब्र्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः परिरेकऽआसीत् । सदाधारपृथिवींद्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ।।६।। याः फलिनीर्यारिति पूगीफलादीनि—ॐ यः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्चपुष्पिणीः ।। बृहस्पतिप्प्रसूतास्तानोमुश्चत्वछं सह ।।७।। ओषधयः इति यवान्—ॐ ओषधयः समवसन्तसोमेन सह राज्ञा ।। यस्मै

धानमा छोएर ॐ धान्यमसिधिनुहिदेवान् प्राणायत्वादानानत्वा० यस मन्त्रले धानमाथि कलश थाप्नु र आजिघ्रकलशम्महृयात्वाविशन्त्विन्दवः० यस मन्त्रले तीर्थहरूको वा गङ्गाजल कलशमा

कृणोति ब्राह्मणस्त्वछं राजन् पारयामसि ।।८।। गन्धद्वारान् इति गन्धम् ॐ गन्धद्वारान् दुराधर्षान् नित्यपुष्टांकरीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूता-नांतामिहो पह्वये श्रियम ।।९।। काण्डात् काण्डेति दूर्वा—ॐ काण्डा-त्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषस्प्परि । एवानो दूर्वेप्रतनुसहस्त्रेण शतेन च ।।१०।। स्योना पृथिवी इति सप्तमृदः—ॐ स्योना पृथिविनो भवान् नृक्षरानिवेशनी । यच्छानः शर्म्मसप्रथाः ।।११।। अश्वत्थेवेति पञ्चपल्लवैस्तन्मुखप्राच्छाद्य-ॐ अश्वत्थेवो निषदनम्पणेवोवसतिष्कृता । गोभाज इत्किलासथयत्सनवथ पुरुषम् ।।२।। अम्बे अम्बिकेति आम्र-पल्लवैस्तन्मुखमाच्छाद्य—ॐ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिके नमानयतिक-

हाल्नु । अनि ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसिवरुणस्यकम्० यस मन्त्रले वरुणको आवाहन गर्नु र ॐ याऽओषधी पूर्वा ० यस मन्त्रले सर्वोषधी र ॐ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे० यस मन्त्रले पञ्चरत्न कलशमा चढाउनु । ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा० यसले सुपारी र ॐ ओषधयः समवदन्त० यस मन्त्रले जौ कलशमा चढाउनु । ॐ गन्धद्वारान् दुराधर्षान् नियपुष्टां करीषिणी०। यस मन्त्रले चन्दन र ॐ काण्डात् काण्डात् प्ररोहनती०। यस मन्त्रले दूबो कलशमा

श्चन ।। ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ।।१३।। बृहस्पतेति वस्त्रयुग्मेन कलशं वेष्टयेत्—ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्जोऽअर्हाद्युमद्भिति-क्क्रतुमज्जनेषु ।। यद्दीदयच्छवसऽऋतप्प्रजा ततदस्मासुद्रविणन्धेहि चित्रम् ।। उपयामगृहीतोऽसि बृहस्प्पतयेत्वैषते योनिर्बृहस्प्पत-येत्वा ।।१४।। तत्वायामीति कलशे वरुणमावाह्य पूजयेत्—ॐ तत्वा-यामिब्बह्मणावन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हबिर्भिः।। अहेडमानो-वरुणेहवोद्ध्युरुश छं समानऽआयुः प्रमोषीः।।१५।। ततः कलशे गङ्गादितीर्थान्यावा-हयेत्—ॐ सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः। आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः।।१६।। ततः कलशं स्पृष्ट्वाभिमन्त्रयेत्—ॐ कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः।।

चढाउनु । ॐ स्योना पृथिवीनोभवानृक्षरा०। यस मन्त्रले सप्तमृत्तिका र ॐ अश्वत्थेवोनिषदनम्० यस मन्त्रले पञ्चपल्लव कलशको मुखमा चढाउनु । ॐ अम्बेऽ-अम्बिकेम्बालिकेनमानयति० यस मन्त्रले आँपको पात र ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्योऽअर्हाद्युमद्विभाति० यस मन्त्रले कलशलाई वस्त्रले बेरिदिनु । अनि ॐ तत्वायामिब्रह्माणावन्द मानस्तदासासते यजमानो० यस मन्त्रले

मूले त्वस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ।।१७।। कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्त द्वीपा वसुन्धरा ।। ऋग्वेदरोथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणः ।।१८।। अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशन्तु समाश्रिताः ।।

ततः कलशप्रार्थना—देव-दानसम्वादे मथ्यमाने महोदधौ । उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ विधृतो विष्णुना स्वयम् ।।१९।। त्वत्तो ये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ।। त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ।। त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।।२०।। शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ।। आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपितृकाः ।।२१।। त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ।। त्वत्प्रसादामिमां पूजां कर्तुमीहे जलोद्भव ।।२२।।

कलशमा वरुणको आवाहन पूजन गरी कलशको चारैतिर हातले छुनु—कलशस्य मुखे विष्णु० यहाँ देखि, कलशन्तु समाश्रिताः यहाँसम्मका मन्त्र पढ्नु र देवदान संवादे० यहाँबाट प्रसन्नो भव सर्वदा, यहाँसम्मका मन्त्रले प्रार्थना गर्नू ।

अब दीपपूजा—ॐ स्थिरोभवीड्वङ्गऽआशुर्भववाज्य र्वन्० यस मन्त्रले बत्ती बाल्नु र

सानिध्यं कुरु देवेश प्रसन्नो भव सर्वदा ।।३३।। इति ।।

अथ दीपपूजा—स्थिरो भव इति प्रज्वालयेत्—ॐ स्थिरो भव वीड्वङ्गऽआशुर्भवब्वाज्ज्यर्वन् ।। पृथुर्ब्भव सुखदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहनः ।।१।। पृष्ठोदिवीति पूजनम्—ॐ पृष्ठोदिवीपृष्ठोऽअग्निः पृथिव्याम्पृष्ठो विश्वाऽओषधीराविवेश ।। वैश्श्वानरः सहसा पृष्ठोऽअग्निः सनोदिवसरिषस्पातु नक्तम् ।।२।। शुभं भवतु कल्याणम् आरोगयम् सुखसम्पदाम् ।। कर्मणां साक्षिरूपस्त्वं दीपज्योतिर्नमोस्तु ते ।।३।। इति ।।

अथ गणेशपूजा—ॐ अद्येह इत्यादि मम अमुककर्म निर्विघ्नपूर्वकं परिसमाप्त्यर्थम् अमुककर्माङ्गतया श्रीगणेशपूजनमहं करिष्ये ।। इति

ॐ पुष्ठोदिवि पृष्ठोऽअग्निः पृथिव्याम्पृष्ठो० यस मन्त्रले पूजा गर्नू । 'शुभं भवतु' देखि 'नमोऽस्तु ते' सम्म पढी प्रार्थना गर्नू ।

गणेशपूजा- देशकाल उच्चारण गरेर सङ्कल्प पढ ॐ गणानान्त्वा० र हेहेरम्ब त्वमे० देखि 'पूजां कर्तुं च रक्ष मे' सम्म भनेर आवाहन गर्दा ॐ भूर्भुवः स्वः देखि समर्पयामि सम्म

सङ्कल्पं कृत्वा ।। गणानान्त्वा इति, हेहेरम्बादींश्च पठन्नावाहयेत् । ॐ गणानान्त्वा गणपतिꣳ हवामहे प्रियाणान्त्वाप्प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम ।। आहमजानिगर्ब्भधमा त्वमजासिगर्ब्भधम् ।।१।। हेहेरम्बत्वमेह्येहि अम्बिका त्र्यम्बिकात्मज ।। सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्ष लक्षलाभयुतः शिवः ।।२।। नागस्य नागहारस्त्वं गणराजं चतुर्भुजम् ।। भूषितैः स्वायुधैर्दिव्यैः पाशांकुशपरश्वधैः ।।३।। आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः ।। इहागत्य गृहाण त्वं पूजां कर्तुं च रक्ष मे ।।४।। इत्यावाह्य पूजनम्—ॐ भूर्भुवः स्वः गणपतये सिद्धबुद्धिसहिताय सायुधाय सवाहनाय साङ्गाय सपरिवाराय इदमासनं समर्पयामि ।। इति प्रतिपूजाप्रयोगः ।। ओं सहस्रशीर्षा०

अ० स्व० वि०

भन्नु र षोडशोपचारले पूजा गरी नरिवल आदि कुनै फल वस्त्र लिई स्तुति गर्दा रक्ष-रक्ष गणाध्यक्ष देखि 'फलदोऽस्तु सदा मम' यहाँ सम्म भन्नु । त्यसपछि रक्षाबन्धनपूजा—जौ, दूबो सरस्यूँ चन्दन, बोगर, दही तामाको पात्रमा हाली पात्रलाई छुनु र नारायण कवच पढ्नु—पूर्वे

इत्यादि षोडशमन्त्रैः षोडशोपचारैः पूजयेत् ।। तद्यथा—आंसनम्, पाद्यम्, अर्घ्यम्, आचमनीयम्, यज्ञोपवीतम्, वस्त्रम्, चन्दनम्, कुंकुमम्, दूर्वाक्षतम्, धूपम्, दीपम्, नैवेद्यम्, आचमनीयम्, ताम्बूलम्, भूषणादिकम्, दक्षिणाद्रव्यम्, पादवन्दनम् । एवं विधिना सम्पूज्य ।। ततः नारिकेलादिफलम् सवस्त्रम् पुरतः पात्रे निधाय स्तुतिं कुर्यात्—ॐ रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष रक्ष त्रैलोक्यरक्षकः ।। भक्तानामभयङ्कर्ता त्राता-भवभवार्णवात् ।।१।। द्वै मातुरः कृपासिन्धो षाणमातुरग्रजः प्रभो ।। वरदस्त्वं वरं देहि वाञ्छितं वाञ्छितार्थदम् ।। अनेन फलदानेन फल-दोऽस्तु सदा मम ।। इति निवेदयेत् ।

अथ रक्षाबन्धनपूजा—यव, दूर्वा, सर्षप, चन्दन, गोमय, दधि-सहितम् कार्पासनिर्मितं रक्षासूत्रम् ताम्रपात्रे निधाय । प्रथमं स्पृशन्

अ० स्व० वि०

रक्षतु गोविन्द० देखि बध्नीयाद्दक्षिणे करे सम्म भनिसकेपछि पूजा गर्दा ॐ रक्षोहणं बलाहन०' स्वराडसिसपत्वनहा०, रक्षोहणोबोबलगहनः प्रोक्षामि० र सप्तऋषयः ।

नारायणकवचं पठेत् ।। ॐ पूर्वे रक्षतु गोविन्द आग्नेय्यां धरणी-
धरः।। याम्यां रक्षतु वाराहो नारसिंहस्तु नैऋते ।।१।। वारुण्यां
केशवो रक्षेद् वायव्यां मधुसूदनः। उत्तरे श्रीधरो रक्षेद् ऐशान्यां तु
गदाधरः। ऊर्ध्वं गोवर्धनो रक्षेदधस्तात्तु महेश्वरः। एवं दशदिशो

रक्षेद्वासुदेवो जनार्दनः।।३।। यज्ञाग्रे रक्षाताच्छङ्खः पृष्ठे वै पद्ममुत्त-
मम् ।। वामपार्श्वे गदा रक्षेद् दक्षिणे च सुदर्शनम् ।।४।। उपेन्द्रः
पातु ब्राह्मणमाचार्यं पातु वामनः।। ऋग्वेदमच्युतो रक्षेद्यजुर्वेदमधो-
क्षजः।।५।। कृष्णो रक्षतु सामानमथर्वाणं च माधवः।। उपविष्टांश्च
विप्रान् तांश्च रुद्रोऽभिरक्षतु ।।६।। यजमानं सप्तनीक पुण्डरीकाक्ष
रक्षतु। रक्षाहीनं च यत्स्थानं तत्सर्वं रक्षाताद्धरिः।।७।। कृत्वां
पोटलिकां पूर्वं बध्नीयाद्दक्षिणे कर्यम् ।। वेदमन्त्रैस्तु कर्तव्या रक्षा
शुभ्रैस्तु सर्षपैः।। इति ।। ततो वक्ष्यमाणमन्त्रैः पूजयेत्–ॐ रक्षोहणं

बलगहनं वैष्णवी-मिदमहन्तं बलगमुत्किरामि यस्मै निष्ठ्यो यममात्यो

निचखानेदमन्तं बलगमुत्किरामि यस्मै समानो यमसमानो निचखाने
दमहन्तं बलगमुत्किरामियम्मे सबन्धुर्यम सबन्धुर्यम सबन्धुर्निचखानेदमहन्तं
बलगमुत्किरामियम्मे सजातो यमसजातो निचखानोत्कृत्याङ्किरामि ।।१।।
ॐ स्वराडसिसपत्नहा सत्रराडस्थ भिमातिहा जनराडसि रक्षो वा

सर्वराडस्य मित्रहा ।।२।। ॐ रक्षोहणोवोबलहनो प्रोक्षामि वैष्णावा-
नक्षोहणी वो बलगहनो वनयामि वैष्णवदाक्षोहणो वो बलगर-
नोवस्तृणामि वैष्णवान्रक्षोहणौ वां बलगहनामि पर्यूहामि वैष्णवी
वैष्णवमसि वैष्णवाः स्थ ।।३।। ॐ सप्तऋषयः प्रतिहिता : शरीरे
सप्त रक्षन्ति सदमप्रमादम् ।। सप्तापः स्वपतोलोकमीयुस्तत्र जागृतोऽ-
अस्वप्नजौ सत्रसदौ च देवौ ।।४।। इति रक्षाबन्धनपूजा ।।

***

प्रतिहिताः शरीरे० यी मन्त्रहरू पढ्नु । त्यसपछि कलशमाथि ॐ 'सूर्याय नमः' यहाँ
देखि ॐ वनस्पतये नमः सम्म आवाहन र पूजन क्रमैले गर्नु ।

ततः कलशस्कन्धप्रदेशे आवाहनंपूजनम् । यथा—ॐ गणपतये नमः कलशे आवाहयामि गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि एवं प्रकारेण आवाहनपूजनं कुर्यात् (सर्वत्र प्रणवं योजयेत्)—सुर्य्याय नमः आवा० आ० स्था० वि० पू०। देव्यै नमः। शिवाय०। विष्णवे०। विनायकाय०। दुर्गायै०। वायवे०। आकाशाय०। अश्विनीकुमाराभ्यां०। सूर्य्याय०। सोमाय०। भौमाय०। बुधाय०। बृहस्पतये नमः। शुक्राय०। शनये० राहवे०। केतुभ्यो। ईश्वराय नमः। उमायै०। स्कन्दाय०। हरये०। ब्रह्मणे०। इन्द्राय०। यमाय०। चित्रगुप्ताय०। आग्नये नमः। अद्भ्यो नमः। भूम्यै नमः। विष्णवे०। इन्द्राय०। इन्द्राण्यै०। प्रजापतते०। सर्पाय०। ब्रह्मणे नमः। इन्द्राय०। अग्नये०। यमाय०। निर्ऋतये० । वरुणाय०। वायवे नमः। सोमाय०। ईशानाय नमः। ब्रह्मणे नमः। अनन्ताय नमः। ध्रुवाद्यष्टवसुभ्यो०। धात्रादिद्वादशात्येभ्यो०। वीरभद्राद्येकादशरुद्रेभ्यो०। गौर्यादिषोडशमातृभ्यो०। आवहादिसप्तमरुद्भ्यो०।

विनायकाय०। ब्रह्मणे०। विष्णवे०। रुद्राय०। अर्काय०। वनस्पतये नमः। आवाहयामि पूजयामि गन्धाक्षतपु० समर्पयामि । इति कलशे देवादिपूजनं धूपदीपादिकञ्च कुर्यात् ।

अथ होमसङ्कल्पः—तिलकुशसहितं कर्मपात्रोदकमादाय ॐ तत्सत्० आ० स्था० वि० विष्णुः ३ इत्यादि देशकालादि समुच्चार्य तथाऽमुकगोत्रस्य प्रवरस्य शर्मणो मम अमुकपर्वणि पञ्चवारुणि होमपूर्वकं प्रधानभूतेभ्यो देवेभ्यो गणपत्यादिपाञ्चायतनेभ्यो विनायकादि पञ्चलोकपालेभ्यः सूर्य्यादिनवग्रहेभ्यः ईश्वरादि अधिदेवेभ्यः अग्न्यादिप्रत्यधिदेवेभ्यः इन्द्रादि दशदिक्पालदेवताभ्यो ध्रुवाद्यष्टवसुभ्यो धात्रादिद्वादशादित्येभ्यो वीर-

---

अब होमसमल्प यजयान द्वारा गराउनु पर्दछ । अभावमा आचार्यले नै गरे पनि हुन्छ । ॐ तत्सत् ३ विष्णुः ३ इत्यादि देशकाल उच्चारण गरेर पंचवारुणि होमपूर्वक प्रधान भूतेभ्यो देवेभ्यो यहाँदेखि इदम् आज्यादि हवनीय द्रव्यैः यथासंख्येन ब्राह्मणद्वारा हवनं करिष्ये सम्म पढेर । जल भूमिमा छाडिदिनु । अनि पृष्ठो दिवि पृष्ठोअग्निः पृथिव्यां० यस मन्त्रले

भद्राद्येकादशरुदेभ्यो गौर्य्यादिषोडशमातृभ्यः आवहादिसप्तमरुद्भ्यो, विनायकब्रह्मविष्णुरुद्रार्कवनस्पतिभ्यः प्रधानदेवेभ्यस्तथा चतुःस्वस्तिभ्यः पयःपञ्चभ्यः षड्विष्णुभ्यः द्वादशदेवेभ्यः षट्प्रातर्भ्यः षड्वातेभ्यस्त्र्यनडुद्भ्य्ः पञ्चभगेभ्यः पञ्चेन्द्रियेभ्यः पञ्चवरुणेभ्यो गायत्र्यै सावित्र्यै सरस्वत्यै गृहामात्रेऽन्नपूर्णायै महालक्ष्म्यै महारिष्ठविनाशिन्यै, चण्ड्यै मार्गदेवतायै (द्यौराल्यै) वास्तुदेवाय गोष्ठदेवतायै (गैडुदेवाय), क्षेत्रपालाय, ग्रामदेवाय, इन्द्राय, वासुकये, मित्रलोकपालाय, मान्धात्रे, तीर्थराजाय, व्रतराजाय (पुनः) दिक्पालेभ्यस्तिथिभ्यो, नक्षत्रेभ्यो योगेभ्यो, वारेभ्यः करणेभ्यो, वातेभ्यो, मेधेभ्यः समुद्रेभ्यो, नदीभ्य; इष्टदेवताभ्यः कुलदेवेभ्यः स्थापितदेवेभ्यः, भैरवाय, भैरव्यै, विन्ध्यवासिन्यै स्थानविशेषादि अधिपतिदेवताभ्यः, पञ्चपाण्डवेभ्यः, पितृभ्यो, वैश्वानराय, उत्तराङ्ग भूर्भुवः स्वः अग्निवरुणसवितृविष्णु-

अ० स्व० वि०

विश्वेदेवमरुत्स्वर्कप्रजापतिस्विष्टकृद्देवेभ्यः इदमाज्यादिहवनीयद्रव्यैर्यथासख्येन ब्राह्मणद्वारा हवनं करिष्ये । इति संकल्प्य ।। ततः पृष्ठो दिवीति मन्त्रेण सपवित्रं प्रोक्षण्युदकमभिमन्त्रयेत् ।। ॐ पृष्ठो दिविपृष्ठोऽअग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वाऽओषधीरा विवेश ।। वैश्वानरः सहसा पृष्ठोऽअग्निः सनो दिवा सरिषस्पातु नक्तम् ।।१।। तज्जलेन प्रदक्षिणक्रमेण, अग्नि पर्य्युक्ष्य ।। ॐ सुसमिद्धाय शोचिषे धृतन्तीव्रञ्जुहोतन ।। अग्नये जातवेदसे ।।२।। ततः प्रणीतापात्रे पवित्रे निधाय, उपयमनकुशान् वामहस्ते कृत्वा, उतिष्ठन् प्रजापतिम्मनसा ध्यात्वा समिद्धतमेऽग्नौ, समिधाग्निम्, इति पूर्वस्थापितः तिस्रः समिधः प्रक्षिप्य ।। ॐ समिधाग्निन्दुवस्यत धृतैर्बोधयतातिथिम् ।। आस्मिम्

अ० स्व० वि०

पवित्र सहित प्रोक्षणीको जल अभिमन्त्रित गरी सुसमिद्धा यशोचिषे० यस मन्त्रले प्रदक्षिणा गरेझै अग्निमा फेरी लगाइदिनु । अनि पवित्र प्रणीता पात्रमा राखेर उपयमन कुश बायाँहातमा लिई उठेर प्रजापतिलाई मनले सम्झेर अघि स्थापित गेरको तीन टुक्रा समिधा घिउमा चोभी ॐ

हव्या जुहोतन ।।२।। ततः पाति तदक्षिणजानुः कुशेन ब्रह्मणा अन्वा-
रब्धः समिद्धतमेग्नौ श्रुवेण आज्याहुतिर्जुहोति । अत्र विशेषम् वह्नेः
प्रदीप्तज्वलायां जुहुयात् नान्यथाचरेत् । काष्ठे घूमेऽल्पज्वालायां

भष्मनि दोषमाप्नुयात् । यत्र प्रज्वलितो वह्निस्तन्मुखं जातवेदसः। धृत-
धाराततोदद्याद् यावत्स्विन्नो भवेच्चरुः ।। तत्राधारादारभ्य द्वादशाहुतिषु
तत्तदाहुत्यन्यतरे स्रुवाधस्थित हुतशेष धुतस्य प्रो०। आज्याहुतयः
ॐ प्रजापतय इति प्रजापति ऋषि प्रजापतिर्देवता आज्यहोमे विनियोगः
प्रजापतेय स्वाहा इदं प्रजापतये न मम । मनसा ।। ॐ इन्द्रायेति
प्रजापति ऋषि-स्त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रो देवता आज्यहोमे विनियोगः। ॐ
इन्द्राय स्वाहा । इदमिन्द्राय न मम । इत्याधारावाहुतौ, अग्नेर्दक्षिण-
भागे जुहुयात् । ॐ अग्नय इति प्रजापति ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः, अग्निर्देवता,

---

समिधाग्निन् दुवस्यत० यस मन्त्रले आगोमा पालैसित अर्थात् एक-एक टुक्रा गरेर हालि दिनु ।
अनि वायाँ घुँडा मारेर केवल घिउ मात्र हवन गर्नु जम्मा बाह्र पल्ट घिउको आहुति हालिन्छ,

आज्यहोमे विनियोगः। ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये न मम ।।
प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षेपः। ॐ सोमायेति प्रजापतिः ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः
सोमोदेवता आज्यहोमे विनियोगः। ॐ सोमाय स्वाहा इदं० अग्निष्टोम,

आज्यभागौ, अग्नेरुत्तरतो भागे जुहुयात् । प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः।।
ॐ भूर्भुवः स्वरिति महाव्याहृतीनां प्रजापति ऋषिरग्निर्वायुः सूर्यो
देवता गायत्र्युष्णिागनुष्टुप्छन्दांस्यग्न्याधाने विनियोगः। ॐ भूः स्वाहा
इदमग्नये न मम । प्रोक्षणी० ॐ भुवः स्वाहा इदं वाय न मम ।
प्रोक्षणीपात्रेऽपिप्र०। ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम प्रोक्षणी
पात्रेऽपि प्र०। एता महाव्याहृतयः। ॐ त्वन्नोऽअग्न इति वामदेव

त्यसमा प्रत्येक पटक सुरोको टुप्पो पुछिदिनु । कस्तो बलेको आगोमा आहुति दिनु भन्ने
विषयमा—वह्ने प्रदीप्तज्वालायां० यहाँदेखि यावप्विननो भवेत्चरूः । यहाँसम्मका श्लोक हेरे
थाहा हुन्छ ।

त्यसपछि ॐ प्रजापतय इति प्रजापति ऋषि० ये विनियोग पढेर इन्द्राय स्वाहा भन्नु

ऋषिरग्निवरुणौ देवते त्रिष्टुप्छन्दः प्रायश्चितहोमे विनियोगः। ॐ त्वन्नोऽअग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽअवया सिसीष्ठाः। यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषाꣳसि प्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ।। इदम्

अ० अग्निवरुणाभ्यां न मम । प्रोक्षणी पात्रेऽपि । ॐ सत्वन्नोऽअग्न

स्थ०

वि० इति वामदेव ऋषि स्त्रिष्टुप्छन्दोऽग्निवरुणौ देवते प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः।। ॐ सत्वन्नोऽअग्ने वमोभवो तीनेदिष्टोऽअस्याऽउषसो व्युष्टो ।। अवयक्ष्वनो वरुण ꣳ रराणो वीहि मृडीक ꣳ मुहवोनऽएधि स्वाहा, इदमग्निवरुणाभ्यां न मम । प्रोक्षणी पात्रेपि ॐ आयाश्चाग्न इति वामदेव ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दोऽग्निर्देवता सर्वप्रायश्चित्त होमे विनियोगः।। ॐ अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्ति पाश्चसत्वमित्वमयाऽअसि । अयानो

(मनमा) अनि प्रजापतय इति प्रजापति० यो विनियोग पढेर इन्द्राय स्वाहा० भन्नु । यी दुवै आहुति दिंदा एउटा दुनामा दक्षिणतिर जल राखेर सुरोको टुप्पा त्यसैमा चोभ्नु । अनि अग्नय

यज्ञं वहास्ययानो धेहि भेषजꣳ स्वाहा इदमग्नये न मम । प्रोक्षणी पात्रेऽपि । ॐ येतेशतमिति वामदेव ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो वरुणः सविता विष्णुर्विश्वेदेवा मरुतः स्वर्का देवताः प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः।।

अ० ॐ ये ते शतं वरुणं ये सहस्रं यज्ञियाः पाशावितता महान्तः।।

स्थ०

वि० तेभिर्न्नोऽअद्य सवितोतद्विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यो न मम । प्रोक्षणी पात्रेऽपि । ॐ उदुत्तममिति शुनःशुफ ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो

इति प्रजापति ऋषि० यो विनियोग पढेर अग्नये स्वाहा० भनी आहुति दिनु र सोमायेति प्रजापति० यो विनियोग पछि सोमाय स्वाहा भनु । यी आहुति अग्निको उत्तरतिर दुनामा जल राखी दिनुपर्छ । त्यसपछि ॐ भूर्भुवः स्वः इति महाव्याहृतीनां० यो विनियाग पढेर भूः स्वाहा आदि तीन आहुति दिनु । महाव्याहृति भए । ॐ त्वन्नोऽअग्न इति वामदेव ऋषि० यो विनियोग र पूरा मन्त्र पढेर 'स्वाहा इदमग्निवरुणाभ्याम्' यहाँसम्म पढ्नु । सत्वन्नोऽअग्न इति वामदेव ऋषि० यो विनियोग र मन्त्रसमेत षढी स्वाहा इदमग्निवरुणाभ्याम्' सम्म पढेर आहुति दिनु । अनि अयाश्चाग्नेस्यन० देखि 'दइमग्नये न मम' सम्म पढेर प्रोक्षणीपात्रमा सुरो चोभी

वरुणो देवता पाशान्मोचने विनियोगः।। ॐ उदुत्तमं वरुणपाश-
मस्मदवाधमम् विमध्यमछंश्रथाय ।। अथावयमादित्यव्रते तवानाग-
सोऽअदितयेश्याम, स्वाहा इदं वरुणाय न मम ।। प्रोक्षणीपात्रेऽपि
प्रक्षिपेत् ।। प्रायश्चित्तसंज्ञकाः।। इति पञ्चवारुणिहोमः।।

अथ हवनीयदेवतानाम श्लोकाः–

गणेशो भास्करो देवी शिवो विष्णुश्च पञ्चमः, पञ्चायतननामानः कथिताः पञ्च देवताः।।१।।
विनायकस्तथा दुर्गा वायुराकाश एव च। नासत्यदस्रौ पंचैते लोकपालाः प्रकीर्तिताः।।२।।

उपनयन कुशमा पुछ्नु। त्यसपछि येतेशत० यो विनियोग र येतेशतं वरुणं ये० यो मन्त्र पढेर 'मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यो न मम' यहाँसम्म भनी घिउको आहुति दिनु र प्रोक्षणीमा सुरो चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु। त्यसपछि ॐ उदुत्तममिति० यो विनियोग र उदुमेमं वरुणपाश मस्मदवाधमं० यो मन्त्र भनी 'अदितयेश्या। स्वाहा इदं वरुणाय' सम्म पढेर आहुति दिई प्रोक्षणीमा चोभ्नु। यसपछि प्रायश्चितसंज्ञक पंचवारुणि होम सकियो। अब हवन गर्नुपर्ने देवताहरूको नाम श्लोकमा–गणेशो भास्करो शिवो विष्णुश्च० यहाँदेखि 'यजमानो विशेषतः' यहाँसम्म हवनको क्रम बुझाएको हो।

सूर्य्यः सोमस्तथा भौमः वुधो जीवश्च भार्गवः। शनिराहुश्च केतुश्च कथिताश्च नवग्रहाः।।३।।
ईश्वरश्च उमास्कन्दो ब्रह्मा विष्णुशचीपतिः। यमः कालश्चित्रगुप्त इत्येता अधिदेवताः।।४।।
अग्निरापो धराविष्णुरिन्द्र ऐन्द्री प्रजापतिः। सर्पा ब्रह्मा क्रमात् प्रोक्ता नवप्रत्यधिदेवताः।।५।।
इन्द्राणी यमनिरृती वरुणो मरुतो विधुः। ईशोब्रह्मा तथानन्तो दिक्पालाः परिकीर्तिताः।।६।।
ध्रुवाद्यष्टासुर्ज्ञेयो धात्रादित्यास्तु देवताः। वीरभद्राद्येकादशश्च गौर्य्यादिमातृषोडशः।।७।।
आवहादिमरुत्सप्त विनायकविधिर्हरिः। यमश्चार्कस्तथा प्रोक्तो वनस्पतिः क्रमेण हि।।८।।
चतुः स्वस्ति पयःपञ्च षड्विष्णुर्देवद्वादशः। शान्तिर्द्वादश षट्प्रातः षड्वातास्तु क्रमेण हि।।९।।
अनुद्रुतसंज्ञको ज्ञेयो होमकर्मणि वै ध्रुवम्। भगेन्द्रियश्च वरुणो हीन्द्रियः पञ्च एव च।।१०।।
गायत्री चैव सावित्री वाग्देवी गृहमातृका। अन्नपूर्णा महालक्ष्मी महारिष्टविनाशिनी।।११।।
चण्डी द्यौराली विज्ञेया वास्तु भूम्यस्तथैव च। गैडुश्च क्षेत्रपालश्च ग्रामदेवास्ततःपरम्।।१२।।
स्वर्गेन्द्रवासुकी चैव मित्रलोकस्तथैव च। मान्धाता तीर्थराजश्च व्रतराजस्ततः परम्।।१३।।
पुनर्दिक्पालका ज्ञेयास्तिथिनक्षत्रयोगकाः। वारश्च करणश्चैव वायुमेव समुद्रकाः।।१४।।
नदीष्टकुलदेवाश्च स्थापिता देवताः क्रमात्। भैरवो भैरवी विन्ध्यवासिनी स्थानदेवताः।।१५।।
एषोह सर्वदेवेति शुक्रज्योतिस्तथैव च। पाण्डवाः पितरश्चैव बैश्वानरः क्रमेण च।।१६।।

पूर्णपात्रं ततो दद्यात् बर्हिर्होमस्ततः परम् । गोभूरत्नहिरण्यानि रौप्यवस्त्राणि चैव हि ।।१७।।
देयानि द्विजमुख्येभ्यो यजमानो विशेषता ।। इति होमसूत्राणि ।।

अथ प्रधानदेवताहोमारम्भः—ॐ गणानान्त्वा गणपति ꣳ हवामहे प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपति ꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम । आहमजानिगर्ब्भधमात्वमजासिगर्ब्भधम् । गणपतये स्वाहा इदं गणपतये ।।१।। ॐ आ कृष्णेनरजसावर्त्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्त्यञ्च ।। हिरण्ययेनसवितारथे नादेवो याति भुवनानि पश्यन् ।। सूर्य्याय स्वाहा इदं सूर्याय ।।२।। देवीर्द्वारऽइन्द्रꣳसङ्घाते वीड्वीर्य्यामन्नवर्धयन् ।। आवत्सेनतरुणेन कुमारेण च मीवतापार्वाण ꣳ रेणुककाटन्नुदन्तां वसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तुयज ।। देव्यै स्वाहा इदं देव्यै ।।३।। ॐ

अब प्रधान देवताको हवनक्रममा पहिले ॐ गणानान्त्वा० यो मन्त्र पढेर गणपतये स्वाहा इदं गणपतये० सम्म भनेर चरु एवं घिउ दुवैको आहुति दिनु । त्यसपछि ॐ आकृष्णेनरजसावर्तमानो० यो मन्त्रले सूर्यनारायणलाई आहुति दिनु । ॐ नमः शम्भवाय च

नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ।। शिवाय स्वाहा इदं शिवाय ।।४।।
अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।। ॐ विष्णोरराटमसि विष्णोः श्नप्त्रेस्थो विष्णोः स्युरसि विष्णोर्द्ध्रुवोऽसि ।। वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ।।५।। विष्णवे स्वाहा इदं विष्णवे ।। इति पाञ्चायनाः।। अथ पञ्च लोकपालाः।। ॐ गणानान्त्वा गणपतिꣳ हवामहे प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपति ꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम ।। आहमजानिगर्ब्भधमात्त्वमजासिगर्ब्भधम् ।। विनायकाय स्वाहा इदं विनायकाय ।।१।। ॐ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन । स सस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ।। दुर्गायै स्वाहा इदं दुर्गायै ।।२।। ॐ वायो-

मयोभवायच० यहाँबाट 'स्वाहा इदं शिवाय' यहाँसम्म पढी शिवजीलाई आहुति दिनु र प्रणीतको जलमा सुरोको टुप्पा चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि ॐ विष्णोरराटमसिविष्णोः० यहाँबाट स्वाहा इदं विष्णवे सम्म पढेर विष्णुलाई आहुति दिंदा पहिले ॐ गणा नान्त्वा० यस मन्त्रले विनायकलाई आहुति दिनु । यति पांचायन दवता भए, अब लोकपालहरूलाई आहुति

येतसहस्त्रिणोरथाशस्ते भिरागहि नियुत्वान्त्सोमपीतये ।। वायवे स्वाहा इदं वायवे ।।३।। ॐ ऊर्द्धाऽअस्यसमिधोभवन्त्यूर्द्धाशुक्रा शोचि छं ष्यग्ने ।। द्युमत्तमासुप्रतीकस्य सूनोः।। आकाशाय स्वाहा इदमाकाशाय ।।४।। ॐ अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसाया भिषिञ्चामिन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय श्रियै यशसेऽभिषिञ्चामि ।। अश्विनीकुमाराभ्यां स्वाहा इदमश्विनीकुमाराभ्याम् ।।५।। इति पञ्च लोकपालाः।। अथ नवग्रहाः—ॐ आकृष्णेनरजसावर्त्तमानो निवेशयन्नमृतंमर्त्त्यञ्च ।। हिरण्ययेन सविपारथेना देवो यातिभुवनानि पश्यन् सूर्य्याय स्वाहा इदं सूर्य्याय ।।१।। ॐ इदमन्देवाऽअसपत्न छं सुवध्वंमहते क्षत्रायमहते ज्यैष्ठ्यायमहते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इममममुख्यपुत्रममुख्यैपुत्रमस्यै

दिनु । अनि ॐ अम्बेऽअम्बिके० मन्त्रले दुर्गालाई 'स्वाहा इदं वायवे' भनी आहूति दिनु । अनि वायो येते सहस्त्रिणो था० यस मन्त्रले वायुलाई 'स्वाहा इदं वायवे' भनी आहुति दिनु र उद्र्ध्वाऽ अस्य समिधो भव० यस मन्त्रले आकाशलाई आहुति दिनु । अश्विनोर्भैषज्येनतेजसा०

विशऽएषवोमी राजासोमोस्म्मा-कम्ब्राह्मणानाछं राजा ।। सोमाय स्वाहा इदं सोमाय ।।२।। ॐ अग्निम्मूर्द्धादिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् । अपा छं रेता छं सिजिन्वति ।। भौमाय स्वाहा इदं भौमाय ।।३।। ॐ उद्बुध्यस्याग्नेप्प्रतिजा गृहित्वमिष्टापूर्तेस छं सृजेथामयञ्च । अस्मिन्त्सधस्थे अद्ध्युत्तरस्मिन् विश्वेदेवा यजमानश्च सीदत । बुधाय स्वाहा इदं बुधाय ।।४।। ॐ बृहस्पतेऽतियदर्य्यो अर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्दीदयच्छवसऽऋतप्प्रजाततदस्म्मासुदविणन्धेहि चित्रम् ।। बृहस्पतये स्वाहा इदम् बृहस्पतये ।।५।। ॐ अन्नात्परिश्रुतो रसम्ब्रह्मणा व्यपिबत्क्षत्रम्पयः।। सोमं प्रजापतिः।।

यसले अश्विनीकुमारलाई आहुति दिएपछि पंच लोकपालको हवन सकियो । अब नव ग्रहमा पहिले आकृष्णेनरजसा वर्तमानो० यस मन्त्रले सूर्यनारायणलाई आहुति दिनु र ॐ इमन्देवाऽअस यस मन्त्रले चन्द्रमालाई 'स्वाहा इदं सोमाय' भनी आहुति दिनु ॐ अग्निमूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः० यस मन्त्रले भौमलाई र ॐ उद्बुध्यस्वाग्नेप्रति० यस मन्त्रले बुधलाई आहुति दिनु । ॐ बृहस्पतेऽअतियदर्यो० यस मन्त्रले गुरुलाई र ॐ अन्नात्परिस्रु तोरसम्ब्रह्मणा० यस मन्त्रले

ऋतेनसत्यमिन्द्रियं विपानꣳ शुक्रमन्धस इन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ।।
शुक्राय स्वाहा इदं शुक्राय ।।६।। ॐ शन्नोदेवीरभिष्टय आपो
भवन्तु प्रीतये ।। शंयोरभिस्त्रवन्तुनः।। शनैश्चराय स्वाहा इदं शनैश्च-
राय ।।७।। ॐ कयानश्चित्र आभुवदूतीसदावृधः सखा । कयाशचि-
अ० स्थ० वि० ष्ठया वृता ।। राहवे स्वाहा इदं राहवे ।।८।। ॐ केतुङ्कृण्वन्नकेतवे
पेशोमर्य्या- ॐअपेशसे । समुषद्धिरजायथा । केतवे स्वाहा इदं
केतवे ।।९।। इति नव ग्रहाः। अथाधिदेवता—ॐ त्र्यम्बकं यजामहे
सुगन्धिम्पुष्टिवर्ध-नम् ।। उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ।।
ईश्वराय स्वाहा इदमीश्वराय ।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।।१।। ॐ
श्रीश्चतेलक्ष्मी- श्चपत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम ।।

शुक्रलाई आहुति दिनु । ॐ शन्नोदेवीरभिष्टयऽआपो० यसले शनिश्चरलाई र ॐ कयानश्चित्रऽआभुवदूती० यस मन्त्रले राहुलाई एवं केतु कृण्वन्नकेतवे० यस मन्त्रले केतुलाई आहुति दिएपछि नवग्रहको हवन सकियो ।

अब अधिदेवता—ॐ त्रयम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम्०। यस मन्त्रले ईश्वरलाई

औष्णान्निषाणा- मुम्मऽइषाण सर्वलोकम्मऽइषाण ।। उमायै स्वाहा
इदमुमायै ।।२।। ॐ यदक्रन्दः प्रथमञ्जायमा उद्यन्त्समुद्रादुतवा
पुरीषत् ।। श्येनस्यपक्षा हरिणस्य बाहूपस्तुत्यम्म हि जातन्तेऽर्वन् ।।
स्कन्दाय स्वाहा इदं स्कन्दाय ।।३।। ॐ विष्णोरराटमासि विष्णोः
अ० स्थ० वि० श्नप्त्रेस्थो विष्णोः स्यूरसिविष्ठोद्ध्रुवोसि ।। वैष्णवमसि विष्णवेत्वा ।।
विष्णवे स्वाहा इदं विष्णवे ।।४।। ॐ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पुर-
स्ताद्विशीमतः शुरुचोवेनऽआबः।। सबुध्न्याऽउपमाऽअस्यविष्ठाः
सतश्चयोनि- मसतश्चविवः।। ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ।।५।।
ॐ सजोषा इन्द्रसगणा मरुद्भिः सोमम्पिपवृत्रहा शूरविद्वान् ।। जहि
शत्रुम् २।। रपमृधो नुदस्वाथा भयं कृणुहिविश्वतो नः।। इन्द्राय

आहूति दिएर प्रणीतामा सुरोको टुप्पो चोप्नू र उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि श्रीश्चतेलक्षमीश्च० यस मन्त्रले उमालाई र ॐ यदक्रन्दः प्रथमञ्जायमाना० यस मनत्रले स्कन्दलाई आहुति दिनु । ॐ विष्णोरराटमसि विष्णोः यस मन्त्रले विष्णु भगवान् लाई र ॐ ब्रह्मयज्ञान प्रथमम्० यस

स्वाहा इदमिन्द्राय ।।६।। ॐ यमायत्त्वा मखायत्त्वा सूर्यस्यत्वा तपसे ।। देवस्त्वा सविता मद्- ध्वानक्तुपृथिव्याः सꣳस्पृसस्याहि । अर्च्चिरसिशोचिरसितपोसि ।। यमाय स्वाहा इदं यमाय ।।७।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।। ॐ कार्षिरसि समुद्रस्यत्वा क्षित्याऽ उन्नयामि ।। समापोऽ अद्भिरग्ग्मतसमो-षधीभिरोषधीः।। कालाय स्वाहा इदं कालाय ।।८।। अत्र प्राणी-तोदकस्पर्शः।। अग्ग्ने सपत्नदम्भनम-दब्धासोऽ अदाभ्यम् ।। चित्रावसो-स्वस्विस्तिते पारमशीय।। चित्रगुप्ताय स्वाहा इदं चित्रगुप्ताय ।।९।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः इत्यधिदेवता ।

अ० स्थ० वि०

मन्त्रले ब्रह्मालाई आहुति दिनु । ॐ सजोषाऽ इन्द्रसगणो० यसले इन्द्रलाई आहुति दिनु र ॐ यमायत्वामखायत्वा० यस मन्त्रले यमराजलाई आहुति दिएर प्रणीताको जलमा सुरो चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि ॐ कार्षिरसिसमुद्रस्यत्वा० यसले काललाई र ॐ अग्नेसपत्नदम्भनमदव्धासो० यसले चित्रगुप्तलाई आहुति दिनु र प्रणीतामा सुरो चोभी उपययन कुशमा पुछ्नु । यति अधिदेवता श्री हवन सकियो । अब त्यधिदेवतामा पहिले ॐ

अथ प्रत्यधिदेवताः—ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधे हव्यबाहमुपब्रवे ।। देवाँ २।।ऽआशादयादिह ।। अग्नये स्वाहा इदमग्नये ।।१।। अप्स्व-न्तरमृतमप्सुभेजमपामुतप्रशस्तिष्वा भवतवाजिनः।। देवोरापोयोव ऊर्म्मिः प्रतूर्तिः ककुन्मान्वाजसास्ते नायं वाजꣳसेत् ।। अद्भ्यः स्वाहा इद-मद्भ्यः।।२।। ॐ स्योनापृथिविनो भवानृक्षरानिवेशनी ।। यच्छानः शर्म्मसप्प्रथाः।। भूम्यै स्वाहा इदं भूम्यै ।।३।। ॐ इदं विष्णु-र्विचक्रमेत्रेधानिदधे पदम् ।। समूढमस्यपाꣳ सुरे स्वाहा । विष्णवे स्वाहा इदं विष्णवे ।।४।। ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ हवेहवे सुहव ꣳ शूरमिन्द्रम् ।। ह्वयामि शक्रम्पुरुहुतमिन्द्रꣳ स्वस्तिनो मघवाधात्विन्द्रः।। इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय ।।५।। ॐ अदित्यै रास्नासीन्द्राण्या उष्णीषः।। पूषासिघर्म्मा यदीष्व ।। इन्द्राण्यै स्वाहा

अ० स्थ० वि०

अग्निन्दूतं पुरो दधे० यस मन्त्रले अग्निलाई र अप्स्वन्तरमृतमत्सुभेषजं० यस मन्त्रले इदमदभ्यः स्वाहा भनेर आहुति दिनु अनि ऽ स्योनापृथिवीनोभवान्० यस मन्त्रले भूमिलाई र ॐ

इदमीन्द्राव्यै ।।६।। ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यो विश्वारूपाणि परिता बभूव ।। यत्कामस्ते जुहुमस्तन्नोऽ अस्तुवयꣳ स्यामषतयोरयीणाम् ।। प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये ।।७।। ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवी मनुः।। येऽन्तरिक्षेयेदिवितेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। सर्पेभ्यः स्वाहा इदं सर्पेभ्यः।।८।। ॐ ब्रह्मयज्ञानं प्रथमम्पुरस्ताद्विशीमतः सुरुचोवेनऽ-आवः सबुध्न्याऽ उपनाऽ अस्य विष्ठाः शतश्चयोनिमदतश्चविवः। ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ।।९।। इति प्रत्यधिदेवताः। अथ दिक्पालाः– ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ हवेहवेसुहवꣳशूरमिन्द्रम् । ह्वयामिशक्र-म्पुरुहूतमिन्द्रꣳस्वस्तिनोमधात्विन्द्रः। इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय ।।१।।

त्रातारभिद्रमवितार० यस मन्त्रले इन्द्रलाई आहुति दिनु । अनि ॐ अदित्यैराष्णासीन्द्राण्या० यस मन्त्रले इन्द्राणीलाई र ॐ प्रजापतेनत्वदेवतान्यन्यो० यस मन्त्रले प्रजापतिलाई आहुति दिनु । अनि ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवी यस मन्त्रले सर्पलाई र ॐ ब्रह्मयज्ञामानम्प्रथनं पुस्ताद्विशीमतः० यस मन्त्रले ब्रह्मालाई आहुति दिनु । यति प्रत्यधिदेवताको हवन सकियो ।

ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपब्रवे । देवान् २।।ऽआशादयादिह ।। अग्नये स्वाहा इदमग्नये ।।२।। ॐ यमायत्वा मखयत्वा । सूर्य्यस्यत्वा तपसे ।। देवस्त्वा सविता मध्यवानक्तुपृथिव्याः स ꣳ स्पृशस्पाहि । अर्चिरसि शोचिरसि तपोऽसि । यमाय स्वाहा इदं यमाय ।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।।३।। ॐ असुन्वन्तम यजमान मिच्छस्तनस्येत्या मन्विहि तस्करस्य । अन्यमस्मदिच्छ सातऽइत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु ।। ॐ निर्ऋतये स्वाहा इदं निर्ऋतये ।। अत्र प्रणीतोद-कस्पर्शः।।४।। ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य-स्कम्भ सर्ज्जनीस्थो वरुणस्यऽऋत सदन्यसि वरुणस्यऽऋतसदनमसि वरुणस्यऽऋतसदनमासीद् ।। वरुणाय स्वाहा इदं वरुणाय ।।५।।

अब दिक्पालहरूमा पहिले ॐ त्रातारमिन्द्रमबितार० यस मन्त्रले इन्द्रलाई र ॐ अग्निदूतं पुरो दधेहव्यवाह० यस मन्त्रले अग्निलाई आहुति दिनु अति ॐ यमाय त्वा मखाय त्वा० यस मन्त्रले यमराजलाई र ॐ असुन्वन्तमयमानमिच्छस्तेन० यस मन्त्रले निऋतिलाई आहुति दिएर सुरो प्रणीतामा चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । त्यसपछि ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसिवरुणस्यस्क०

ॐ वायो ये ते सहस्त्रिणो रथासस्ते भिरागहि ।। नियुत्वान्सोम पीतये ।। वायवे स्वाहा इदं वायवे ।।६।। ॐ सोमो धेनु छं सोमोऽअर्वन्तमाशु छं सोमो वीरङ्कर्म्मण्यन्ददाति ।। सादन्यं विदत्थ्यछं सभेयम्पितृश्रवणं यो ददाशदस्मै ।। सोमाय स्वाहा इदं सोमाय ।।७।। ॐ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिन्धियञ्जिन्वमवसे हूमहे वयम् ।। पूषानो यथा वेदसा मसद्वृधे रक्षितापायुरदब्धः स्वस्तये ।। ईशानाय स्वाहा इदमीशानाय ।।८।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।। ॐ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथम्मपुरस्ताद्विशीमतः सुरूचवेनऽआवः।। सबुध्न्याऽउपमाऽअस्यतिष्ठाः शतश्च योनिः मशतश्च शिवः।। ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ।।९।। ॐ सहस्त्रशीर्षापुरुषः सहस्त्राक्षः सहस्त्रपात् ।। सभूमि छं सर्वतस्पृत्वा

यस मन्त्रले वरुणलाई र ॐ वायो ये ते सहस्त्रिणो रथासस्ते० यस मन्त्रले वायुदेवतालाई आहुति दिनु । ॐ सोमोधेनु ॐ० सोमोऽअर्वन्तमा० यस मन्त्रले सोमदेवतालाई आहुति दिनु ८२
र तमीशानञ्जगतस्तस्थुषस्पति० यस मन्त्रले ईशानलाई आहुति दिएर प्रणीता पात्र.को जलमा

त्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् । अनन्ताय स्वाहा इदमनन्ताय ।।१०।। इति दिक्पालाः। अथाष्टवसवः—ॐ सुगावोदेवाः सदनाऽकर्म्मजऽआजग्मेदछं सवनञ्जुषाणाः।। भरमाणा बहमाना हवीछंष्यस्मै धत्त वसवो वसूनि स्वाहा ।। ध्रुवाद्यष्टवसुभ्यः स्वाहा इदं ध्रुवाद्यष्टवसुभ्यः।।१।। अथ द्वादशादित्याः—ॐ यज्ञोदेवानाम्प्रत्येतिसुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्नः।। आवोर्वाची सुमतिर्ववृत्याद छं होश्चिद्यावरिवोवित्तरासदादित्येभ्यस्त्वा ।। ॐ धात्रादिद्वादशादित्येभ्यः स्वाहा इदम् धात्रादिद्वादशादित्येभ्यः।।१।। अथैकादश रुद्राः—ॐ य एतावन्तश्च भूयाछंसश्च दिशोरुद्रावितस्थिरे ।। तेषाछंसहस्त्रयी जनेवधन्वानितन्मसि ।। ॐ वीरभद्रादि एकादशरुद्रेभ्यः स्वाहा इदं वीर-

---

सुरो चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमं पुरस्ता० यस मन्त्रले ब्रह्मालाई र ॐ सहस्त्रशीर्षा पुरुषः सहस्त्राक्षः० यस मन्त्रले स्वाहा इदम् अनन्ताय भनी आहुति दिनु । यति दिक्पाल हरूको हवन सकियो । अब अष्टवसुलाई ॐ सुगोवा देवा सदनाऽअकम० यस मन्त्रले अष्टवसुलाई आहुति दिनु । ॐ यज्ञादेवानाम्त्येतिसुम्नमादित्यासो० यस मन्त्रले बाह ८३

भद्रादि–एकादशरुदेभ्यः।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।।१।। अथ षोडश मातरः–ॐ गौरीम्मिमासलिलानितक्ष एकपदी द्विपदी त्रिपदी सा चतुष्पदी ।। अष्टापदी नवपदी बभूवुषि सहस्त्रा तक्षरापरमेव्योमन्स्वाहा ।। गौर्य्यादिषोडशमातृभ्यः स्वाहा इदं गौर्य्यादिषोडशमातृभ्यः।। अथ सप्तमरुतः–ॐ मरुतो यस्य हि क्षये पाथादिवोविमिहसः।। ससुगोवातमोजनः।। आवहादिसप्तमरुद्भ्यः स्वाहा इदमावहादिसप्तमरुद्भयः।।१।। अथ विनायकादिषट्–ॐ गणानान्त्वा गणवति ꣳ हवामहे प्प्रियाणान्त्वा प्प्रियपत्तिꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपति ꣳ हवामहे वसो मम ।। आहमजानिगर्भधम्मात्वमजासिगब्र्भधम् ।। विनायकाय स्वाहा इदं विनायकाय ।।१।। ॐ

अ० स्व० वि०

आदित्यहरूलाई आहुति दिनु । अनि ॐ यऽएता वन्तश्चभूया० यस मन्त्रले वीरभद्रादि एकादश रुद्रलाई आहुति दिई सुरो प्रणीतामा चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि ॐ गौरीर्मिमासलिलानितक्षत्येकपदी० यस मन्त्रले षोडश मातृकालाई आहुति दिनु । अनि ॐ मरुतो यस्य हि क्षये पाथादियो० यस मन्त्रले सप्त मरुत्हरूलाई आहुति दिनु । त्यसपछि

ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद् द्विशीमतः सुरुचोवेनऽआवः।। सबुध्न्याऽउपमाऽ अस्यविष्ठाः शतश्चयोनि मशतश्द बिवः।। ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ।।२।। ॐ विष्णोररराटमसि विष्णोः श्नप्त्रेस्थोविष्णोः स्यूर सिविष्णोर्ध्रुवोऽसि ।। वैष्णवमसिविश्णवेत्त्वा ।। विष्णवे स्वाहा इदं विष्णवे ।।३।। ॐ मानस्तोकेतनयेमानऽआयुषिमानो गोषुनानोऽअश्वेषुरीरिषः।। मानोवीरान् रुद्रभामिनोबधीर्हबिष्मन्तः सदमित्वा हवामहे ।। रुद्राय स्वाहा इदं रुद्राय ।। अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः।।४।। ॐ अग्निरश्मिमजन्मना जातवेदा घृतम्मेचक्षुरमृतम्मऽआसन् ।। अर्कस्त्रिधातूरजसोविमानोजस्त्रोघर्म्मो हविरश्मि नाम ।। अर्काय स्वाहा इदमर्काय ।।५।। ॐ वनस्पते वीड्वङ्गोहिर्भूया ऽअस्मत्सखात्प्रतरणः

अ० स्व० वि०

विनायकादि षट्मा पहिले ॐ गणानान्त्वा गणपतिꣳ० हवामहे० य मन्त्रले विनायकलाई र ॐ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथम पुरस्ता० यस मन्त्रले ब्रह्मालाई आहुति दिनु । अनि ॐ विष्णोररराटमसि विष्णोः० यस मन्त्रले विष्णु भगवानलाई र मानसतोके तनयेमानऽआयुषि मानो० यस मन्त्रले रुद्रलाई आहुति दिएर प्रणीताको जलमा सुरो चोभी उपयमन कुशमा पुछ्नु । अनि ॐ

सुवीरः।। गोभिः सन्नद्धीऽअसिवीडयस्वास्थातातेजयतु जेत्वानि ।।
वनस्पतये स्वाहा इदम् वनस्पतये ।।६।। अत्र विशेष्याभिमतं कर्म
कृत्वा तत्पश्चादेतत् उत्तरं कर्म कुर्वन्ति ।। अथ चतुःस्वस्त्यादयः-
अ० ॐ स्वस्तिनऽइन्दो बृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।। स्वस्ति
स्व० वि० नस्ता-क्ष्यौंऽअरिष्टनेमिः।।१।। ॐ पयः पृथिव्याम्पयऽओषधीषु
पयोदिव्य-न्तरिक्षे पयोधाः।। पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ।।
पयःपञ्चभ्यः स्वाहा इदं पयःपञ्चभ्यः।।२।। ॐ विष्णोरराटमसि
विष्णोः श्नप्त्रेस्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोध्रुवोसि ।। वैष्णवमसि

अग्निरश्मिजन्मनाजातवेदा० यस मन्त्रले अर्कलाई र ॐ वनस्पते वीड्वङ्गो हिर्भूयाऽअस्मत्० यस मन्त्रले वनस्पतिलाई आहुति दिनु ।

त्यसपछि जुन उद्देश्यले हवन गरिएको छ त्यो पूरा गरेर अनि चतुः स्वस्ति आदि हवनमा पहिले ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनःपूषा० यसले चतुःस्वस्तिलाई र ॐ पयः पृथिव्यां पयऽओषधीषुपयो दिव्यन्तरिक्षे पयो० यस मन्त्रले पयःपञ्चलाई आहुति दिनु । अनि ॐ विष्णोरराटमसि विष्णोः० यस मन्त्रले षट्विष्णुलाई र ॐ अग्निदेवता वातोदेवता

विष्णवेत्वा ।। षड्विष्णु-भ्यः स्वाहा इदं षड्विष्णुभ्यः।।३।। ॐ
अग्निदेवता वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता
रुद्रो देवतादित्य देवता मरुतो देवता विश्वेदेवो देवता बृहस्पदिर्देवतेन्द्रो
अ० देवता वरुणो देवता । द्वादश देवेभ्यः स्वाहा इदं द्वादशदेवेभ्यः।।४।।
स्व० वि० ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्ष ठं॰ शान्तिः पृथिवीशान्तिरापः शान्तिरोषधयः
शान्तिः वनस्पतयः शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिः ब्रह्मशान्तिः सर्व ठं॰
शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामाशान्तिरेधि ।। द्वादश शन्तिभ्यः स्वाहा
इदं द्वादशशान्तिभ्यः।।५।। ॐ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रः हवामहे प्रातर्मित्रा-
वरुणाप्रातरश्विना ।। प्रात-र्भगपूषणम्ब्रह्मणस्पतिम्प्रातः सोममुतरुद्र-
ठं॰हुवेम ।। षट्प्रातर्भ्यः स्वाहा इदं षट्प्रातर्भ्यः।।६।। समुद्रातत्त्वा-

---

सूर्योदेवता० यस मन्त्रले द्वादशदेवतालाई आहुति दिनु । अनि ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्ष ठं० शान्तिः पृथिवीशानितरापः० यस मन्त्रले द्वादश शान्तिलाई र ॐ प्रातरग्निम् प्रातरिन्द्रठं० हवामहे० यो मन्त्र पढेर षट्प्रातरहरूलाई आहुति दिनु । ॐ समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा गरी

वाताय स्वाहा शरीरायत्वा वाता-य स्वाहा अनाधुष्ठ्याय त्वा वाताय स्वाहा प्रतिघृष्ठ्यायत्वा वाताय स्वाहा अवश्यवेत्वा वाताय स्वाहा शिमिदाय त्वा वाताय स्वाहा । षड्वातेभ्यः स्वाहा इदं षड्वा-तेभ्यः।।७।। ॐ अनड्वान्वयः पंक्तिप्छन्दो धेनुर्वयो गजतीच्छन्द-स्त्र्यविड्वयस्त्रिष्टुप्छनदोदित्यवाड्वयो विराट्छन्द पञ्चाविर्वयो गायत्रीद्दन्दस्त्रिवत्सो वयऽउष्णिक्छन्दस्तुर्य्य-वाड्वयोनुष्टुश्छन्दो लोकन्ताऽइन्द्रम् । त्र्यनडुद्भ्यः स्वाहा इदं त्र्यन-डुद्भ्यः।।८।। भग एव भगवाँ २।।ऽअस्तु देवास्तेन वयं भगवन्तः स्याम ।। तन्त्वा भग सर्व इज्यो हवीतिसनो भगपुरऽएता भवेह ।। पञ्चभगेभ्यः

गायत्वा वाताय स्वाह० यसले षड्वातहरूलाई र ॐ अनड्वान्वयः पक्तिंश्छन्दो धेतुर्वयो० यस मन्त्रले अनडुहहरूलाई आहुति दिनु । अनि ॐ भग एव भगवाँ २।। ऽ अस्तुदेवास्ते० यस मन्त्रले पञ्च भगलाई र ॐ प्राणाय स्वाहा पानाय स्वाहा० यत्र मन्त्रले पाँच इन्द्रियहरूलाई आहुति दिनु। त्यसपछि ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्कम्० यसले पञ्चवरुणलाई र ॐ

स्वाहा इदं पञ्चभगेभ्यः।।९।। ॐ प्राणाय स्वाहा पानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा मनसे स्वाहा पञ्चेन्द्रियेभ्यः स्वाहा इदं पञ्चेन्द्रियेभ्यः।।१०।। ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्यस्कम्भसर्ज्जनीस्थौ वरुणस्य ऽ ऋतसद-न्यसि वरुणस्यऽऋतसदनमसि वरुणस्यऽऋतसदनमासीद् ।। पञ्च वरुणेभ्यः स्वाहा इदं पञ्चवरुणेभ्यः।।११।। ॐ गायत्त्रीत्रिष्टुप् जगत्यनुष्टुप् पंक्त्या सह ।। बृहत्युष्णिहा ककुप्सूचीभिः शम्म्यन्तुत्वा ।। गायत्र्यै स्वाहा इदं गायत्र्यै ।।१२।। ॐ उपयामगृहीतोऽसि सावित्रोसि चनो धाश्चनोधाऽअसिचनोमयिधेहि ।। जिन्य यज्ञञ्जिन्व यज्ञपतिं

गायत्री त्रिष्टुपजगत्युनष्टुप पंक्त्या सह० । यस मन्त्रले गायत्रीलाई आहुति दिनु । अनि ॐ उपयामगृहीतोसि सापित्रोसि० यसले सावित्रीलाई र ॐ सरस्वतीयोन्याङ्गर्भमनतर श्विभ्याम्प० यस मन्त्रले सरस्वतीलाई आहुति दिनु । त्यसपछि ॐ गृहामाता विबभीतमावे० यसले गृहमातालाई र ॐ अन्नपतेन्नस्यनोदह्यनमी० यस मन्त्रले अन्नपूर्णालाई आहुति दिनु । अब श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च पत्न्या वहोरात्रे० यस मन्त्रले महालक्ष्मीलाई र ॐ देवीर्द्वारऽइन्द्रंठ० सङ्घाते

भगाय देवायत्वा सवित्रे । सावित्र्यै स्वाहा इदं सावित्र्यै ।।१३।।
ॐ सरस्वती योन्माङ्गर्ब्भमन्तरश्विब्भ्याम्पत्नी सुकृतम्बिभर्त्ति ।। अपा
छं रसेन वरुणेन साम्नेन्द्र छं श्रियैजनयन्नप्सु राजा ।। सरस्वत्यै
स्वाहा इदं सरस्वत्यै ।।१४।। गृहामाबिभीत मावेपद्ध्वमूर्ज्जम्बि-
भ्रतऽएमसि । अर्जम्बिभ्रद्वः सुमना सुमेधा गृहानैमिमनसा मोदमानः ।।
गृहमात्रे स्वाहा इदं गृहमात्रे ।।१५।। ॐ अन्नपतेऽन्नस्यनोदेह्य
नमीवस्यशुष्मिणः । प्रप्रदातारन्तारिषऽऊर्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ।।
अन्नपूर्णायै स्वाहा इदमन्नपूर्णायै ।।१६।। ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च
पत्न्यावहोरत्रेपाश्र्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौव्यात्तम् ।। इष्णान्निषाणामुम्मऽ-
इषाणसर्वत.ाकम्मऽइषाण । महालक्ष्म्यै स्वाहा इदं महालक्ष्म्यै ।।१७।।
ॐ देवीर्द्वारऽइन्द्रछं सङ्घातेवीड्वीर्या मन्न वद्र्धयन् । आवत्सेन

वीड्बीर्यामनन० यस मन्त्रले महारिष्ट विनाशिनीलाई आहुति दिनु अनि ॐ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिके

नमान० यसले चण्डिकालाई र ॐ द्यौरसी तत्पूर्व चित्तिरश्चऽआसीत्० यस मन्त्रले द्यौरालीदेवीलाई

तरुणेन कुमारेण च मीवतापार्वाण छं रेणुककाटन्नुदन्तां वसुवने
वसुधे यस्य व्यन्तु यज ।। महारिष्टविनाशिन्यै स्वाहा इदम्
महारिष्टविनाशिन्यै ।।१८।। ॐ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनप्रानयति-
कश्च ।। सषत्यश्वकः सुभद्रिकांकाम्पीलवासिनीम्, चण्डत्यै स्वाहा
इदं चण्ड्यै ।।१९।। ॐ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्च आसीत् बृहद्वयः ।।
अविरासीत्पिलिप्पिलारात्रिरासी पिशङ्गिला । द्यौराल्यै स्वाहा इदं
द्यौराल्यै ।।२०।। ॐ वसोः पवित्रमशितधारं वसोः पवित्रमसि
सहस्त्रधारम् । देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्त्वा
कामधुक्ष्वः। वास्तुदेवाय स्वाहा इदं वास्तुदेवाय ।।२१।। ॐ भूम्या
आखूनालभतेन्तरिक्षाय पाङत्रान् दिवेकशान् दिग्भ्योन कुलान् बभ्रु-

---

आहुति दिनु अनि ॐ वसोः पवित्रमसिशतधारम्वसोः पवित्र० यसले वास्तुदेवतालाई र ॐ

भूम्याऽआखूनालभतेन्तरिक्षाय० यस मन्त्रले भूमिदेवतालाई आहुति दिनु । त्यसपछि ॐ नमः

शम्भवाय च मयो भवायच नमः यसले गैड (गोष्ठ) देवतालाई र ॐ क्षत्रस्य योनिरसि

कानवान् तरदि शाब्भ्यः।। भूमिदेवाय त्वाहा इदं भूमिदेवाय ।।२२।।
ॐ नमः शम्भवाय च मयोभ्वाय च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च
नमः शिवाय च शिवतराय च । गैडदेवाय स्वाहा रुदं गैडुदेवाय ।।२३।।
ॐ क्षेत्रस्य मोनिरसि क्षेत्रस्य नाभिरसि । मात्वाहिꣳसीन् मामाहि-
अ० स्थ० वि० ꣳसीः।। क्षेत्रपालाय स्वाहा इदं क्षेत्रपालाय ।।२४।। ॐ यद्ग्रामे
यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये ।। यदेनश्चकृमा वयमिदन्तदवयजामहे ।।
ग्रामदेवाय स्वाहा इदं ग्रामदेवाय ।।२५।। ॐ त्रातारमिन्द्रमविता-
रमिन्द्रꣳहवे हवे सुहवꣳ शूरमिन्द्रम् ।। ह्वयामिशक्रम्पुरुहूतमिन्द्रꣳ
स्वस्तिनो मधवा धात्विन्द्रः।। स्वर्गेन्द्राय स्वाहा इदं स्वर्गेन्द्राय ।।२६।।
ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवी मनु ।। येऽअन्तरिक्षे ये दिवि-

---

क्षत्रस्यनाभिरसि० यस मन्त्रले ग्राम देवतालाई आहुति दिनू । अनि ॐ त्रतारमिन्द्रमविता
रमिनद्र ठ० स्वस्तिनो० यसले स्वर्गेन्द्रलाई र ॐ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिबी० यस १२
मन्त्रले पाताल वासुकीलाई आहुति दिनू । ॐ मित्रोनऽएहिसुमित्रध० यस मन्त्रले मित्रलोकपाललाई

तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः।। पातालवासुकिभ्यः स्वाहा इदं पातालवासु-
किभ्यः।।२७।। ॐ मित्रोनऽएहिसुमित्रधऽहन्द्रस्योरुमा विशदक्षिण-
मुशन्नुशन्तꣳ स्योनः स्योनम् ।। स्वानभ्राजाङ्घारेबम्भारे हस्तु-
सुहस्तकृशानवे ते वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्वम्मावोदभन् । मित्र-
अ० स्थ० वि० लोकपालाय स्वाहा इदं मित्रलोकपालाय ।।२८।। ॐ राजन्तमध्व-
राणाङ्गोपामृतस्य दीदिवम् ।। वदूर्धमानꣳ स्वेदमे ।। मान्धत्रे स्वाहा
इदं मान्धात्रे ।।२९।। ये तीर्थानिष्प्रचरन्ति सृकाहस्ता निषङ्गिणः।।
तेषा ꣳ सहस्त्रोज्जनेवधन्वानितन्मसि ।। तीर्थाराजाय स्वाहा इदं तीर्थ-
राजाय ।।३०।। ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ।।
दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ।। व्रतराजाय स्वाहा इदं

र ॐ राजन्तमध्वराणांगोपामृतस्य० यस मन्त्रले मान्धातालाई आहुति दिनु । ॐ ये तीर्थानि
प्रचरन्ति० यस मन्त्रले तीर्थ राजलाई र ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोतिदीक्ष० यस मन्त्रले व्रतराजलाई १३
आहुति दिनू । ॐ प्राच्यैदिशेस्वाहा० यस मन्त्रले दिक्पालहरूलाई र ॐ अग्नेर्पक्षतीर्वायोर्निपक्षति०

व्रतराजाय ।।३१।। ॐ प्राच्यै दशे स्वाहाप्राच्यैदिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहावार्च्यै दिशे स्वाहा ।। पुनर्दिक्पालेभ्यः स्वाहा

इदं पुनर्दिक्पालेभ्यः।।३२।। ॐ अग्नेः पक्ष-तिर्वायोनिपक्षतिरिन्द्रस्य तृतीया सोमस्य चतुर्थ्यदित्यै पञ्चमीन्द्राण्यै षष्ठी सरुताꣳसप्तमी बृहस्पतेरष्टम्यर्य्यम्णो नवमी धातुर्दशमीन्द्रस्यै-कादशी वरुणस्य द्वादशी यमस्य-त्रयोदशी ।। तिथिभ्यः स्वाहा इदं तिथिभ्यः।।३३।। ॐ नक्षत्रेभ्यः

यस मन्त्रले तिथिहरूलाई आहुति दिनू । ॐ नक्षत्रेभ्यः स्वाहा० यस मन्त्रले नक्षत्रहरूलाई र ॐ योगे योगे तवस्तरं वाजे वाजे हवामहे० यस मन्त्रले योगहरूलाई आहुसि दिनु । ॐ आदित्यङ्गर्भम्पयसा० यस मन्त्रले बारहरूलाई र ॐ भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयाम देवा० यस मन्त्रले करणहरूलाई आहुति दिनू । ॐ वायोयेतेसहस्त्रिणो० यसले वायुहरूलाई र ॐ वाताय स्वाहा धूमाय स्वाह० यस मन्त्रले मेघहरूलाई आहुति दिनु । ॐ समुद्रङ्गच्छ स्वाहान्तरिक्षं०

स्वाहा नक्षत्रियेभ्यः स्वाहाहोरात्रेभ्यः स्वाहार्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहा ऋतुभ्यः स्वाहार्तबेभ्यः स्वाहा संवत्सराय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा चन्द्राय स्वाहा सूर्य्याय स्वाहा रश्मिभ्यः स्वाहा वसुभ्यः स्वाहा रुद्रेभ्यः स्वाहादित्येभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो

देवेभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वाहा पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा ।। नक्षत्रेभ्यः स्वाहा इदं नक्षत्रेभ्यः।।३४।। ॐ योगे योगे तवस्तरं ब्वाजे ब्वाजे हवामहे ।। सखायऽ इन्द्रमूर्तये ।। योगेभ्यः स्वाहा इदं योगेभ्यः।।३५।। ॐ आदित्ङ्गर्भम्पयसा समङ्धिसहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ।। परिवृङधि-

---

यस मन्त्रले समुद्रहरूलाई र ॐ नदीभ्य पौजिष्ठ मुक्षिकाभ्यो० यस मन्त्रले नदीहरूलाई आहुति दिनू । ॐ इष्टोयज्ञो भृगुभिराशीर्दा० यस मन्त्रले इष्ट देवतालाई र ॐ कुलायिनी घृतबती पुरन्धि० यस मन्त्रले कुल देवतालाई आहुति दिनू । ॐ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च० यस मन्त्रले भैरवलाई र ॐ देवीर्द्वारऽइन्द्रꣳ० संवाते० यस मन्त्रले भैरवी लाई आहुति दिनू । ॐ अम्बेऽ अम्बिकेम्बालिके० यस मन्त्रले विन्ध्यवासिनीदेवीलाई आहुति दिएपछि त्यस

हरसामाभिमᳬस्थाः शतापुषङ् कृणुहिचीयमानः।। वारेभ्यः स्वाहा इदं वारेभ्यः।।३६।। ॐ भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयामदेवा भद्रम्पश्येताक्ष-भिर्य्यजत्राः।। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाᳬसस्तनूभिर्व्यसेमहि देवहितं यदायुः।। करणेभ्यः स्वाहा इदं करणेभ्यः।।३७।। ॐ वायो ये ते सहस्त्रिणो रथासस्ते भिरागहि ।। नियुत्वान्त्सोपीतये ।। वातेभ्यः स्वाहा इदं वातेभ्यः।।३८।। ॐ वाताय स्वाहा धूमाय स्वाहा मेधाय स्वाहा व्विद्योतमानाय स्वाहा स्तनयते स्वाहा वस्फूर्ज्जते स्वाहा व्वर्षते स्वाहा ववरेर्षते स्वाहोग्ग्रं व्वर्षते स्वाहा शीघ्रं व्वर्षते स्वाहोद्गृह्णते स्वाहोद्गृहीताय स्वाहा प्प्रुष्णते स्वाहा शीकायते स्वाहा प्प्रुष्वाभ्यः स्वाहा ह्रणादिनीभ्यः स्वाहा नीहाराय स्वाहा ।। मेघेभ्यः स्वाहा इदं मेघेभ्यः।।३९।। ॐ समुद्रङ्गच्छ स्वाहान्तरिक्षङ्गच्छ स्वाहा देवᳬ

स्थानका अधिष्ठाता देवता र देवीहरूलाई 'अमुक देवता वा देव्यै स्वाहा' भनेर आहुति दिनू। त्यसपछि ॐ एषोह देवप्रदिश० यस मन्त्रले सबै देवताहरूलाई र ॐ शुक्रज्योतिश्च० यस

सवितारङ्गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहाहोरात्रे गच्छ स्वाहा छन्दाᳬसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवीं गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा सोमङ्गच्छ स्वाहा दिव्यन्नभो गच्छ स्वाहाग्नि वैश्वानरङ्गच्छ स्वाहा मनोमेहार्दिगच्छ दिवन्ते धूमो गच्छतु स्वर्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मना पृण स्वाहा। समुद्रेभ्यः स्वाहा इदं समुद्रेभ्यः।।४९।। ॐ नदीभ्यः पौञ्जि-ष्टमखीकाभ्यो नैषादम्पुरुष व्याग्घ्रायदुर्म्मदङ्गन्धर्वाप्सरोब्भ्योव्व्रात्य-म्प्रयुग्भ्यऽउन्मत्तᳬ सर्प्पदेवजनेभ्यः प्रति पदमपेब्भ्यः कितवमीर्य्यता अकितवं पिशाचेभ्यो विदलकारीं यातुधानेब्भ्यः कण्टकीकारीम् ।। नदीभ्यः स्वाहा इदं नदीभ्यः।।४१।। ॐ इष्टोयज्ञोभृगुभिराशीर्दा-व्वसुभिः।। तस्य नऽइष्टस्य प्प्रीयस्य द्रविणेहागमेः। इष्टदेवाय स्वाहा इदमीष्टदेवाय ।।४२।। ॐ कुलायिनी घृतवती पुरन्धिः स्योनेसीद-

मन्त्रले सर्व होमपूर्णार्थ स्वाहा' भनेर आहुति दिनु। अनि ॐ राजन्तमध्व राणाङ्गोपामृतस्य यसले पाँच पाण्डवलाई र ॐ उग्रश्च भीमश्च० यसले भीमसेनलाई आहुति दिनु। त्यसपछि

सदनेपृथिव्याः ।। अभित्वारुद्रा व्वसनो गृणन्त्विमा ब्रह्मपीपिहिसौभ-
गायाश्विनाद्व्वर्यू सादयतामिहत्वा ।। कुलदेवाय स्वाहा इदं कुल-
देवाय ।।४३।। ॐ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शङ्कराय
च मयस्क्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ।। भैरवाय
स्वाहा इदं भैरवाय ।।४४।। ॐ देवीर्द्वारऽ इन्द्रꣳ सङ्घाते वीड्वीर्या-
मन्नबद्ध्रयन् ।। आवत्सेन तरुणेन कुमारेण च मीवतापार्व्वाणꣳ
रेणुककाटन्नुदन्तां व्वसुवने ब्वसुधेयस्य व्यन्तु यज ।। भैरव्यै स्वाहा
इदं भैरव्यै ।।४५।। ॐ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयति कश्चन ।।
ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् विन्ध्यवासिन्यै स्वाहा इदम्
विन्ध्यवासिन्यै ।।४६।। यत्र स्थानविशेषाऽधिष्ठितो यो देवो देवी
वा तत्तन्नाममन्त्रेण होमयर्येत् ।। तत्पश्चात् एषोहदेवेति सर्वदेवम्-
ॐ एषोहदेवः प्रदिशोनुसर्वाः पूर्वोहजातः सऽउगर्भेऽअन्तः ।। सऽएव

ॐ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य० यी तीन मन्त्रले वैश्वा नरलाई आहुति दिएपछि ॐ आकाशे

जातः सजनिष्यमाणः प्रात्यङ्जनास्तिष्ठति सर्वतो मुखः ।। सर्वेभ्यो
देवभ्यः स्वाहा इदम् सर्वेभ्यो देवेभ्यः ।।४७।। शुक्रजयोतिरिति सर्व-
होमपूर्णार्थम्-ॐ शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योति-
ष्माँश्च ।। शुक्रश्चऽऋतपाश्चात्यꣳहाः स्वाहा ॐ सर्वहोमपूर्णार्थेभ्यः
स्वाहा इदं सर्वहोमपूर्णार्थेभ्यः ।।४८।। ॐ राजन् तमध्वराणाङ्गो-
पामृतस्यदीदिवम् । वद्र्धमानꣳ स्वेदमे ।। ॐ पञ्चपाण्डवेभ्यः स्वाहा
इदम् पञ्च पाण्डवेभ्यः ।।४९।। ॐ उग्रश्च भीमश्च ध्वान्तश्च धुनिश्च ।।
सासह्वाँश्चाभियुग्वा च विक्षिपः स्वाहा ।। भीमसेनाय स्वाहा इदम्
भीमसेनाय ।।५०।। ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः पिता-
महेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा
नमः ।। अक्षन्पितरोमीमदन्त पितरः तृप्यन्तु पितरः शुन्धध्वम् ।।

यानि तीर्थानि० र ॐ आकाशे ये च देवाः स्यात्० तथा ॐ आकाशे यानि लिंगानी० यी

पितृभ्यः स्वाहा इदम् पितृभ्यः।।५१।। ततः कण्डिकात्रयेण वैश्वान-
रम्—ॐ ऋतावानं वैश्वानरं मृतस्य ज्योतिषस्पतिम् ।। अजस्रङ्-
र्ममीमहे ।। उपयामगृहीतोऽसि वैश्वानरायत्वैषते योनिर्वैश्वानरायत्वा ।।
अ० वैश्वानराय स्वाहा इदम् वैश्वानराय ।।५२।। ॐ वैश्वानरस्य सुमतौ
स्थ० वि० स्यामराजाहिकम्भुवनानामभिश्रीः ।। इतो जातो विश्वमिदम्बिचष्टे वैश्वानरो
यतते सूर्य्येण ।। उपयामगृहीतोसि वैश्वानराय त्वैषते योनिर्वैश्वा-
नरायत्वा ।। ॐ वैश्वानराय स्वाहा इदम् वैश्वानराय ।।५३।। ॐ
वैश्वानरोनऽऊत-यऽआप्रयातुपरावतः।। अग्निरुक्थेन बाहसा ।। उपयाम
गृहीतोऽसि वैश्वानराय त्वैषते योनिर्वैश्वानराय त्वा ।। ॐ वैश्वानराय
स्वाहा इदं वैश्वानराय ।।५४।। ॐ आकाशे यानि तीर्थानि यानि
तीर्थानि भूतले। पाताले यानि तीर्थानि सर्वतीर्थ नमोस्तु ते ।

मन्त्रहरूले 'स्वाहा' भनेर आहूति दिएपछि चरु रोकेर घिउ को मात्र हवन गर्नू । त्यसमा पहिले

स्वाहा ।।५५।। ॐ आकाशे ये च ये देवाः ये देवाः सन्ति भूतले ।
पाताले सन्ति ये देवाः सर्वदेव नमोऽस्तु ते । स्वाहा ।।५६।। ॐ
आकाशे यानि लिंगानि यानि लिंगानि भूतले ।। पाताले यानि
लिंगानी तानि लिंगानि नमोऽस्तु ते स्वाहा ।।५७।। अतः
अ० स्थ० वि० परममहाभ्याहृतीहोमः प्रजापतिः, स्विष्टकृत् पर्य्यन्तम्—ॐ महाव्याहृतीनां
प्रजापतिः ऋषिरग्निवायुसूर्य्या देवता गायत्र्युष्णिगनुष्टुभश्छन्दांसि
अत्राज्यहोमे विनियोगः।। ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम ।।
प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षेपः।। ॐ भुव स्वाहा इदम् वायवे न मम ।
प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षेपः।। ॐ स्वः स्वाहा इदम् सूर्याय न मम,
प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षेपः। एता महाव्याहृतयः।। ॐ त्वन्नोऽअग्न इति
वामदेवऋषिरग्निवरुणौ देवतेस्त्रिष्टुप्छन्दः आज्य-होमे विनियोगः।।

ॐ महाव्याहृतीवाम्प्रजा० यो विनियोग पढेर ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये भनी प्रोक्षणी पात्रमा

ॐ त्वन्नोऽअग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽवयासि-सीष्ठाः।।
यजिष्ठो वन्हितमः शोशुचानो विश्वद्वेषाꣳसिप्रमुगुग्ध्य स्मत् स्वाहा।
इदमग्निवरुणाभ्याम् न मम ।। प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षेपः।। ॐ
अ० स्वा० वि०
इदमग्निवरुणाभ्याम् न मम ।। प्रोक्षणीपात्रेऽपि प्रक्षिपेत् ।। ॐ
सत्वन्नोऽअग्न इति वामदेव ऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दोऽग्निवरुणौ देवते
आज्यहोमे विनियोगः।। ॐ सत्वन्नो ऽ अग्ने वमो भवो तीनेदिष्ठो
अस्याऽउषसो व्युष्टो ।। अवयक्ष्वनो वरुणꣳ रराणो वीहि
मृडीकꣳसुहवोनऽ एधि स्वाहा ।। इदमग्निवरुणाभ्यां न मम ।।
प्रोक्षणीपात्रेपि क्षिपेत् ।। ॐ अयाश्चाग्न इति वामदेव ऋषि
स्त्रिष्टुप्छन्दोग्निर्देवता सर्वप्राय-श्चित्तहोमे विनियोगः।। ॐ अयाश्चाग्ने
स्यनभिशस्तिपाश्च सत्व-मित्वमयाऽअसि ।। अयानो यज्ञं वहास्य

सुरो चोभेर हातमा लिएको उपयमन कुशमा पुछिदिनु । अनि फेरी ॐ भुवः स्वाहा, स्वः

यानो धेहिभेषजꣳ स्वाहा ।। इदमग्नये न मम ।। प्रोक्षणीपात्रेऽपि ।।
ॐ ये ते शतमिति वाम-देव ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दो वरुण सवितृविष्णु-
र्विश्वेदेवा मरुतः स्वर्क्कादेवताः सर्वप्रायश्चित्तहोमे विनियोगः। ॐ
ये ते शतं वरुणं ये सहस्त्रं यज्ञिया पाशावितता महान्तः।।
अ० स्वा० वि०
तेभिर्नोऽअद्यसवितातद्विष्णुविश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्क्काः स्वाहा ।।
ॐ वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्क्केभ्यो
न मम ।। प्रोक्षणीपात्रेपि०।। ॐ उदुत्तममिति शुनःशेफ ऋषिस्त्रि-
ष्टुप्छन्दो वरुणौ देवता प्रायश्चित्तहोमे विनियोगः।। ॐ ऊदुत्तमं
वरुणपाशम- स्मदवाधमं विमद्ध्यमꣳ श्रथाय ।। अथावयमादित्यव्रते
तवानागसोऽअदितये श्याम ।। ॐ वरुणाय स्वाहा इदं वरुणाय न
मम ।। प्रोक्षणीपात्रेऽपि०।। एताः प्रायश्चित्तसंज्ञकाः ॐ प्रजापतये

स्वाहा भनेर पनि सुरो पुछिदिनु । त्यसपछि ॐ त्वन्नोऽअग्न इति' यो विनियोग पढेर
अग्निवरुणलाई आहुति दिनु । ॐ सत्वन्नोअग्न इति यो विनियोग र मन्त्रसमेत पढेर फेरि

इति प्रजापतिः ऋषिस्त्रिष्टुप्छन्दः प्रजापतिर्देवता आज्यहोमे विनियोगः।। ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजपतये ।। इति मनसा ।। ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते ।। ततः संस्रवप्रासनम् ।। ततो होता—ॐ अद्येत्यादि- कृतस्यामुककर्मणः परिपूर्णतासिद्धये पूर्णाहुतिं होमयिष्ये ।। इति संकल्प्य ।। ॐ मूर्द्धानन्दिव इति धृतधारया पूर्णाहुतिं जुहुयात्—ॐ मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्या वैश्वानरमृतऽ-आजातमग्निम् ।। कविꣳ सम्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रञ्जनयन्तः

अ० स्थ० वि०

अग्निवरुणलाई नै आहुति हिनु र प्रोक्षणीपात्रमा सुरो चोभेर उपयमन कुशमा पुछिदिनु । अनि 'अचाश्चाग्न इति' यो विनियोग र मन्त्र समेत पढी अग्निलाई आहुति दिनु । अनि ये ते शतमिति० यो विनियोग र मन्त्र समेत पढेर वरुणलाई आहुति दिनु । अनि ॐ उदुत्तम मिति० यो विनियोग सहित मन्त्र पढेर वरुणलाई आहुति दिनु । अनि ॐ प्रजापतय इति प्रजापति० यो विनियोग सहित मन्त्र पढेर प्रजापतये स्वाहा (मनमनै) भन्नु अनि 'अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा

देवाः स्वाहा ।। इति पूर्णा-हुतिः।। ततो गन्धाक्षतफलवस्त्रादिभिः श्रुवं सम्पूजयेत्—ॐ श्रुचश्च मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोणकलशश्च मे ग्रावाणश्च मे धिषणवणेचमे पूतभृच्चमऽ-आधवनीयश्चमे वेदिश्चमे वर्हिश्चमे बभृथश्चमे स्वगाकारश्चमे यज्ञेन कल्पन्ताम् ।। ततः पूर्णपात्रदानम् ।। तत्र पात्रम् रौप्यं ताम्रम् मृणमयं वा यत्संभवं पात्रम् तस्मिन् षट् पञ्चाशदधिकं मुष्टिपरिमितं तण्डुलम् तथैव वस्त्र-द्रव्यसहितं नारिकेलादिफलयुतं कृत्वा—ॐ पूर्णादर्वीति

अ० स्थ० वि०

भनेर' आहुति दिई पातमा सुरोको टुप्पो पुछेर यजमानलाई जिभ्रोमा लगाउन दिनु र आचमन गराउनु । अनि ॐ मूर्द्धानन्दिवो० यस मन्त्रले पूर्णाहुति गर्नू । चन्दन अक्षता फलले सुरोको पात्रमा पूजा गर्दा ॐ स्रुचश्चमे चमसा० यो मन्त्र पढ्नु । अनि पूर्णपात्र दान गर्दा चाँदी, तामा वा माटोको दुइद सय छप्पन मुठी चामल हाली वस्त्र द्रव्य, नरिवल र जनै हाली ॐ पूर्णादर्विपरापत सुपूर्णा पुनरापत० यस मन्त्रले पूजा गरी संकल्प पढेर बाहुनलाई दिनु अनि

सम्पूज्य ब्राह्मणं च सम्पूजय दद्यात्—ॐ पूर्णादर्वि परापत सुपर्णा पुनरापत ।। वष्णेव विक्रीणा वहाऽइषमूर्ज्जᳫं शतक्रतो ।। इति सम्पूज्य । संकल्पं कुर्यात्—ॐ अद्येह इत्यादि अस्मिन् अमुक-कर्माङ्गभूतहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्म- प्रतिष्ठार्थमिदं पूर्णपात्रम् प्रजापतिदैवतं यथा नाम गोत्राय शर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे । तत्सन्न मम, स्वस्ति इति प्रतिवचनम् । प्रणीता-विमोकः।

प्रणीताको जलले अग्निको प्रदक्षिणा गरी घोप्टो परिदिनु अनि प्रोक्षणीको जल कर्त्ताको शिरमा छर्कदा ॐ सुभित्रियान० यो मन्त्र पढनु र ईशानतिर घोप्टो परिदिनु । त्यसपछि जसरी अघि राखेको छ उही क्रमले बर्हि बटुलेर घिउमा चोभी ॐ देव गातुविदो गातुम्बित्वा० यो मन्त्र पढेर आगोमा हालिदिनु । अनि माष, चामल, अबीर, रातो फूल र रातो वस्त्र सहित बत्ती बालेर यजमानको शिरमाथि घुमाऊँदै 'ॐ क्षेत्रपालाय०' देखि 'वरदो भव' सम्म पढनु र त्यो

प्रथमं कर्ताः शिरसि मार्जनम् । मन्त्रश्च । ॐ सुमित्रियानऽआपऽ-ओषधयः सन्तु ।। इति ।। ततः प्रणीतापात्रमैशान्ये न्युब्जीकुर्यात् मन्त्रश्च—ॐ दुर्म्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयम् द्विष्मः।। तत्पश्चात्तरणक्रमेणैव बर्हिरुत्थाप्य आज्येनाभिघार्य देवागातु इति मन्त्रम् पठन् होमयेत्—ॐ देवागातु इत्यस्य वनस्पतिर्ऋषिः विराट् छन्दो वातो देवता बर्हिहोमे विनियोगः ॐ देवागातुं विदोगातुं वित्वा गातुमित । मनसस्पतम् इमन्देव यज्ञᳫंस्वाहा वातेधाः।। इति बर्हिर्होमः।। ततो महाबलिः। तच्च—माष, तण्डुल, कुकुम (अबीर)

बलि ब्राह्मण वा शूद्रले चौबाटोमा फालेर आउनु । अनि यजमानले आचार्यको पाउ पाखलेर आचमन गरी पूर्वतिर फर्केर बस्नु । पश्चिम फर्केर बसेका सबै ब्राह्मणहरूलाई दक्षिणा आदि दिनु । त्यसमा पहिले गोदान गर्दा गाईको पूजा गर्दा ॐ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः० यो र ॐ इरावती धेनुमतीहि० यी दुइ मन्त्रले गर्नु अनि गाईको शृंगार र ब्राह्मणको पूजा ॐ आकृष्णे नरजसावर्तमानो० यस मन्त्रले गर्नू र गाईको पुछर समातेर आफ्नु शिरमा अभिषेक गर्दा ॐ

गन्ध, रक्त पुष्प रक्तवस्त्रादियुतं सदीपं सदक्षिणं सजलं कृत्वा क्षेत्रपालाय बलिं दद्यात् ।। तत्र मन्त्रः ।। ॐ क्षेत्रपालाय भूत-प्रेत-पिशाच-राक्षस-शाकिनी-डाकिनी-वेतालादिपरिवारयुताय इमं बलिं समर्पयामि, भो-भो क्षेत्रपाल, इमम् बलिं गृहाण, मम यजमानस्य आयुः कर्ता, क्षेमकर्ता, पुष्टिकर्ता, तुष्टिकर्ता, सदैव वरदो भव ।। ततस्तद् बलिं शूद्रेण वा ब्राह्मणेन चतुष्पथे विसर्जयेत् ।। पश्चात् आचार्य पाणिपादं प्रक्षाल्य आचामेत् ।। तथा यजमानः पूर्वमूखो भूत्वा अग्नेः पश्चिमभागे स्थित्वा उदङ्मुखेभ्यः आचार्यर्त्त्विगादिभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणा-दानादिकं कुर्य्यात् ।।

मनो मे तर्पयत वाचम्मेतर्पयत० यो मन्त्र पढनु । अनि कुशतिल जल लिएर संकल्प गर्नु । ॐ तत्सत् ३ ॐ विष्णुः ३ भनी देशकाल स्मरण गरेर 'मया कृतैतदस्मिन् कर्मणि० इत्यादि पढेर तुभ्यमहं सम्प्रददे' भनेर गाईको पुछर ब्राह्मणको हातमा राखिदिनु । अनि कपिले सर्व०

गोदानम् । गोपूजनमन्त्रः—ॐ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च ।। नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः ।।१।। ॐ इरावती धेनुमती हि भूतꣳ शूयवसिनीमनवेदशस्या ।। व्यस्कम्नारोदसी विष्णवेतेदाधर्त्थपृथिवीमभितोमयुखैः स्वाहा ।। २ ।। इति मन्त्रद्वयेन गां त्रिःसम्पूज्य शृङ्गारादिकं च दत्वा ब्राह्मण पूजनम्—ॐ आकृष्णे-नरजसा वर्तमानोनिवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च ।। हिरण्ययेन सविता रथेना देवोयाति भुवनानिपश्यन् । इति त्रिः सम्पूज्य कुशजलेन गामभ्युक्ष्य, गोपुच्छेन स्वशिरसि अभिसिञ्चेत् अनेन मन्त्रेण—ॐ मनो मे तर्पयत वाचम्मे तर्पयत प्राणम्मे तर्पयत चक्षुर्म्मे तर्पयत श्रोत्रम्मे तर्प्पयतात्मानम्मे तर्प्पयत प्रजाम्मे तर्प्पयत पशून्मे तर्प्पयत गणान्मेमावितृषन् ।। ततः

भनेर प्रार्थना गरी दान प्रतिष्ठा द्रव्य हातमा लिई संकल्प गरेर दिनु । ब्राह्मणले 'स्वस्ति' भन्नु । त्यसपछि सबैलाई दिने भूयसि दक्षिणा एउटा बोहोतो वा टपरीमा हालेर चन्दन,

कुशादिसहितं गोपुच्छं गृहीत्वा सङ्कलपयेत्—ॐ तत्सत् ३ ॐ विष्णुः ३ इत्यादि देशकालादिकमुक्त्वा, अमुकगोत्रनाम्ना शर्मणा (वर्मणा वा) मया कृतैतदस्मिन् कर्मणि तदङ्गत्वेन यथालब्धोपचारैः कृतस्य पूजनहवन-कर्म्मणो यथोक्तफलप्राप्तिपूर्वकम् अमुकदेवताप्रीतये, इमां गां रुद्रदैवत्यां यथाशक्त्यालंकृतां वा तदर्थमुकल्पितं सुवर्ण-रौप्य-खण्डं तद्देवताकम् अमुकगोत्राय अमुकशर्मणे आचार्याय० इत्यादि वाक्यं योजयेत् । ब्राह्महस्ते गोपुच्छं दत्वा, गोः प्रार्थना—ॐ कपिले सर्वदेवानां पूजनीयाऽसि रोहिणी । तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।। ततो दानप्रतिष्ठाद्रव्यं कुशादिसहितमादाय—ॐ अद्य कृतैतद् गोदानप्रतिष्ठार्थं वा तन्मूल्योपकल्पितद्रव्यदानप्रातिष्ठार्थं इदं सुवर्ण-अग्निदैवताकम् अमुकगोत्राय अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय० इत्यादि ।

ब्राह्मणश्च—ॐ श्चवस्तिः इत्युक्त्वा मन्त्रं पठेत्—ॐ कोदात् कस्माऽअदात् कामायादात् ।। कायोदाता कामः प्रतिग्रहीता कामैतत्ते । ततो भूयसी दक्षिणादानम् । द्रव्यादिकं पात्रे निधाय पूजनम्—ॐ हिरण्यगर्भ गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।। अननतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।। दक्षिणायै नमः देयब्राह्मणं त्रिःसम्पूज्य कुशादि-सहितं दक्षिणामादाय—ॐ तत्सत् ३ विष्णुः ३, देशकालादि समुच्चार्य अमुकगोत्र अमुकशर्म्मा अहं मया कृतस्य अमुककर्म्मणस्तदङ्गभूत-होमादिकर्मणो न्यूनातिरिक्तञ्च परिपूर्णतासिद्ध्यर्थं यथोक्तफलप्राप्त्यर्थं च इदं द्रव्यम् सुवर्ण-रौप्यादि सूर्य-अग्नि-सोदैत्यं वा नानानामगोत्रेभ्यो

अक्षता, फल र जलले पूजा गरी हातमा उठाउनु अनि पुरोहितले हरिः ॐ तत्सत् ३ विष्णुः ३ पूर्वसंकल्प सिद्धिरस्तु भनेर देशकाल स्मरण गरी नाम गोत्र उच्चारण गरेर पूरा संकल्प

ब्राह्मणेभ्यः कन्याकुमारीभ्यो दीनानाथेभ्यश्च यथायोग्यभागं विभज्य दातुमहमुत्सृजेत । इति तेभ्यो दद्यात् ।। अथ सिद्धान्नदानम्— ॐ अद्येह अमुकगोत्रोऽमुकशर्म्माऽहं मम कृतस्यामुककर्म्मणो यथावत् फलप्राप्तये नानानामगोत्रान् नाना नामशर्म्मणो ब्राह्मणान् यथोपपन्नेनाऽन्येन यथाकालं भोजयिष्ये वा यथोपपन्नेनाऽन्नेन सन्तोषयिष्ये ।। अथ मेधाकरणम्— तत्र सङ्कल्पः ।। ॐ अद्य इत्यादिकृतस्यामुककर्माङ्गभूतहोमादिकर्म्मणः परिपूर्णता-सिद्ध्यर्थं पूर्णाहुतिं होमयिष्ये ।। इति ।। ततः श्रुवोपरि नारिकेल-पूगीफल-चन्दनपुष्पाणि निधाय घृतपूर्णम् श्रुवम् कृत्वा घृतधारया च होमयेदेभिर्मन्त्रैः ।। ॐ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् ।। सनिम्मेधामयासिष ꣳ स्वाहा ।।१।। ॐ याम्मेधान्देव-

पढ्नु र कर्मपात्रमा राखिदिनु पछि यथा क्रमले बाँड्नु । अनि सिद्धान्न पकाए को खानेकुराको

गणाः पितरश्चोपासते ।। तया ममद्य मेधायाग्नेः मेधाविसङ्कुरु स्वाहा ।।२।। ॐ मेधाम्मे व्वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः ।। मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधान्धाता ददातु मे स्वाहा ।।३।। ॐ पूर्णा दर्व्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत ।। वष्णेवविक्रीणा वहाऽइषमूर्ज्जꣳ-शतक्क्रतोः ।।४।। ॐ इदम्मे ब्रह्म च क्षत्रञ्चोमेभे श्रियमश्नुताम् ।। मयि देवा दधतु श्रियमुत्तमान्तस्यैते स्वाहा ।।५।। ततो यजमानः सपरिवारो बन्धुवर्गैः सह घृताक्त-वस्त्रनारिकेलादिफल-चन्दन-पुष्प-चर्वादिभिः अग्निम् पूजयेत् तत्र मन्त्रः ।। ॐ एधोस्ये धिषीमहि समिदसि तेजोसि तेजोमयि धेहि ।। समाववर्ति पृथिवी समुषाः समुसूर्य्यः समुविश्वमिदं जगत् ।। वैश्वानरज्ज्योतिर्भूयासम् विभून्कामान् व्यश्नवै

निम्ति 'सन्तोषयिष्ये' सम्म पढेर कुश जल भूमिमा छोड्नु । अनि मेधाको संकल्प गरेर

सुरोमाथि नरिवल वा सुपारी राख्नु र अर्को ब्राह्मणले घिउको धारा चुहाउँदै ॐ सदस्पतिमद्भूतं

भूः स्वाहा ।।१।। ॐ अब्भ्यादधामि समिधमग्ने व्रतपते त्वयि ।। व्रतञ्च श्रद्धाञ्चोपैमीन्धेत्वा दीक्षितोऽअहम् ।।२।। ॐ यत्र ब्रह्म च क्षत्रञ्च सम्यञ्चौ चरतः सह ।। तंल्लोकं पुण्यं प्रज्ञेयं यत्र देवा सहाग्निना ।।३।। ॐ यत्रेन्द्रश्च वायुश्च सम्यञ्चौ चरतः सह ।। तंल्लोकं पुण्यं प्रज्ञेयं यत्रसेदिर्न्नविद्यते स्वाहा ।। इति सर्वचरुहोमः।। ततः श्रुवेण चरुभस्म किञ्चिद् होत्रा तिलकं निर्माय, अभिमंत्रयेदनेन मंत्रेण—ॐ अग्नये गायत्राय त्रिवृते रथन्तरायाऽष्टाकपालऽइन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बार्हतायैकादश कपालो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो व्वैरूपेब्भ्यो द्वादशकपालो मित्रा वरुणाब्भ्यामानुष्टभाभ्यामेकवि छं शाभ्यां वैराजाब्भ्यां पयस्या बृहस्पते पाङ्त्राय त्रिणवाय शक्क्वराय

यहाँ देखि 'श्रियमुत्तमान्तस्यैते स्वाहा'' सम्म पढ्नु र यजमानले ब्राह्मणको दुबै खुट्टामा पैसा राखेर हात खप्टी छोइरानु । अनि यजमानका सपरिवारले अग्निको पूजा गर्दा ॐ एधोस्ये-

चरुः सविप्प्रऽऔष्णिहायत यस्तिछं शायरैवतायद्वादश कपालः प्रजापत्यश्चरुरादित्यै विष्णुपत्न्यैचरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालोनुमत्यऽअष्टाकपालः।।१।। ततो यजमानस्य तिलकं कुर्यात् ।। तद्यथा—ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्ने इति ललाटे। ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषम् इति दक्षिणबाहुमूले । ॐ यद्देवेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तु त्र्यायुषम् इति हृदि। ततो घृतछायां निरीक्ष्यं दान कुर्यात्। तत्र विधिः——पात्रम् रौप्य कांश्यं वा तत्र धृत दूर्वा हिरण्यं रौप्यं च निधाय, विनियोगं कृत्वा, तेजोसीति मन्त्रम् पठन् छायां निरीक्षेत् ।। ॐ तेजोसीति परमेष्ठी ऋषिर्गायत्री छन्दः आज्यं देवता आज्यावेक्षणे विनियोगः।। ॐ तेजोसि शुक्रमस्यमृतं मा युष्माऽयुर्मे पाहि ।। देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्यामाददे ।।१।। ॐ ध्रुवासिध्रुवोऽयं

धिखीमहि समिदसि० यहाँ देखि 'यत्रसेदिर्नविद्यते स्वाहा' सम्म चार मन्त्र पढ्नु अनि शेष

यजमानोऽस्मिन्नायतने प्रजया पशुभिर्भूयात् ।। घृतेन द्यावा पृथिवीमीन्द्रस्यच्छदिरसि विश्वजनस्यच्छाया ।।२।। एवं छायां निरीक्ष्य ।। ततः आज्यं स्पृष्ट्वाभिमन्त्रयेत् ।। ॐ अलक्ष्मीर्यच्च दौस्थ्यं मे सर्वगात्रेष्ववस्थितम् । तत्सर्वं शमयाज्य त्वं लक्ष्मी पुष्टिञ्च-वर्द्धय ।।१।। ॐ आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं शुभम् ।। आज्यं सुराणामाहारमाज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः।।२।। ॐ नभोऽन्तरिक्षं दिव्यं वा यन्मे किल्विशमागतम् ।। सर्वं तदाज्यसंस्पर्शात् प्रणाश-मुपगच्छतु ।।३।। ततो दूर्वां स्पृष्ट्वा इति पठेत्––ॐ काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि ।। एवानो दूर्वेप्रतनु सहस्रेण शतेन च ।।१।।

रहेको सबै चरु हवन गरिदिनू । अनि होताले यज्ञबाट तिलक झिकेर ॐ अग्नये गायत्र्याः यस मन्त्रले अभिमन्त्रित गरी यजमानलाई तिलक लगाउँदा त्र्यायुषं जगदग्ने० इत्यादि मन्त्र

या क्षीरसागरोत्पन्ना दूर्वा पीयूषसम्भवा ।। तत्संस्पर्शनमात्रेण ह्यायु-र्वृद्धिर्यशोबलम् ।।२।। ततः कुशतिलजलान्यादाय आज्यपात्रं संकल्पं कृत्वा ब्राह्मणाय दद्यात्।। ॐ अद्येहेत्यादि मम दुःस्वप्न-दुनिमित्तादि सर्वारिष्टोपशमनपूर्वकं तेजः प्रज्ञा-शौर्ययशोबलायुर्लक्ष्मीपुष्टिवद्-र्धनार्थमिदमाज्यं मृत्युञ्जयदैवतं पात्रं रौप्यं कांस्यं वा चन्द्रदैवतममुक-गोत्रायमुकशर्म्मणे ब्राह्मणाय दातुमहमुत्सृजेत् इत्यादि ।। ततो यजमानो बन्धुवर्गैः सह सब्राह्मणं मण्डपं प्रदक्षिणां कुर्वन्, इति मन्त्रं पठेत्, पुष्पाक्षतञ्च क्षिपेत्––ॐ यानि कनि च पापानि जन्मान्तरकृतानि

पढ्नू । त्यसपछि धृतच्छाया गर्दा चाँदी वा कांसको कचौरामा दूवो, घिउ, द्रव्य र सुनको प्रतिमा हालेर ब्राह्मणले मन्त्र पढ्दै जानू र यजमानले आफ्नू छाया हेर्नू । ॐ तेजोसि शुक्रमस्य मृतमसि० यो र ॐ ध्रुवासि ध्रुवायं यजमानो स्मिन्ना० यी दुबै मन्त्र पढेर छाया हेरिसकी पात्र छोएर ॐ अलक्ष्मीर्यच्च० यो र ॐ आज्यं तेजः समुष्टि० ॐ नमोन्तरिक्षं यी मन्त्रहरू पढ्नु ।

च ।। तानि तानि प्रणश्यन्ति प्रदक्षिण पदे पदे ।।१।। ततः कर्त्ता वा आचार्यो वा 'उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत' इति ब्रह्माणं विसर्जयेत्—ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते देवयन्त- स्त्वेमहे ।। उपप्रयन्तु मरुतः सुदानवऽइन्द्र-प्राशुर्भवासचा ।।१।। ॐ यान्तु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामि-काम् ।। इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थं पुनरागमनाय च ।।२।। इति पठित्वा पुष्पाक्षतैः पूजनस्थले सम्पूज्य पीठदेवताविसर्जनम् कुर्यात् ।। ततो ब्राह्मणः शान्तिकलशजलेन मङ्गल-गीत-वाद्यपुरःसदं वेदोक्ताभिषेक-मन्त्रानि पठन् यजमानस्य मङ्गलाभिषेकं कुर्युः। पुराणोक्तमन्त्रः—

ॐ सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वरः।। वासुदेवो जगन्नाथ-

---

अनि दूबो छोएर ॐ काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती० र या क्षीरसागरोत्पन्ना० यी दुवै मन्त्र पढी घिउको पात्र तिल कुश लिएर संकल्प गरी ब्राह्मणलाई दिनू । अनि यजमान सपरिवारले यज्ञको प्रदक्षिणा गर्दा ॐ यानि कानि च पापानि० भन्नू । अनि आचार्यले ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते०

स्तथा सङ्कर्षणो विभुः।।१।। प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ।। आखण्डलोऽग्निर्भगवान् यमो वै निर्ऋतिस्तथा ।।२।। वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः।। ब्रह्मणाः सहितः शेषो दिक्पालाः पान्तु ते सदा ।।३।। कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः।। बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः तुष्टिः कान्तिश्च मातरः।।४।। एतास्त्वाम-भिषिञ्चन्तु देवपत्न्यः समागताः।। आदित्यश्चन्द्रमाभौमो बुधो जीव-सितार्कजाः।।५।। ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुकेतुश्च तर्प्पिताः।। देव-दानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः।।६।। ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ।। देवपत्न्यो द्रुमा नागाः दैत्याश्चाप्सरसो गणाः।।७।।

यो मन्त्र पढेर ब्रह्माको विसर्जन गर्नू । यान्तु देवगणाः सर्वे० यो मन्त्रले मण्डपका सबै देवताहरूको विसर्जन गरिदिनू । ब्राह्मणले सबै कलशहरूको जल कर्मपात्रमा हाली ॐ सुरास्त्वामभिषिञ्चतु० यहाँ देखि 'सवकामार्थसिद्धये' यहाँसम्म पढेर अभिषेक गरिदिनु ।

अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ।। औषधानि च रत्नानि
कालस्यावयवाश्च ये ।।८।। सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा
नदाः।। एते त्वामभिषञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ।।८।। इति

अथ वेदोक्तमन्त्राः—ॐ देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो
हस्ताभ्याम् ।। अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामि सरस्वत्यै
भैषज्येनव्वीर्यायान्नाद्याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेण ब्बलाय श्रिये यशसे
अभिषिञ्चामि ।।१।। ॐ कोसि कतमोसि कस्मैत्त्वा कायत्त्वा ।।
सुश्लोकः सुमङ्गलं सत्यराजन् ।।२।। शिरो मे श्रीर्यशेमुखं त्विषिः
केशाश्चशम्मश्रूणि ।। राजा मे प्राणो अमृतꣳसम्राट् चक्षुर्विराट्
श्रोत्रम् ।।३।। जिह्वा मे भद्रम् वाङ् महोमनोमन्युः स्वराड्भामः ।।
मोदाप्रमोदाऽअंगुलीराङ्गानिमित्रम्मेसहः ।।४।। बाहू मे बलमिन्द्रियꣳ-
हस्तौ मे कर्म्मवीर्यम् ।। आत्मा क्षत्रमुरो मम ।।५।। ॐ पृष्ठीर्म्मे

राष्ट्रमुदरमꣳसौग्रीवाश्च श्रोणिः।। ऊरूऽअरत्नीजानुनी विशो मेऽङ्गानि
सर्वतः।।६।। ॐ नाभिर्म्मे चित्तं विज्ञानम्पायुर्म्मेऽपचितिर्भसत् ।।
आनन्दनन्दा वाण्डौ मे भगः सौभाग्यं यशः ।। जङ्घाभ्याम्पद्भ्याम्ध-
र्म्मोस्मि व्विसिराजा प्रतिष्ठितः।।७।। ॐ प्रतिक्षेत्रे प्रतितिष्ठामि

राष्ट्रे प्रत्यश्वेषु प्रतितिष्ठामि गोषु ।। प्रत्यंगेषु प्रतितिष्ठाम्यात्मन्
प्रतिप्राणेषुप्रतितिष्ठामि पुष्टे प्रतिद्यावा पृथिव्योः प्रतितिष्ठामि
यज्ञे ।।८।। ॐ त्रयो देवाऽएकादशत्त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः।। बृहस्प-
तिः पुरोहिता देवस्य सवितुः प्रसवे ।। देवा देवैरन्तुमा ।।९।। ॐ
प्रथमा द्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीया ।। सत्त्येन सत्त्यं यज्ञेन यज्ञो
यजूर्ब्भिः यजूꣳषि सामभिः सामान्नृग्भिर्ऋचः पुरोनुवाक्याभिः पुरो-
नुवाक्या याज्याभिर्य्याज्या वषट्कारैर्वषट्काराऽआहुतिभिराहुतयो मे
कामान्त्स- मर्द्धयन्तु भूः स्वाहा ।।१०।। ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ
शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयश्शान्तिः ।। व्वनस्प्पतयः

शान्तिर्विश्वेदेवाः शान्तिः ब्रह्म शान्तिः सर्वं ꣳ शान्तिः शान्तिरेव
शान्तिः सामाशान्तिरेधि ।।११।। ॐ तच्चक्षुर्देवहितम् पुरस्तात्
छुक्रमुच्चरत् ।। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम
शरदः शतम्प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः श्यामशरदः शतम्भूयश्च शरदः
शतात् ।।१२।। ॐ स्वस्तिनःइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषाव्विश्ववेदाः
।। स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृहस्पतिर्द- धातु ।।१३।।
ॐ विश्वानिदेव सवितर्दुरितानि परासुवः ।। यद्भद्रन्तन्न-ऽआसुव
।।१४।। ॐ यथा मां वाचङ्कल्याणीमावदानिजनेभ्यः ।।
ब्रह्मराजन्याभ्याꣳ शूद्राय चार्य्याय च स्वाय चारणाय च ।। प्रियो
देवानान्दक्षिणायै दातुरिहभूयासमयन्मे कामः समृद्ध्यतामुपमापो
नमतु ।।१५।। इति वेदोक्ताभिषेचनमन्त्राः।। अथ पुष्पाद्यभिमन्त्र-
णमन्त्राः।। ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्च्चसी जायतामाराष्ट्रे राजन्यः

शूरऽइषव्योतिव्याधी महारथो जायतान्दोग्ध्रीधेनुर्ब्वोढा नड्वानाशुः
सप्तिः पुरन्धिर्य्योषा जिष्णुरथेष्ठाः सभेयो युवास्य यजमानस्य व्वीरो
जायतान्निकामे निकामे नः पर्ज्जन्यो वर्षतु फलवत्यो नऽओषधयः
पच्यन्ताम्, योगक्षेमो नः कल्प्यताम् ।।१।। ॐ पुनस्त्वादित्या
रुद्रा-व्वसवः समिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः ।। धृतेनत्त्वन्तन्वं
वर्द्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः।।२।। ॐदीर्घायुस्तऽओशधे
खनिता यस्मै च त्वा खनाम्यहम् ।। अथो त्वन्दीर्घायुर्भूत्वा शत-
वल्शाव्विरोहतात् ।।३।। ॐ आयुष्यं व्वर्च्चस्य ꣳ रायस्पोषमौद्भि-
दम् ।। इदꣳ हिरण्यं वर्च्चस्वज्जैत्रायाविशतादुमाम् ।।४।। ॐ
नतद्रक्षाꣳसि नपिशाचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजꣳ ह्येतत् ।। यो
बिभर्ति दाक्षायणꣳ हिरण्यꣳ सदेवेषु कृणुते दीर्घमायुः समनुष्येषु
कृणुते दीर्घमायुः।।५।। मनसः काममाकूर्तिव्वाचः सत्यमसीय ।।
पशूना ꣳ रूपमन्नस्य रसोयशः श्रीः श्रूयताम् ।।६।। इति पठित्वा

बन्धुवर्गसहितस्य यजमानस्य ज्येष्ठकनिष्ठादिक्रमेण प्रसादतिलकं कुर्य्यात् । मन्त्राः—मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु पूर्णाः सन्तु मनोरथाः ।। शत्रुणां बुद्धिनाशोऽस्तु मित्राणामुदयस्तवै ।।१।। ॐ श्रीर्वर्चस्वमायुष्य-मारोग्यमाभिधाच्छोभमानं महीयते । धनं धान्यं पशुं बहुपुत्रलाभं शतः सवत्सरं दीर्घमायुः इति, पुनः रक्षाबन्धनम् ।। ॐ त्वं यविष्ठ दाशुषे नॄँः पाहि श्रृणुधीगिरः।। रक्षातोकमुतत्क्मना ।।१।। येन बद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाबलः।। तेन त्वा प्रतिबध्नामि रक्षा मा चल मा चल ।।२।। ततो होमतिलकम् ।। ॐत्र्यायुषञ्जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् ।। यद्देवेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तु त्र्यायुषम् ।।३।।

अनि वैदिक मन्त्रहरूमा ॐ देवस्यत्वासवितु० यहाँदेखि थालेर 'समृदध्यतामुपमादो नमतु ।' यहां सम्म पढेर आशीर्वादको मन्त्रहरू फूल-माला फल लिएर सबै ब्राह्मणहरूले पढ्नु—ॐ आब्रह्मन् ब्राह्मणो यहांदेखि 'यशः श्रीः श्रयताम्' यहां सम्म पढेर जेठा कान्छाको क्रमले प्रसाद तिलक लगाईदिनू ॐ मन्त्रार्थाः सफला सन्तु० देखि 'दीर्घमायुः०' सम्म पढेर रक्षाबन्धन

अ० स्वा० वि०

इति ।। ततो यजमानौ हस्ते जलकुशादिकं गृहीत्वा इदं मण्डलास्तृत उपकरणादिकं सकलमाचार्याय प्रतिपादयामि इति जलोत्सर्गं कुर्यात् ।। ततो अञ्जलिं बद्ध्वा पठेत्——ॐ प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताऽध्वरेषु च ।। स्मरणाद्देवताद्विष्णोः सम्पूर्णं स्यादिति श्रुतिः।। ॐ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ।। न्यूनं सम्पूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ।। ततः श्रीशङ्ख-चक्र-गदा-पद्मवनमालाविलसद्कौस्तु-भश्रीवत्समणिमुकुटयुतं यज्ञपुरुषं नारायणं हृत्कमले ध्यात्वा कृतस्य कर्मणः अर्पणं कुर्यात् ।। तत्र पठनम्—ॐ कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतिस्वभावात् ।। करोमि यद्यत्सकलं परस्मै

बांधिदिनू त्यसमा ॐ त्वं यविष्ठा शुषो० र येन बद्धो० बली राजा० यी दुवै मन्त्र पढिसकेर ॐ त्र्यायुषं जमदग्ने कश्यपश्य० यो मन्त्रले यजमानका बन्धुवर्ग सबैलाई तिलक प्रसाद लगाइदिनू । अनि यजमानले हात जोरेर 'ॐ प्रमादात्कुर्वतां कर्म०' यहां देखि तमच्युतम्०

अ० स्वा० वि०

नारायणायेति समर्पये तत् ।। इति ।। श्रीयज्ञपुरुषो नारायणो भगवान् प्रसीदतु ।। ततो ब्राह्मणान् प्रार्थयेत्—भो ब्राह्मणाः ! भो गुरवः ! आचार्यादयः ।। मया यत् कृतम् तत्सर्वं परिपूर्णमस्तु, अस्तु परिपूर्णम् इति ब्राह्मणा ब्रुवन्तु । पश्चाद् ब्राह्मणचरणान् प्रक्षाल्य पादोदकं शिरसि सन्धार्य्य भोजनशालायां नीत्वा यथा शक्त्या सम्भोजयेत् ।। इति शुभम् ।।

***

सम्म पढ्नू र यजमानले शंख चक्र-गदा-पद्म वनमाला-कौस्तुभमणि र मुकुट धारण गरेका यज्ञपुरुष श्रीनायायणको ध्यान गरेर सबै कर्म अर्पण गर्नु ।

अथ नामकरणाङ्गभूत शण्डामर्कहोमविधिः

प्रथमं तण्डुलकणमिश्रान्सर्षपान् गृहीत्वा विनियोगपूर्वकं जुहुयात्— ॐ शण्डामर्क इति प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुप्छन्दः शण्डामर्कदेवता फलीकरणकणसर्षपहोमे विनियोः। ॐ शण्डामर्कऽउपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः मनिम्लुचो द्रोणाशश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा । इदं शण्डामर्काभ्यामुपवीराय मलिम्लुचाय दोणेभ्यश्च्यवनाय ।। विनियोगः—ॐ आलिखन्निति प्रजापतिर्ऋषिरनुष्टुछन्दः आलिखता देवता

हाम्रा सबै परम्पराहरू हराउँदै गए पनि पहाड़तिर अझ राम्रोसित हराउन सकेको छैन । यसको कारण हो धर्मप्रिय सीधा सादा जनता । मृत्युमा क्रिया-कर्म र जन्मको एघारौं दिन नामकरण संस्कार गर्दा भलायो र कनिका चरुमा मिसाएर दुइ आहुति दिन्छन् । यसले पछि

फलीकरणकणमिश्रसर्षपहोमे विनियोगः।। ॐ अलिखन्निनमिष किम्वदन्त उपश्रुतिहर्यक्षः कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिः नृमणिहन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्चयवनो नश्यतादितः स्वाहा इदमालिखते निमिषाय किव-

दद्भ्यः, उपश्रुतये हर्यक्षाय कुम्भीशत्रवे पात्रपाणये नृमणे हन्त्रीमुखाय सर्षपारुणाय च्यवनाय ।। इति शण्डामर्कहोमः ।।

शुभमस्तु, समाप्तम् ।।

***

भलायो उछ्रन्न भन्ने किम्वदन्ती छ । शण्डाकर्मको हवनमा विनियोग र मन्त्र पढेर दुई आहुति दिनू । पहिलोमा शण्डामर्क उपवीर शोण्डिकेय० यो मन्त्र र अर्कोमा ॐ आलिखन्निति किम्वदन्त० यहां देखि सर्षपारुणाय च्यवनाय यहाँसम्म भन्नु । इति ।।

विशेष-विसर्जन विधिः

मण्डप र सर्वतोभद्र आदि समस्त गरिएका ठूला-ठूला कर्महरूमा विसर्जनको विशेष विधि यस प्रकार छ–

जलपुष्पादिकं हस्ते गृहीत्वा सम्पूजयन् श्लोकाँश्च पठेत्–ॐ

यान्तु देवगणाः सर्वे पूजामादाय मामिकाम् ।। इष्टकामप्रसिद्ध्यर्थं पुनरागमनाय च ।। गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थानं परमेश्वर ।। यत्र ब्रह्मादयो देवा तत्र गच्छेष्ट ईश्वर ।।२।। ॐ भूमिमध्ये गच्छ सिद्ध गोलोके त्वं प्रजापते । तरुणं त्वं जले गच्छ सागरे कलश व्रज ।।३।। होमान्ते गच्छ गणप ब्रह्माण्डे त्वं पितामह । विष्णो त्वं गच्छ वैकुण्ठे कैलाशे त्वं महेश्वर ।।४।। लक्ष्मि त्वं हि महाविष्णुं स्वभर्तारमनु-व्रज । स्वे गच्छेच्च कलिंगे त्वं चन्द्र त्वं यमुनागते ।।५।। अवन्ती

विसर्जनको विशेष विधिमा यजमानले चन्दन अक्षता फूल आदि हातमा लिएर यज्ञमण्डपमा छर्केर पुरोहितले ॐ यान्तु देव० गच्छ गच्छ, । भूमिमध्ये० इत्यादि बाहत्र श्लोक पढ्नू । अनि ॐ यस्य स्मत्या० । रूपं देहि, २ प्रमादात् कुर्वतां कर्म०, चतुर्भिश्च० ॐ कायेन

गच्छ भौम त्वं बुध त्वं मगधे व्रज । सिन्धुदेशे जीव गच्छ कवे
भोजकटे व्रज ।।६।। शने त्वं गच्छ सौराष्ट्रे राहो राठीनकं व्रज ।
अवन्तीं गच्छ केतो त्वं स्वं स्वं स्थानं नव ग्रहाः ।।७।। इन्द्राऽमरावतीं
गच्छ तथाग्नेयीं च पावक । व्रज संयमनीं धर्म, नैर्ऋतिं निर्ऋते
अ० व्रज ।।८।। तरुणाम्भोनिधौ गच्छ सर्वत्र व्रज मारुत । गच्छालकां
स्था० कुबेर त्वमीशैशानीं दिशं व्रज ।।९।। ब्रह्मानन्तौ प्रगच्छेतां सत्यपाता-
वि० लवासिनी । माहेन्द्र त्वं व्रजागस्त्य ध्रुवं त्वं मेरुपर्वते ।। १० ।।
वसवष्टौ तु गङ्गायां रुद्रारुद्रपुरीं तथा ।। गच्छन्तु मातृलोके च पूजिता
मातृदेवताः ।।११।। गन्धर्वाः किन्नरा यक्षाः पितृन्देवाऽन्यदेवताः ।
आवाहिताः पूजिताश्च गच्छन्तु निजमन्दिरे ।।१२।! इति ।। एवं
सम्प्रार्थ्य विसर्ज्य इदं पठेत् । ॐ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या

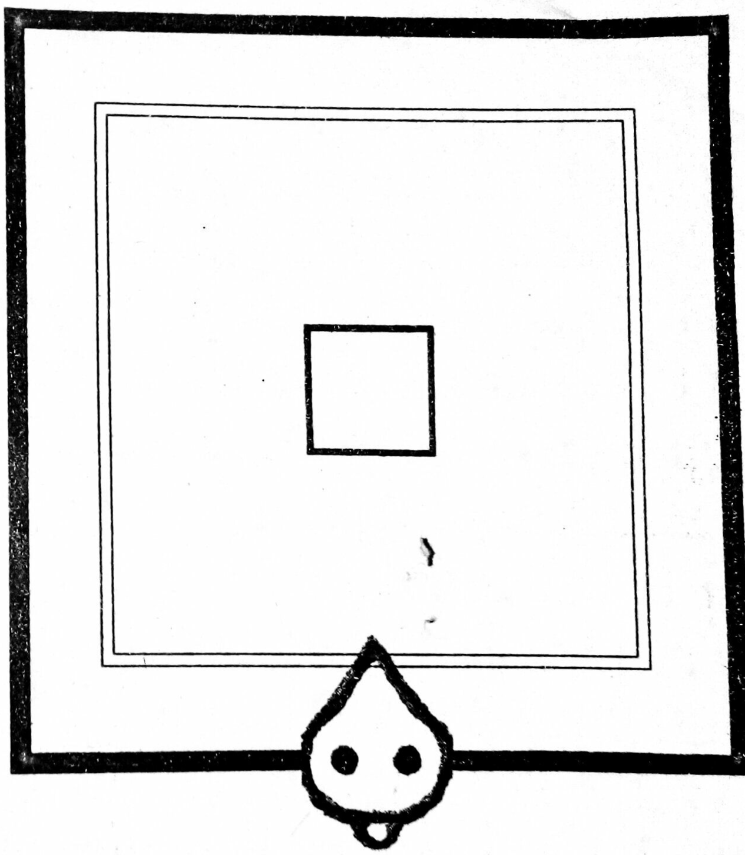
नाचा०, ब्रह्मार्पणं यिनले प्रार्थना गरेर ब्राह्मणलाई हात जोरेर भन्नू—हे विप्र, हजुरको कृपाले
र श्रीविष्णु भगवान को प्रसादले मैले यो जुन यज्ञ (कर्म) गरें त्यो सबै परिपूर्ण होस् । यति
भनी ब्राह्मणहरूको प्रार्थना गर्दा—मयेदं यत्कृतं कर्म भवतामनुकम्पया । महाविष्णो प्रसादाच्च

तपोयज्ञक्रियादिषु । न्यूनं सम्पूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ।।१।।
ॐ अच्युताय नमः ३। रूपं देहि जयं देहि यशो देहि द्विशो जहि ।।
पुत्रान् देहि जयं देहि सर्वकामँश्च देहि मे ।।२।। प्रमादात्कुर्वतां कर्म
प्रच्येबेताध्वरेषु च । स्मरणादेव तद्विष्णोः सम्पूर्णस्यादिति श्रुतिः ।।३।।
अ० चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च । हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे
स्था० विष्णुः प्रसीदतु ।।४।। ॐ कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना
वि० वा प्रकृतिस्वभावात् ।। करोमि यद् यत् सकलं परस्मै नारायणायेति
समर्पये तत् ।।५।। ॐ ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ।। ॐ तत्सत् श्री ब्रह्मार्पणमस्तु ।।
कर्मकृद्भ्यो सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सम्प्रार्थयेत्—मयेदं यत्कृतं कर्म
भवतामनुकम्पया ।। महाविष्णोः प्रसादाच्च परिपूर्णं तदस्तु मे ।।
अस्तु परिपूर्णं ब्राह्मणः ब्रूयुः।। इत्येवं समाप्तिकविधिः शुभम् ।।

परिपूर्णं तदस्तु मे ।। यति भन्नू अनि ब्राह्मणहरूले 'परिपूर्ण भयो' भनी आशीर्वाद दिनु ।
अग्निस्थापनविधिमा यो विशेष विसर्जन विधि सकियो ।

कुण्डस्वरूपम्–

यो‌नि १२ अंगुल अग्लो, १२ अंगुल लामो, ८ अंगुल चाक्लो रक्तवर्ण र माथिको सीढी ४ अंगुल चाक्लो, ४ अंगुल अग्लो सेतो वर्ण, त्यसको तल ३ अंगुल अग्लो र ३ अंगुल चाक्लो रक्तवर्ण, फेरि तलको २ अंगुल अग्लो र २ अंगुल चाक्लो, कालो र माझमा नाभिलाई यसै किसिमले निर्माण गर्नू पर्दछ ।

इति

अग्नि स्थापना-विधि

नेपाली भाषा-टीका सहितम्

प्रकाशक : बम्बई पुस्तक भवन, कचौड़ी गली, वाराणसी।